

TUTKIMUKSIA

Juha Rantala ja Ilpo Suoniemi

Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa

Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:2

Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 105

TUTKIMUKSIA

Juha Rantala ja Ilpo Suoniemi

Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa

Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:2
Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 105

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 010 7511 • Faksi (09) 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tfn 010 7511 • Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Tel. +358 10 7511 • Fax +358 9 148 1172

Multiprint Oy

Helsinki 2007

ISBN 978-951-691-078-2 (sid.)

ISBN 978-951-691-079-9 (PDF)

ISSN 1236-3049 (Eläketurvakeskus)

ISSN 1236-7176 (Palkansaajien tutkimuslaitos)

SAATTEEKSI

Eläketurvan tavoitteena on turvata kohtuullinen toimeentulo ja estää eläkeläisten köyhyys. Tämä teos sisältää tiiviin ja asiapitoisen katsauksen eläkeläisten toimeentulon, tulonjaon ja köyhyyden kehityksestä vuosina 1990–2004 ja valottaa näin osaltaan eläketurvalle annettujen tavoitteiden onnistumista.

Tutkimus on toteutettu Eläketurvakeskuksen ja Palkansaajien tutkimuslaitoksen yhteistyönä. Tutkimusta varten perustettiin tukiryhmä, jossa edustajina olivat Eläketurvakeskuksesta johtaja Hannu Uusitalo ja osastopäällikkö Seija Ilmakunnas. Seija Ilmakunnaksen siirryttyä ylijohtajaksi Valtion taloudellisen tutkimuskeskukseen hänen tehtäviään jatkoivat tutkimuspäällikkö Eila Tuominen ja myöhemmin osastopäällikkö Mikko Kautto. Palkansaajien tutkimuslaitoksesta tukiryhmään osallistuivat tutkimusjohtaja Reija Lilja ja tutkimuskoordinaattori Jukka Pirttilä. Kiitämme lämpimästi tukiryhmää sekä kahta työtä kommentoinutta refereetä hyödyllisistä ja rakentavista kommenteista. Lämpimät kiitokset myös Eija Savajalle Palkansaajien tutkimuslaitoksesta sekä tutkimuksen saattamisesta julkaisukuntoon Merja Raunikselle Eläketurvakeskuksesta.

ABSTRAKTI

Tutkimuksessa verrataan eläkeläisten toimeentulon tasoa, koostumusta ja jakaumaa muihin sosioekonomisiin ryhmiin ajanjaksolla 1990–2004. Tärkeimpinä vertailuryhminä ovat palkansaajat, yrittäjät ja työvoiman ulkopuolella olevien, pitkäaikaistyöttömien ja opiskelijoiden ryhmä. Lisäksi selvitetään eläkkeiden vaikutusta tulonjakoon ja sitä, miten eläkeläisten aseman muutokset ovat vaikuttaneet tulonjaon ja köyhyysriskin muutoksiin.

Tuloerojen ja köyhyyden kehitystä tarkastellaan dekomponointiin perustuvan analyysin avulla. Näin tuloerojen ja köyhyyden mittarit voidaan hajottaa komponentteihin, jotka kuvaavat esimerkiksi eri väestöryhmien köyhyysriskin vaikutusta koko väestön köyhyysriskiin. Eläkkeellä olo on määritelty henkilön sosioekonomisen aseman perusteella, mutta toimeentulon osalta eläkeläistä tarkastellaan osana sitä kotitaloutta, johon hän kuuluu. Toimeentuloa laskettaessa kotitalouden yhteenlasketut tulot jaetaan OECD:n skaalatekijällä. Tutkimuksen aineistona on väestötötkseen perustuva tulonjaon palveluaineisto.

ABSTRACT

The study compares the level, composition and distribution of pensioners' income to that of other socioeconomic groups in the period 1990–2004. The most important groups of comparison are wage earners, self-employed persons and the group of persons outside the labour force, i.e. long-term unemployed and students. In addition, we examine how changes in pensions and economic welfare of pensioners have affected the evolution of income distribution and poverty.

The developments in income inequality and poverty are examined by the use of decomposition analysis. In this way the measures of income inequality and poverty can be broken down into components, which describe for instance the effects of the poverty risk of different population subgroups on the poverty risk of the whole population. Being pensioner is determined on the basis of the individual person's socioeconomic status, but economic welfare of the pensioner is assessed on the basis of the household that he or she belongs to. When calculating economic welfare the household's total disposable income is divided by the Modified-OECD scale. The study utilizes Finnish Income Distribution Survey data based on a population sample.

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa eläkeläisten toimeentulon tasoa, koostumusta ja jakaumaa verrataan muihin sosioekonomisiin ryhmiin sekä tarkastellaan tilanteen kehitystä ajanjaksolla 1990–2004. Tärkeimpinä vertailuryhminä ovat palkansaajat, yrittäjät ja työvoiman ulkopuolella olevien, pitkäaikaistyöttömien ja opiskelijoiden ryhmä. Lisäksi selvitetään eläkkeiden vaikutusta tulonjakoon ja sitä, miten eläkeläisten aseman muutokset ovat vaikuttaneet tulonjaon ja köyhyysriskin muutoksiin. Eläkkeellä olo on määritelty henkilön sosioekonomisen aseman perusteella. Tarkasteluyksikkönä on henkilö, mutta toimeentulon osalta häntä tarkastellaan osana sitä kotitaloutta, johon hän kuuluu. Toimeentuloa laskettaessa kotitalouden yhteenlasketut tulot jaetaan OECD:n skaalatekijällä. Tutkimuksen aineistona on väestötutkukseen perustuva tulonjaon palveluaineisto.

Vuonna 2004 keskituloisen eläkeläisen käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden olivat 16 600 euroa vuodessa. Tämä on noin 70 prosenttia keskituloisen palkansaajan toimeentulosta. Reaalisesti tulot ovat vuoteen 1990 verrattuna nousseet neljänneksellä. Keskituloiisiin palkansaajiin nähden eläkeläiset ovat kuitenkin jääneet jälkeen, sillä laman jälkeen palkansaajien tulot ovat nousseet eläkeläisiä nopeammin. Toisaalta lama-aikana eläkeläisten asema suhteessa palkansaajiin oli poikkeuksellisen korkea.

Eläke on eläkeläisen tärkein toimeentulolähde, mutta myös muilla tulolajeilla on merkitystä. Esimerkiksi keskituloisten 55–64-vuotiaiden eläkeläisten toimeentuloa täydensivät puolison työtulot. Alle 55-vuotiaiden eläkeläisten toimeentulosta tulonsiirtojen osuus oli puolestaan suuri. Vanhimmassa ikäryhmässä, 75 vuotta täyttäneillä eläkeläisillä, asuntotulo oli tärkeä. Sen sijaan puolison tulojen merkitys oli, etenkin naisilla, selvästi pienempi kuin muilla eläkeläisillä. Eläkeläisten tulorakenteessa näkyi hyvin kuinka entistä suurempi osa toimeentulosta on työeläkettä. Työeläkejärjestelmän kypsyminen onkin ollut tärkein syy siihen, miksi eläkeläisten toimeentulo on tarkastelujakson aikana noussut reaalisesti.

Tuloerojen ja köyhyyden kehitystä tarkastellaan dekomponointiin perustuvan analyysin avulla. Näin tuloerojen ja köyhyyden mittarit hajotetaan komponentteihin, jotka kuvaavat esimerkiksi eri väestöryhmien köyhyysriskin vaikutusta koko väestön köyhyysriskiin. Vastaavasti tuloerot voidaan hajottaa osatekijöihin, jotka kuvaavat sekä eläkeläisten saamien tulojen että heidän tulorakenteensa vaikutusta koko väestön tulonjakoon.

Tulonjaossa tapahtui merkittäviä muutoksia 1990-luvulla. Suomen 1990-luvun alun lamaa leimasi massatyöttömyys ja tulotason lasku, jonka seurauksena erityisesti palkkatulot jakautuivat selvästi aiempaa epätasaisemmin. Samaan aikaan käytettävissä olevissa tuloissa mitatut tuloerot kaventuivat. Tämä oli tulonsiirtojen ansiota. Laman aikana erottuu eläkkeiden suhteellisesti edullinen kehitys.

Kun talous kääntyi 1990-luvun jälkipuoliskolla nopeaan kasvuun, alkoivat tuloerot lisääntyä ja tulonjako muuttui muutamassa vuodessa yhtä paljon kuin kahtena edeltävänä vuosikymmenenä. Dekomponointi osoitti, että ansiotulojen kasvun vaikutus tuloeroihin on ollut suhteellisen pieni. Sitä vastoin pääomatulojen vaikutus tuloeroihin kasvoi voimakkaasti, ja verotuksen tuloja tasaava vaikutus vastaavasti heikkeni. Myös tulonsiirtojen, erityisesti vähimmäisturvan, epäedullinen kehitys kasvatti suhteellisia tuloeroja. Eläkeläisten tulokehityksen ja eläkkeiden rooli on ollut verrattain vähäinen, jos se suhteutetaan pääomatulojen kasvun, verotuksen ja esimerkiksi yrittäjien tulokehityksen vaikutukseen.

Ryhmiin sisäisten tuloerojen vertailussa ovat yrittäjien tuloerot suurimmat. Nykyisin palkansaajien ja eläkeläisten tuloerot ovat samaa tasoa. Tarkasteluista ilmeni, että laman jälkeiseen toimeentuloerojen kasvuun vaikutti sekä alimpia tuloja että huipputuloja saavien keskituloisesta poikkeava kehitys.

Kaikkiaan eläkeläisten tulojakauma muuttui koko väestöä ja palkansaajia vastaavasti. Esimerkiksi laman jälkeinen pääomatulojen kasvu, joka kasvatti tuloeroja, näkyy myös suurituloisten eläkeläisten ryhmässä. Selvästi heikoimmin on kehittynyt työvoiman ulkopuolisten, siis pitkäaikaistyöttömien ja opiskelijoiden, alimman tulokymmenyksen toimeentulo. Tässä ryhmässä ansiotulojen merkitys on vähentynyt 1990-luvun alun tilanteeseen verrattuna, ja toimeentulo on nykyisin pääosin tulonsiirtojen varassa.

1990-luvun alun laman aikana eläkeläisten suhteellinen asema parani, koska eläkkeiden taso oli sidottu aiempaan, lamaa edeltävään, tasoon. Tämän seurauksena heidän köyhyysriskinsä aleni alle kolmannekseen vuoden 1990 tasosta käytettäessä mediaanitulosta laskettua 60 prosentin köyhyysrajaa. Matalampaa 50 prosentin köyhyysrajaa käytettäessä muutos ei ollut läheskään näin voimakas. Syynä köyhyysriskin mittausherkkyyteen on se, että eläkeläisten tulojakauma keskittyi vuonna 1990 lähelle 60 prosentin köyhyysrajaa, jolloin pienetkin muutokset köyhyysrajassa muuttivat dramaattisesti köyhien lukumäärää.

Laman jälkeen suhteellinen köyhyys alkoi yleistyä tasaista vauhtia niin, että koko väestön köyhyysriski oli vuonna 2004 puolitoistakertainen vuoteen 1990 verrattuna. Vaikka eläkkeet ja muut tulonsiirrot jäivät jälkeen yleisestä tulokehityksestä, niin eläkeläisten köyhyysriski lisääntyi laman jälkeen vain vähän nopeammin kuin koko väestön ja oli 13 prosenttia vuonna 2004. Nykyisin köyhyys on yleisempää sosiaaliturvan varassa elävien työvoiman ulkopuolisten ryhmässä. Tämän ryhmän muodostavat opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät. Yksittäisistä tekijöistä juuri työttömien köyhyysriskin kasvu on tärkein Suomen köyhyyden yleistymistä selittävä tekijä.

1990-luvun talouskehitys näkyy selvimmin juuri köyhyysriskin kehityksessä. Köyhien keskimääräinen köyhyyskuilu on pysynyt hämmästyttävän vakaana koko tarkastelujakson aikana. Suomessa köyhyys on ennemminkin yleistynyt kuin syventynyt. Vaikka tulot jäisivät alle köyhyysrajan, niin köyhyyskuilu ja samalla köyhien väliset tuloerot jäävät pieniksi. Myös ryhmien väliset erot ovat pieniä köyhyysriskissä havaittuihin verrattuina. Köyhyyskuiluna mitattuna eläkeläisten toimeentulo-ongelmat jäävät keskimääräistä lievemiksi, eikä eläkeläisten köyhyys ei näytä myöskään syventyneen siitä, mitä se oli vuonna 1990.

Ikäryhmittäin tehdyissä tarkasteluissa havaittiin, että vanhuuseläkeläisten köyhyysriski yleistyy iän myötä. Mutta myös nuorempien alle 55-vuotiaiden eläkeläisten köyhyysriski on keskimääräistä korkeampi.

Kaikissa ikäryhmissä yksin asuvien köyhyysriski on selvästi korkeampi kuin muiden. Samalla eri tulonsaaja- ja ikäryhmien väliset erot korostuvat. Erityisen korkea riski on nykyisin 55–64-vuotiaiden työvoiman ulkopuolelle jääneiden pitkäaikaistyöttömien joukossa. Koska he ovat lähellä vanhuuseläkeikää, tällä tulee jatkossa olemaan merkitystä eläkeläisten köyhyysriskin ja köyhyyden syvyyden kannalta.

Myös sukupuolella on merkitystä. Ennen 65 ikävuotta eläkkeelle tai työvoiman ulkopuolelle jääneiden yksinäisten miesten köyhyysriski on yleensä korkeampi kuin vastaavien naisten ryhmien. Toisaalta yksinäisten yli 74-vuotiaiden eläkeläisnaisten lähes 30 prosentin köyhyysriski oli vuonna 2004 selvästi korkeampi kuin vastaavan ikäisten miesten. Eläkkeiden indeksointiin tehty muutokset voivat jatkossa aiheuttaa ongelmia iäkkäiden ja jo pitkään eläkkeellä olleiden toimeentulolle.

Köyhien eläkeläisten toimeentulo jäi valtaosaltaan omien tulojen varaan. Työeläkkeiden osuus toimeentulosta on jatkuvasti noussut, mutta yli 74-vuotiailla ja alle 55-vuotiailla työeläkkeet jäivät vielä vuonna 2004 alle muiden eläkkeiden tason. Vastaavasti muiden tulonsiirtojen kuin eläkkeiden vaikutus eläkeläisköyhien toimeentuloon jäi vähäiseksi. Tässä erottuu myös asuntotulon muita vastaavia ryhmiä suurempi osuus.

Työvoiman ulkopuolella olevien köyhien toimeentulo koostui lähes yksinomaan muista tulonsiirroista kuin eläkkeistä. Sosiaaliturvan heikko kehitys näkyy heidän toimeentulossaan, joka on reaalisesti polkenut paikallaan koko tarkasteluajanjakson ajan. Siinä ei näy samanlaista kasvua kuin köyhien eläkeläisten osalta.

Kansainvälisissä vertailututkimuksissa toimeentulo ja köyhyysraja määritellään pelkästään rahatulon perusteella. Eläkeläiset asuvat keskimääräistä useammin omistusasunnossa. Ilman asuntotuloa eläkeläisten köyhyysriski on 3,5 prosenttiyksikköä korkeampi kuin siinä tapauksessa, jossa asuntotulo lasketaan mukaan. Yli 75-vuotiailla naisilla ero on tätäkin suurempi ja heidän köyhyysriskinsä kohoaa näin arvioituna lähes 9 prosenttiyksikköä.

SISÄLTÖ

1 Johdanto	13
2 Keskeiset käsitteet ja tutkimusaineisto	16
3 Keskituloisen eläkeläisen toimeentulo	24
3.1 Väestörakenteesta	24
3.2 Eläkeläisen toimeentulo verrattuna muihin tulonsaajaryhmiin	26
3.3 Toimeentulo eri eläkeläisryhmissä	31
3.4 Varhaiseläkeikäisten toimeentulo	35
4 Eläkeläiset ja eläkkeet tulonjaossa	38
4.1 Tulonjaon kehityksen yleispiirteitä	38
4.2 Gini-kertoimen hajotelmat	43
4.3 Gini-kerroin ja eläkeläisten tulorakenteen muutos	46
4.4 Tulolajien marginaalivaikutus tulonjakoon vuonna 2004	49
5 Tulonjako eläkeläisväestössä	53
6 Eläkeläiset ja taloudellinen köyhyys	60
6.1 Köyhyyden mittareista	61
6.2 Eläkeläisten köyhyysriski ja köyhyysrajan valinta	63
6.3 Sosioekonominen asema ja köyhyyden muutokset	65
6.4 Iän ja sukupuolen vaikutus eläkeläisten köyhyyteen	68
6.5 Köyhien eläkeläisten tulorakenne	74
7 Yhteenveto	80
Kirjallisuus	88
Liite: Tulolajien nimikkeistö	91

1 Johdanto

Eläkejärjestelmän tavoitteena on turvata kohtuullinen toimeentulo. Köyhyyden estäminen on luonnollinen vähimmäisvaatimus. Tässä tutkimuksessa arvioidaan, miten nämä tavoitteet ovat toteutuneet. Onko eläkeläisten suhteellinen asema parantunut vai onko heidän toimeentulonsa jäänyt jälkeen muiden väestöryhmien kehityksestä? Kuinka suuret ovat eläkeläisten tuloerot, ja miten paljon eläkkeet kaventavat tuloeroja? Kuinka yleistä on eläkeläisten köyhyys, ja löytyykö eläkeläisryhmiä, joissa köyhyys on erityisen vakava ongelma?

Toimeentulo muodostuu useiden tulolajien palapelinä. Eläke ei välttämättä ole eläkeläiselle ainoa toimeentulon lähde. Eläkeläinen voi osallistua työelämään, ja aiemmat säästöt ja sijoitukset tuottavat joillekin huomattavia omaisuustuloja. Oma asunto antaa turvaa ja alentaa asumismenoja vuokra-asuntoon verrattuna. Lisäksi julkiset tulonsiirtojärjestelmät voivat täydentää eläkkeitä, silloin kun ne jäävät riittämättömiksi.

Vaikka tarkastelun kohteena ovat henkilöt, niin toimeentuloa arvioitaessa henkilöitä on tarkasteltava osana kotitaloutta. Kotitalouden jäsenten hyvinvointi muodostuu yhteisin päätöksin ja muiden saamat tulot turvaavat kotitaloutta yhden jäsenen tulomenetyksiltä. Toimeentulovertailuissa on otettava huomioon myös muiden kotitalouden jäsenten tulot ja kotitalouden kulutustarpeet. Kulutustarpeet riippuvat sekä kotitalouden jäsenten lukumäärästä että kotitalouden rakenteesta. Kulutuksessa on skaalaetuja, esimerkiksi kaksi aikuista tulee toimeen yhdessä halvemmalla kuin erikseen. Toimeentulon arvioimiseksi yhteenlasketut tulot jaetaan OECD:n skaalatekijällä, joka yhdenmukaistaa rakenteeltaan eroavat kotitaloudet toimeentulon osalta.

Toimeentuloa tarkastellaan siitä näkökulmasta, mitä mahdollisuuksia kotitalouden käytettävissä olevat tulot antavat taloudellisen hyvinvoinnin saavuttamiseksi. Siihen, mihin tuloja käytetään, ei kiinnitetä huomiota. Henkilön toimeentulo voi siis muuttua, jos muiden jäsenten saamat tulot muuttuvat tai kotitalouden rakenne muuttuu, vaikka hänen omat tulonsa säilyisivät ennallaan.

Tässä työssä eläkkeellä olo määritellään henkilön sosioekonomisen aseman perusteella. Koska kaikki näin määritellyt eläkeläiset ovat eläkkeellä päätoimisesti, niin toimeentulon kannalta vähäistä eläkettä saavat henkilöt eivät tule mukaan eläkeläisten ryhmään. Henkilöön perustuva sosioekonominen asema ei myöskään muutu kotitalouden muiden jäsenten tulojen perusteella.

Suomen tulonjakotutkimuksessa eläkkeellä olon määritelmä on perustunut yleensä kotitalouksien luokitteluun, so. pääsääntöisesti kotitalouden eniten ansaitsevan jäsenen toimintaan. Tällöin eläkeläinen, jonka parempituloinen puoliso on esimerkiksi työssä, on jäänyt eläkeläisten ryhmän ulkopuolelle. Lisäksi perheen sisäisen tuloaseman muutos, esimerkiksi eläkkeiden tason seurauksena, vaikuttaa eläkeläistalouksien lukumäärään. Siltä osin, kun täsmentämisen tarvetta on, esitämme tuloksia myös vaihtoehtoisten eläkeläiskäsitteiden avulla.

Tutkimuksessa selvitetään eläkkeiden vaikutusta tulonjakoon ja sitä, miten eläkeläisten aseman muutokset ovat vaikuttaneet mahdollisiin tulonjaon muutoksiin vuosina 1990–2004. Samalla arvioidaan, mikä on ollut julkisten järjestelmien, työeläkkeen, kansaneläkkeen, muiden tulonsiirtojen ja verotuksen merkitys eläkeläisten toimeentulossa. Analyysissä käytetään vakiintuneita tulonjakotutkimuksen ja köyhyystutkimuksen tutkimusvälineitä.

Kansainvälisistä esikuvista voidaan mainita Atkinson (1997 ja 1998). Suomessa aihepiiriä ovat tutkineet muun muassa Uusitalo (1988), Suoniemi (1999), Riihelä, Sullström ja Tuomala (2001). Erityisesti eläkeläisten toimeentuloon ovat keskittyneet Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas ja Uusitalo (2003) sekä Uusitalo (2006).

Tutkimustieto antaa pohjaa eläketurvan ja tulonsiirtojärjestelmien sosiaalisen kestävyysarviointiin, mikä edellyttää keskimääräisen toimeentulon, tulonjakovaikutusten ja köyhyysriskin tutkimusta ja erityisesti niissä tapahtuvien muutosten ennakkointia.¹ Eläkejärjestelmän sosiaalisen kestävyysarviointi on tärkeää pyrittäessä varmistamaan järjestelmän poliittinen kestävyys, siis yhteiskunnallisen päätöksenteon vakaus ja johdonmukaisuus yli ajan.

Työeläkejärjestelmän uudistukset, mahdolliset menosäästöt, saavat aikaan heijastusvaikutuksia julkisen sektorin muissa menoissa, kuten Kansaneläkelaitoksen myöntämässä eläkkeissä ja muissa etuuksissa sekä kuntien myöntämässä toimeentulotuessa. Lisäksi muuttuvat kuntien palvelumenot ja palvelumaksutuotot sekä koko julkisen sektorin verokertymä. Tästä syystä myös julkisen talouden kestävyysarvioinnin ja eläkejärjestelmän rahoituksen arvioinnin edellyttää eläkeläisten toimeentuloon vaikuttavien tulonsiirtojärjestelmien välisten kytkentöjen selvittämistä.

¹ Keskimääräistieto, jota tarvitaan sosiaalisen ja poliittisen kestävyysarvioinnissa, viittaa enemmänkin tyypilliseen, mediaanituloiseen eläkeläiseen kuin keskiarvoeläkeläiseen. Järjestelmän taloudellisen kestävyysarvioinnin riittää puolestaan keskiarvojen ja näitä vastaavien tilinpidon summasuureiden tarkastelu.

Tutkimus on osa laajempaa tutkimushanketta. Tässä työssä selvitämme eläkeläisten toimeentuloa ja sen muutoksia peräkkäisten poikkileikkaustarkastelujen avulla. Seuraavassa vaiheessa siirrymme dynaamiseen tarkasteluun ja käytämme laajaa rekistereihin perustuvaa paneeliaineistoa. Tämä mahdollistaa tulokehityksen seurannan ennen ja jälkeen eläkkeelle siirtymisen. Aineiston avulla voidaan lisäksi tutkia eläkeläisten tuloliikkuvuutta, köyhyysriskin pysyvyyttä sekä verrata eläkeläisiä muihin väestöryhmiin.

Tutkimuksen rakenne on seuraava. Luvussa 2 esitellään keskeiset käsitteet ja käytetty tutkimusaineisto. Seuraavat luvut on kirjoitettu niin, että ne voidaan lukea itsenäisesti. Luku 3 keskittyy keskituloisten eläkeläisten toimeentulon ja tulorakenteessa tapahtuneisiin muutoksiin ja eri väestöryhmien väliseen vertailuun. Luku 4 käsittelee eläkeläisten asemaa tulonjaossa. Aluksi tulonjaon kehitystä arvioidaan Gini-kertoimen avulla. Tämän jälkeen eläkeläisten tulokehityksen ja tulorakenteen vaikutusta tutkitaan Gini-kertoimen hajotelmien (dekomponoinnin) avulla. Luvussa 5 tarkastellaan tulonjakoa eläkeläisten ryhmän sisällä ja verrataan sitä muiden ryhmien vastaaviin. Luku 6 esittelee tuloksia eläkeläisten köyhyyden yleisyyden ja syvyyden kehityksestä. Viimeiseen lukuun on koottu tutkimuksen tärkeimmät havainnot ja tulokset.

2 Keskeiset käsitteet ja tutkimusaineisto

Toimeentuloa, tulonjakoa ja köyhyyttä tarkastellaan siitä näkökulmasta, mitä mahdollisuuksia käytettävissä olevat tulot antavat taloudellisen hyvinvoinnin saavuttamiseksi. Siihen, mihin tuloja käytetään, ei kiinnitetä huomiota. Tulonjakotarkasteluissa kohteena on henkilö.

Pelkkien henkilötason tietojen käyttö ei ole yleensä tarkoituksenmukaista. Tähän on syynä se, ettei esimerkiksi lapsilla yleensä ole tuloja eikä hyvinvoinnin perustana olevaa kulutusta voi jakaa eri perheenjäsenille. Henkilöiden välinen palkkojen ja eläkkeiden vertailu antaa tulonjaon näkökulmasta vain suuntaa ennakoivaa, mutta ei lopullista tietoa. Kotitalouden jäsenten hyvinvointi muodostuu yhteisin päätöksin. Usean henkilön työssäkäynti turvaa kotitaloutta esimerkiksi yhden jäsenen työttömyyden aiheuttamilta tulonmenetyksiltä. Tästä syystä henkilöiden välisissä toimeentulovertailuissa otetaan huomioon sen kotitalouden kulutustarpeet, jonka jäsentä kulloinkin tarkastellaan.

Kotitalouden kulutustarpeet riippuvat sekä sen jäsenten lukumäärästä että kotitalouden rakenteesta. Yleensä oletetaan, että kulutuksessa on skaalaetuja, esimerkiksi kaksi aikuista tulee toimeen yhdessä halvemmalla kuin erikseen. Ostovoiman ja toimeentulon arvioimiseksi on rakenteeltaan eroavat taloudet saatettava vertailukelpoisiksi. Hyvinvointi- ja tulonjakolaskelmat tehdään henkilöittäin lasketusta jakaumasta, jossa kaikki kotitalouden jäsenet saavat saman toimeentulon. Tämä "ostovoimaa" mittaava tulokäsitemäärittäjä saadaan jakamalla kotitalouden yhteenlasketut käytettävissä olevat tulot (nettotulot) kulutusyksiköiden (ekvivalenttien aikuisten) lukumäärää mittaavalla skaalatekijällä. Skaala yhdenmukaistaa rakenteeltaan eroavat kotitaloudet toimeentulon osalta.²

Laskelmissa käytetään modifioitua OECD:n skaalaa. Siinä kotitalouden ensimmäinen jäsen saa painon yksi, muiden aikuisten paino on 0,5 ja lapset (alle 13-vuotiaat) saavat kukin painon 0,3. Esimerkiksi yksinhuoltajan kaksilapsisessa perheessä, jonka nettotulot ovat 16 000 euroa, on ekvivalenttien aikuisten lukumäärä 1,6, ja kaikki sen kolme jäsentä saavat ekvivalentiksi tuloksi, so. toimeentulon, 10 000 euroa. Esimerkkiperheen saama 16 000 euron tulo on siis

² Eri vuosien toimeentuloa vertailtaessa ne muunnetaan elinkustannusindeksillä (1951:10 = 100) vuoden 2005 tasoon.

toimeentulon kannalta samanarvoinen kuin 30 000 euroa kolmen yksin asuvan kesken jaettuna.³

Tässä työssä käytetään tulonlähteitä kuvaavaa Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman mukaista jakoa, ryhminä yrittäjät, palkansaajat, eläkeläiset, työvoiman ulkopuolella olevat sekä jäännösryhmänä, muut.⁴ Eläkeläisiä ovat vanhuuden, työkyvyttömyyden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysyvästi työelämästä poissa olevat henkilöt. Työvoiman ulkopuoliset ovat tässä tutkimuksessa opiskelijoita ja pitkäaikaistyöttömiä. Jäännösryhmä, muut, sisältää henkilöt, jotka jäävät edellä mainittujen ryhmien ulkopuolelle kuten omaa kotitaloutta hoitavat ja alle 16-vuotiaat. Heidän toimeentulonsa riippuu toisista kotitalouden jäsenistä.

Toimeentuloa ja toimeentuloeroja arvioidaan kotitalouden käytettävissä olevien tulojen avulla. Lähtökohtana on, että kotitalouden kaikki tulot on kattavasti otettu huomioon. Tuotantotekijätulojen kuten palkkojen, yrittäjätulon ja pääomatulojen lisäksi käytettävissä oleviin tuloihin luetaan kotitalouden saamat tulonsiirrot ja niistä vähennetään niiden maksamat tulonsiirrot. Käytettävissä oleviin tuloihin luetaan myös asuntotulo omassa käytössä olevasta omistusasunnosta.⁵ Taulukossa 2.1 on kooste keskeisistä käsitteistä.⁶

³ Kulutusyksikköasteikko vaikuttaa toimeentulon arviointiin ja eri väestöryhmien sijoittumiseen tulojakaumassa. Esimerkiksi OECD:n vanhassa asteikossa kotitalouden ensimmäinen aikuinen sai painon yksi, muut aikuiset painon 0,7 ja lapset (0–17-vuotiaat) painon 0,5. Skaalaedut kotitalouden koon suhteen ovat vanhan asteikon mukaan nykyistä vähäisemmät. Koska vanhassa asteikossa perheenjäsenten painot olivat suuremmat, monilapsisten perheiden tulot kulutusyksikköä kohden olivat siinä pienemmät ja heidän asemansa tulojakaumassa oli heikompi.

⁴ Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman luokitus (2004): Yrittäjät, luokat 11–29; Palkansaajat, 31–59; Eläkeläiset, 70–79; Työvoiman ulkopuoliset, so. Opiskelijat, 60 ja Pitkäaikaistyöttömät, 81; Muut, so. Omaa kotitaloutta hoitavat, 80 ja Muualla luokittelemattomat, 82 ja Sosioekonominen asema tuntematon, 99.

⁵ Asuntotulo määritellään laskennallisen bruttovuokra-arvon perusteella omassa käytössä olleesta varsinaisesta asunnosta. Vuokra-arvo on arvioitu vuokratiedustelun arvojen perusteella rakennusvuoden, huonelukumäärän, talotyypin ja tilastollisen kuntaryhmituksen mukaan. Omakotitalojen osalta asuntotulo on laskettu siten, että bruttovuokrasta on vähennetty korjauskustannukset, poistot ja mahdollinen tontinvuokra. Asunto-osakeyhtiöiden asuntotulo on laskettu siten, että bruttovuokrasta on vähennetty korjauskustannukset ja hoitovastike.

⁶ Yksityiskohtaisempi tulonimikkeistö on esitetty liitteessä yksi.

Taulukko 2.1 Keskeisiä käsitteitä.

Tuotannontekijätulot: $T = \text{palkkatulot} + \text{yrittäjätulot} + \text{pääomatulot}$.

Palkkatulot: rahapalkka, luontoisedut, optioetu työsuhdeoptioista.

Yrittäjätulot: maataloudesta, metsätaloudesta, ammatista ja elinkeinotoiminnasta, yrittäjätulo yhtymistä.

Pääomatulot: korko- ja osinkotulot, yksityisiin vakuutuksiin perustuvat eläkkeet ja korvaukset, asuntotulo vakituudesta asunnosta, vuokratulo asunnoista ja myyntivoitot.

Bruttotulot = $T + B$, jossa

$T = \text{Tuotannontekijätulot}$

$B = \text{Saadut tulonsiirrot: yleiset sosiaaliturvaetuudet (esim. kansaneläke), työsuhteeseen perustuvat sosiaaliturvaetuudet (esim. työeläke), sosiaaliavustukset (esim. toimeentulotuki), muut tulonsiirrot (esim. elatusapu)}$.

Käytettävissä olevat tulot = $T + B - V$, jossa

$T = \text{Tuotannontekijätulot}$

$B = \text{Saadut tulonsiirrot}$

$V = \text{Maksetut tulonsiirrot: verot, sosiaaliturvamaksut, työ- ja yrittäjäeläkevakuutusmaksut, kotitalouksien väliset maksetut tulonsiirrot}$.

Kotitalous: Henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä ja/tai muuten käyttävät tulojaan yhdessä.

Toimeentulo (kotitalouden käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden):

Toimeentuloa laskettaessa tarkastelun kohteena on henkilö, mutta toimeentuloa laskettaessa otetaan huomioon kotitalous, johon hän kuuluu.

Kulutusyksiköiden lukumäärä: Skaalatekijä, joka ottaa huomioon kotitalouden rakenteen kotitalouden ostovoimaa ja toimeentuloa arvioitaessa. OECD:n uudessa asteikossa kotitalouden ensimmäisen aikuisen paino on yksi, muiden aikuisten paino on 0,5 ja lasten (0–13-vuotiaat) paino on 0,3. Näiden painojen summa on ekvivalenttien aikuisten lukumäärä (kulutusyksikköluku).

Tulokymmenys, tulodesiili: Kymmenen prosentin ryhmä, joka on määriteltä suuruusjärjestykseen asetetun toimeentulon avulla. Alin desiili, matalimmat tulot; ylin desiili, korkeimmat tulot; keskidesiili, keskimäinen kymmenys (45–55 prosentti-pisteen välillä).

Mediaanitulo: Keskimäinen suuruusjärjestykseen asetetusta tuloista (50 prosentti-piste).

Toimeentulon kattavaa arviointia rajoittaa se, ettei toimeentuloa arvioitaessa voida ottaa mukaan yhteiskunnan tarjoamia hyvinvointipalveluita, kuten koulutusta, terveydenhoitoa ja sosiaalipalveluja. Nämä ovat käyttäjälle joko maksuttomia tai ne tarjotaan käyttäjämaksuin, jotka ovat selvästi alle niiden tuotanto-

kustannusten. Pohjoismaissa niiden osuus verrattuna tavallisiin rahassa annettuihin tulonsiirtoihin on kansainvälisesti arvioituna suuri. Keski-Euroopassa näitä palveluita tuottaa usein joko yksityinen tai voittoa tavoittelematon sektori ja palveluiden ostoja rahoitetaan kotitalouksien saamalla tulonsiirroilla.⁷

Tutkimuksen aineistona ovat Tilastokeskuksen tulonjakotilaston palveluaineistot vuosilta 1990–2004 (Tilastokeskus 2006). Aineistot ovat edustavia otoksia Suomen kotitalouksista. Kotitalous muodostuu henkilöistä, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä ja/tai muuten käyttävät tulojaan yhdessä. Laitoksissa (vanhainkodeissa) asuvat rajataan otoksen ulkopuolelle.⁸ Aineisto sisältää kattavasti ja yksityiskohtaisesti tietoja kotitalouden kaikkien jäsenten tuloista ja tulorakenteesta, toiminnasta, työmarkkina-asemasta ja muista sosioekonomisista taustatekijöistä.⁹

Yksityiskohtaiset tulotiedot kaikista kotitalouden jäsenistä on saatu pääosin hallinnollisista rekistereistä, mutta osa näistä, esimerkiksi verottomat ja lähdeveronalaiset tulolajit ja henkilöiden toimintaa koskevat tiedot, on selvitetty haastattelemalla. Aineiston vuotuinen otoskoko on 9 000–12 000 kotitalouden välillä. Tämä vastaa noin 25 000–32 000 henkilön tietoja.

On huomattava, että tutkimusaineisto kuvaa edustavasti yhden vuoden poikaleikkaustilannetta kerrallaan. Otoksen henkilökoukko muuttuu siis vuodesta toiseen. Esimerkiksi eläkeläisten ryhmään tulee vuosittain uutta väkeä, jonka toimeentulon taso on keskimäärin korkeampi kuin jo eläkkeellä olevien, ja sieltä poistuu vanhempia ja samalla keskimääräistä pienituloisempia eläkeläisiä. Pidemmän aikavälin tulodynamiikkaa ei voi tutkia tällä aineistolla, eikä sen avulla voi selvittää, miten esimerkiksi yksittäisen eläkeläisen toimeentulo muuttuu eläkeaikana.¹⁰

⁷ Kansainvälisissä vertailuissa tällä on huomattava merkitys (Mäkinen 2005). Hyvä esitys eri tulokäsitteistä ja niiden mittaamisesta tilastotuotannossa on The Canberra Group (2001).

⁸ Eläkeiässä laitoshoidossa (vanhainkodissa) asuminen yleistyy. Vuonna 2002 yli 64-vuotiaista noin 2,5 prosenttia, yli 74-vuotiaista noin 5 prosenttia ja yli 84 vuotiaista noin 12 prosenttia asui vanhainkodissa (Stakes 2003).

⁹ Tilastokeskuksessa on saatavissa vuosittaiset vertailut otoksesta arvioitujen tulosummien ja vastaavien kansantalouden tilinpidon, verotilaston, Kelan ja muiden sosiaaliturvatilastojen tulolajien välillä. Aineiston laatu on näiltä osin ensiluokkainen.

¹⁰ Rajoitetusti otoshenkilöitä (aineisto on ns. puolipaneeli) olisi mahdollista seurata kahden vuoden ajalta. Tässä tutkimuksessa näin ei tehdä.

Eläkkeellä olo – eri määritelmien vertailu

Eläkeläisten toimeentulon ja tulonjaon kannalta merkitystä on sillä, miten eläkkeellä olo on määritelty. Mahdollisia tapoja on useita. Lähtökohtana voi olla henkilö, mutta myös kotitalous, jossa hän asuu. Eläkeläisasema voi puolestaan perustua joko eläkeoikeuteen tai siihen, että eläke on henkilön tai hänen perheensä kannalta pääasiallinen toimeentulon lähde. Tämä jaottelun pohjalta on käytetty neljää eri eläkkeellä oloa kuvaavaa määritelmää.¹¹

i) Eläkeläinen: Henkilö on eläkeläinen, jos hänen sosioekonominen asemansa on eläkeläinen. Määritelmä perustuu pelkästään henkilön sosioekonomiseen asemaan ja on riippumaton muiden samassa kotitaloudessa asuvien jäsenten työmarkkina-asemasta ja tuloista.

ii) Eläkeläiskotitalouteen kuuluva henkilö: Henkilö kuuluu eläkeläiskotitalouteen, jos kotitalouden viitehenkilön, so. eniten ansaitsevan jäsenen, sosioekonominen asema on eläkeläinen. Määritelmä on yleisimmin käytössä. Se on myös esitetyistä rajaavin, sillä käytännössä eläkeläiskotitaloudella ei voi olla muita merkittäviä tulonlähteitä.

iii) Eläkettä saava henkilö: Henkilö saa eläkettä, jos hänen eläketulonsa on vuodessa vähintään 400 euroa (vuoden 2005 rahassa).¹² Tämä määritelmä on lähimpänä eläkejärjestelmän luokittelua, joissa eläkkeensaajia ovat eläkeoikeuden piiriin kuuluvat henkilöt eläkkeen suuruudesta riippumatta (Eläketurvakeskus, Kansaneläkelaitos, 2006).

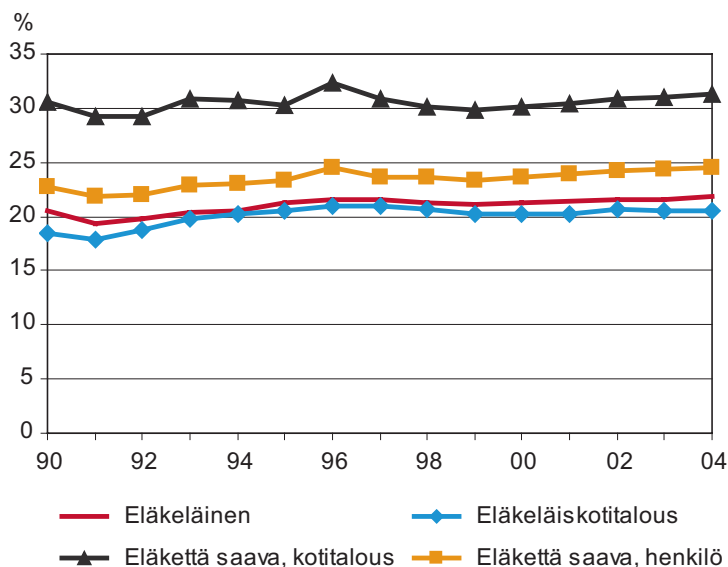
iv) Eläkettä saava kotitalous: Henkilö asuu eläkettä saavassa kotitaloudessa, jos kotitalouden yhteinen eläketulo vuodessa on vähintään 400 euroa. Määritelmä on esitettävistä laajin, sillä siinä eläkeläisten ryhmä koostuu kaikista henkilöistä, jotka joko suoraan tai epäsuorasti kotitalouden muiden jäsenten kautta saavat eläketuloja edes jonkin verran.

¹¹ Kansainvälisissä vertailuissa (esim. Commission of the European Communities, 2006) eläkeläisiä ovat usein 65 vuotta täyttäneet henkilöt (eläkeläiskotitalous, jos kotitalouden eniten ansaitseva jäsen on vähintään 65-vuotias). Tämä määritelmä, joka ei edellytä eläketulojen eikä sosioekonomisen aseman selvittämistä, rajaa tarkastelun ulkopuolelle kaikki varhaiseläkkeellä sekä vanhuuseläkkeellä ennen 65-vuoden ikää olevat. Ahonen (2006) on tarkastellut em. määritelmän avulla eläkeläisten toimeentuloa vanhoissa EU-maissa ja Suomen sijoittumista tässä vertailussa.

¹² Pienten rahassa merkityksettömien erien aiheuttamien epäsäännöllisyyksien välttämiseksi asetimme tarvittaville eläketuloille alarajan, vähintään 400 euron reaaliset eläketulot vuoden 2005 rahassa. Alarajan valinnalla ei ole juuri merkitystä, sillä esimerkiksi vuonna 2005 alin mahdollinen täysi kansaneläke oli noin 430 euroa kuukaudessa.

Eläkkeellä olevia on määritelmästä riippuen 20–30 prosenttia kotitalousväestöstä. Suurta ajallista vaihtelua ei ole. Tämä käy ilmi kuviosta 2.1, jossa on esitetty tutkimusaineistosta estimoidut eläkkeellä olevien väestöosuudet neljän eri määritelmän mukaan. Sosioekonomisen aseman mukaan eläkkeellä olevia on noin viidennes väestöstä. Tässä ei ole suurta merkitystä sillä, onko sosioekonominen asema määritelty henkilön vai kotitalouden eniten ansaitsevan jäsenen kautta. Eläkettä saavia henkilöitä on noin neljännes väestöstä, sillä nyt myös "osa-aikaisesti" eläkkeellä olevat henkilöt tulevat mukaan tarkasteluun.¹³ Kun tarkastelua laajennetaan vastaaviin kotitalouksiin, siis mukaan otetaan eläketuloa saavien henkilöiden perheenjäsenet, osuus nousee edelleen. Noin 30 prosenttia väestöstä asuu kotitaloudessa, jossa vähintäänkin yksi sen jäsen saa eläkettä.

Kuvio 2.1. Eläkkeellä olevien väestöosuus neljällä tavalla määriteltynä vuosina 1990–2004.

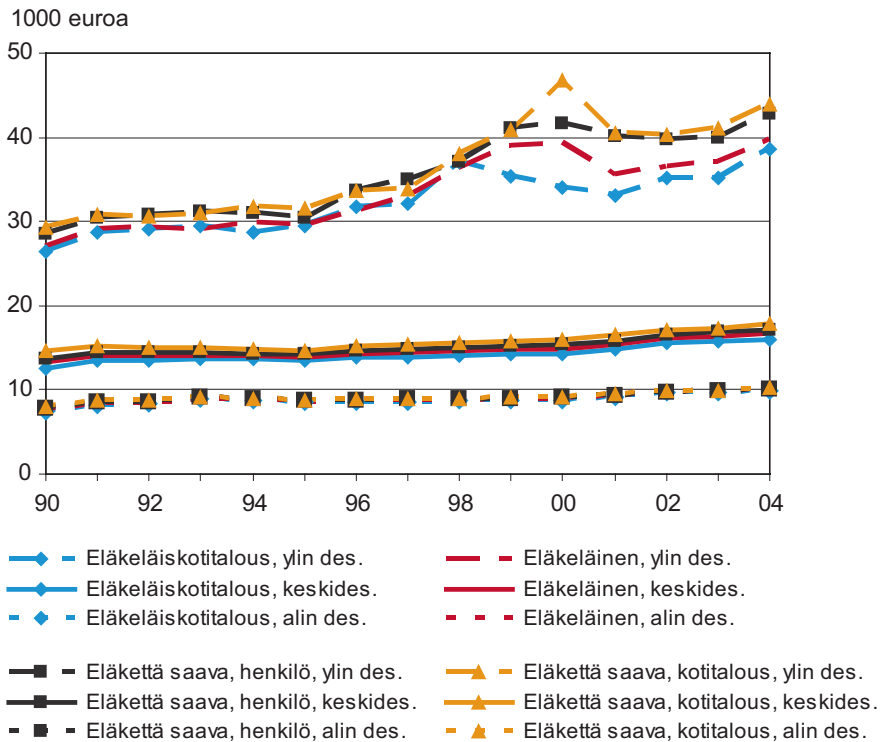
Kuviossa 2.2 esitetään suurituloisen (ylin desiili), keskituloisen (keskidesiili) ja pienituloisen (alin desiili) toimeentulon kehitys eri eläkeläismääritelmillä. Ylimässä tulokymmenyksessä määritelmien välinen ero on suurin. Esimerkiksi vuon-

¹³ Osuus on prosenttiyksikön tarkkuudella sama kuin eläketilastoista laskettu eläkkeensaajien osuus vakuutetusta väestöstä (Eläketurvakeskus, Kansaneläkelaitos, 2006).

na 2004 eläketuloa saavan kotitalouden käytettävissä oleva tulo oli vuoden 2005 rahassa 44 000 euroa, kun se eläkeläiskotitaloudessa asuvalla oli 5 000 euroa pienempi. Merkitystä näyttää olevan etenkin sillä, onko eläkkeellä olo määritelty eläketulon vai sosioekonomisen aseman perusteella. Huomionarvoista on myös ylimmän tulodesiilin epätahtinen kehitys vuosituhanen taitteessa.

Kotitalouteen perustuvan määritelmän mukaan tulot laskivat, mutta muiden mukaan ne nousivat. Alimmilla tulotasoilla erot määritelmien välillä kaventuivat, eikä ajallisessa kehityksessä ole suuria poikkeamia. Keskidesiilissä ero on enimmillään 2 000 euroa, eikä alimmassa tulokymmenyksessä ole enää havaittavaa eroa.

Kuvio 2.2. Eläkkeellä olevien toimeentulo* neljällä tavalla määriteltynä vuosina 1990–2004.

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko.

Tässä tutkimuksessa henkilön eläkkeellä olo määritellään hänen oman sosio-ekonomisen asemansa perusteella (määritelmä *i*). Koska kaikki näin määriteltynä eläkkeellä olevat ovat eläkkeellä päätoimisesti, eivät toimeentulon kannalta vähäistä eläkettä saavat henkilöt tule mukaan. Henkilöön perustuva sosioekonominen asema ei myöskään muutu kotitalouden muiden jäsenten tulojen perusteella.

Kotitalouden eniten ansaitsevan jäsenen toimintaan perustuvassa määritelmässä perheen sisäisen tuloaseman muutos heijastuu sen sijaan suoraan kaikkien sen jäsenten sosioekonomiseen asemaan, vaikka näiden henkilöiden asema säilyisi ennallaan eikä edes keskimääräinen toimeentulo muuttuisi.

3 Keskituloisen eläkeläisen toimeentulo

3.1 Väestörakenteesta

Tulonjakotutkimuksen palveluaineiston perusteella kotitalouksissa asui yhteensä noin 5.1 miljoonaa henkilöä vuonna 2004 (taulukko 3.1).¹⁴ Heistä palkansaajia oli 37, yrittäjiä 6, eläkeläisiä 22 ja työvoiman ulkopuolella olevia (opiskelijat ja työttömät) noin 13 prosenttia. Tarkastelujakson aikana kotitalouksissa asuva väestö on kasvanut 186 000 henkilöllä. Väestö on myös ikääntynyt ja vuonna 2004 eläkeläisten osuus oli noin 6 prosenttia korkeampi kuin vuonna 1990. Viime vuosikymmenen alun lama näkyy siinä, että vuonna 1994 palkansaajien osuus laski, kun se työvoiman ulkopuolella olevien kohdalla nousi. Vielä nykyäänkin työvoiman ulkopuolella olevien osuus on lamaa edeltävää tasoa korkeampi. Perherakenteen suhteen suuria muutoksia ei ole tapahtunut.

Taulukko 3.1. Väestörakenne vuosina 1990, 1994, 1999 ja 2004.

	1990	1994	1999	2004
Alle 30 vuotta, %	40,6	38,8	37,1	36,4
30–54-vuotta, %	36,1	37,3	37,8	34,8
55–64-vuotta, %	10,1	10,1	10,6	13,2
65–74-vuotta, %	8,0	8,4	8,5	8,6
Yli 74 vuotta, %	5,2	5,3	6,1	7,0
Nainen, %	52,0	51,3	51,2	51,1
Yksin asuva, %	15,4	16,7	17,7	18,0
Kaksi aikuista, ei lapsia, %	23,6	25,2	28,0	29,7
Muu, %	61,0	58,1	54,3	52,4
Kotitalouden koko	3,06	2,98	2,92	2,91
Lapsia (0–13 v.), lkm	0,83	0,77	0,74	0,73
Ekvivalenteja aikuisia	1,87	1,84	1,81	1,81
Työmarkkina-asema				
Palkansaajat, %	40,6	31,6	35,7	36,6
Yrittäjät, %	6,8	6,4	6,0	6,2
Eläkeläiset, %	20,6	20,6	21,1	21,8
Työvoiman ulkopuolella olevat, %	6,5	17	14,4	13,2
Muut, % *	25,5	24,4	22,8	22,2
Henkilöä, tuhatta	4974,4	5035,0	5096,7	5160,8

* Ryhmä muut sisältää lapset ja omaa kotitaloutta hoitavat henkilöt.

¹⁴ Taulukossa 6.1 on käsitelty 55 vuotta täyttäneiden väestöosuuksia tarkemmin.

Erot iän, sukupuolen ja perhetaustan suhteen korostuvat, kun niitä tarkastelee väestön sosioekonomisen aseman mukaan (taulukko 3.2). Työvoiman ulkopuolella olevat ovat usein nuoria, palkansaajat keski-ikäisiä ja eläkeläiset yleensä vähintään 55-vuotiaita. Naisia on miehiä enemmän eläkeläisten joukossa. Naiset elävät miehiä pidempään, mikä näkyy myös siinä, että yksin asuminen on yleistä eläkeläisten keskuudessa.

Taulukko 3.2. Väestörakenne sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 1990, 1994, 1999 ja 2004.

	Palkansaaja				Yrittäjä			
	1990	1994	1999	2004	1990	1994	1999	2004
Alle 30 vuotta, %	26,3	19,2	19,3	19,2	12,3	9,8	8,6	7,8
30–54-vuotta, %	66,2	73,1	71,1	65,1	70,3	74,5	75,6	67,5
55–64-vuotta, %	7,4	7,8	9,5	15,5	15,4	13,8	14,4	23,0
65–74-vuotta, %	0,1	0,0	0,0	0,1	1,8	1,9	1,4	1,6
Yli 74 vuotta, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0
Nainen, %	50,5	50,9	49,7	50,1	35,8	34,0	33,9	33,6
Yksin asuva, %	15,1	15,5	17,5	17,5	7,1	9,4	9,5	10,4
Kaksi aikuista, lapsia, %	26,6	29,1	32,0	33,5	23,6	24,7	30,0	33,3
Muu perherakenne, %	58,3	55,4	50,5	49,1	69,3	66,0	60,5	56,3
Kotitalouden koko, lkm	2,87	2,81	2,72	2,72	3,36	3,20	3,13	3,04
Lapsia (0–13 v.), lkm	0,64	0,61	0,56	0,55	0,78	0,71	0,68	0,58
Ekvivalentteja aikuisia	1,81	1,78	1,75	1,75	2,02	1,96	1,93	1,91
Osuus väestöstä, %	40,6	31,6	35,7	36,6	6,8	6,4	6,0	6,2
Henkilöä, tuhatta	2022	1589	1818	1889	339	324	306	319
	Eläkeläinen				Työvoiman ulkopuolella oleva *			
	1990	1994	1999	2004	1990	1994	1999	2004
Alle 30-vuotta, %	0,7	0,7	0,4	1,0	85,2	56,9	59,5	62,1
30–54-vuotta, %	8,3	8,4	8,8	7,6	13,2	35,6	30,8	28,2
55–64-vuotta, %	27,5	25,5	22,3	20,6	1,6	7,1	9,7	9,6
65–74-vuotta, %	38,1	39,7	39,7	38,9	0,0	0,2	0,0	0,1
Yli 74 vuotta, %	25,4	25,7	28,8	31,9	0,0	0,1	0,0	0,0
Nainen, %	59,5	58,0	56,9	56,6	52,4	48,3	52,3	50,6
Yksin asuva, %	37,4	39,1	38,4	36,5	14,6	16,8	18,2	20,8
Kaksi aikuista, lapsia, %	47,2	47,8	50,4	53,2	15,2	23,5	26,4	25,2
Muu perherakenne, %	15,4	13,1	11,3	10,3	70,2	59,7	55,4	54,1
Kotitalouden koko, lkm	1,87	1,80	1,77	1,78	3,23	2,96	2,88	2,86
Lapsia (0–13 v.), lkm	0,05	0,03	0,02	0,03	0,43	0,49	0,41	0,42
Ekvivalentteja aikuisia	1,42	1,39	1,38	1,39	2,03	1,88	1,86	1,85
Osuus väestöstä, %	20,6	20,6	21,1	21,8	6,5	17,0	14,4	13,2
Henkilöä, tuhatta	1023	1038	1076	1126	325	858	732	682

* Työvoiman ulkopuolella olevat = Pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat.

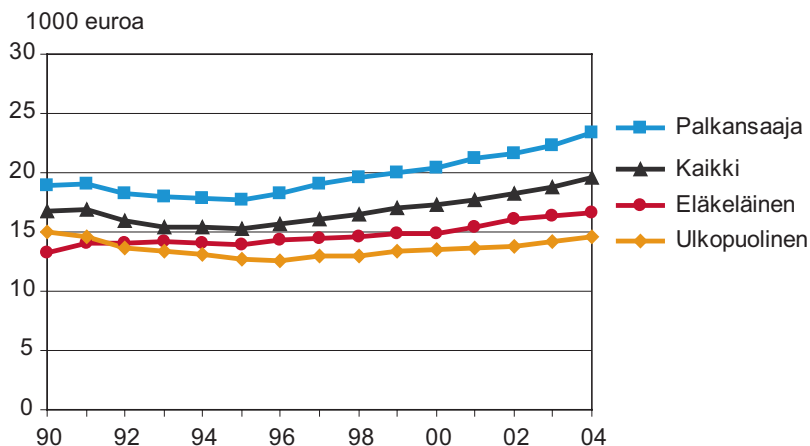
3.2 Eläkeläisen toimeentulo verrattuna muihin tulonsaajaryhmiin

Vuonna 2004 keskituloisen eläkeläisen käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden olivat 16 600 euroa vuodessa, toisin sanoen vajaat 1 400 euroa kuukautta kohden (kuvio 3.1). Keskituloisia ovat ne, joiden käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden kuuluvat tulojen keskikymmenyksen. Keskitulo on heidän tulojensa keskiarvo. Parhaiten tulivat toimeen palkansaajat, joiden reaali-tulo oli 23 000 euroa. Heikoimmassa asemassa, noin 15 000 euron tuloilla, olivat työvoiman ulkopuolella olevat henkilöt, opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät.

Vuodesta 1990 eläkeläisten toimeentulo on reaalisesti noussut noin 3 000 eurolla. Suhteessa palkansaajiin toimeentulo oli korkeimmillaan noin 80 prosentissa lama-aikana, sillä laman aikana palkansaajien reaalitytulot laskivat ja eläkeläisillä ne säilyivät lähes ennallaan. Laman jälkeen palkansaajien tulot ovat nousseet eläkeläisiä nopeammin ja siksi eläkeläisten suhteellinen asema on heikentynyt. Nykyään keskituloisen eläkeläisen toimeentulo on 70 prosenttia palkansaajan vastaavasta, sama suhde kuin vuonna 1990.

Eniten yleisestä tulokehityksestä on jäänyt jälkeen ryhmä, työvoiman ulkopuolella olevat (pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat). Vaikka ryhmän toimeentulo on laman jälkeen reaalisesti noussut, on sen asema muihin väestöryhmiin nähden heikentynyt koko tarkastelujakson ajan.

Kuvio 3.1. Keskituloisten palkansaajien, eläkeläisten, työvoiman ulkopuolella olevien ja koko väestön toimeentulo vuosina 1990–2004.*

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko. Ulkopuolisia ovat pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat (työvoiman ulkopuolella olevat -ryhmä).

Kuvioissa 3.2 ja 3.3 toimeentuloa on tarkasteltu sukupuolen ja perhekoon mukaan.¹⁵ Perhekoko on jaettu yksin asuviin ja perheellisiin eli vähintään kahden hengen kotitalouksiin. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna palkansaajien toimeentulot ovat yhtä suuret, vaikka miesten ja naisten erilaisen ansiotason ja työurien perusteella on henkilökohtaisissa tuloissa selvä ero. Palkansaajista valtaosa on perheellisiä, joten perheen yhteisessä toimeentulossa erot eivät näy. Eläkeläisistä yksin asuvia on selvästi enemmän ja erot miesten ja naisten välillä tulevat esiin. Esimerkiksi vuonna 2004 eläkeläismiesten toimeentulo oli naisia noin 10 prosenttia suurempi. Merkittävää muutosta sukupuolten välillä ei tarkastelujakson aikana ole tapahtunut missään sosioekonomisessa ryhmässä.

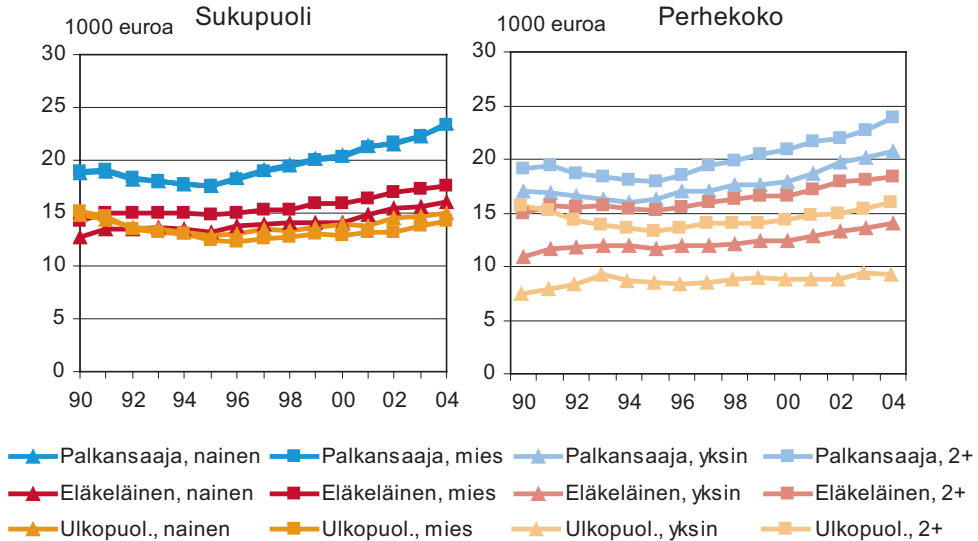
Keskituloisen yksin asuvan toimeentulo on perheellistä selvästi matalampi. Palkansaajilla ero on pienin ja työvoiman ulkopuolisilla se on suurin. Tähän väliin asettuvat eläkeläiset. Heillä ero yksin asuvien ja perheellisten välillä on noin 4 000 euroa. Taloudellisesti heikoimmassa asemassa ovat yksin asuvat työvoiman ulkopuolella olevat, joiden tulotaso on koko tarkastelujakson ajan ollut alle 10 000 euroa.¹⁶

Perhekoko muuttaa myös kuvaa sosioekonomisten ryhmien välistä toimeentuloeroista. Yksin asuvien eläkeläisten toimeentulo on matalampi kuin työvoiman ulkopuolella olevien perheellisten mutta korkeampi kuin työvoiman ulkopuolella olevien yksinäisten. Perheellisen eläkeläisen toimeentulo on puolestaan melko lähellä yksin asuvaa palkansaajaa.

¹⁵ On muistettava, että toimeentuloa laskettaessa samassa kotitaloudessa asuvien jäsenten oletetaan saavan saman toimeentulon. Siksi miesten ja naisten väliset erot ilmentävät lähinnä yksin asuvien miesten ja naisten välisiä eroja ja yksin asumisen yleisyyttä sukupuolten välillä. Merkitystä on myös lapsilla. Esimerkiksi yksinhuoltajat ovat taloudellisesti eri asemassa kuin perheelliset. Yksinhuoltajista valtaosa on naisia.

¹⁶ Viime vuosikymmenen alun kehitys on epävarma, koska työvoiman ulkopuolella olevien yksin asuvien määrä oli ennen lamaa pieni.

Kuviot 3.2 ja 3.3. Keskituloisen toimeentulo sosioekonomisissa ryhmissä sukupuolen ja perhekoon mukaan vuosina 1990–2004.*

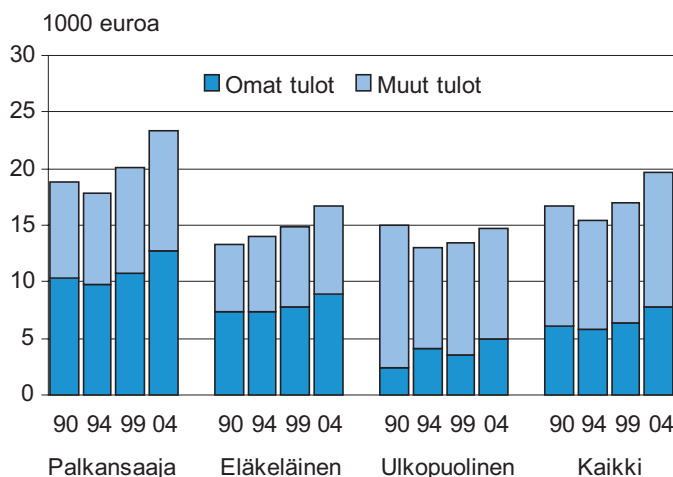
* Käytettävissä oleva tulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko. Ulkopuolisia ovat pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat (työvoiman ulkopuolella olevat -ryhmä).

Perhekoon mukaan havaittu toimeentuloero voi johtua monesta syystä. Esimerkiksi yksin asuvien joukossa on keskimääräistä enemmän opiskelijoita, työttömiä ja iäkkäitä eläkeläisiä, jotka ovat pienituloisia. Yksin asuvat eivät myöskään hyödy perhekokoon liittyvistä skaalaeduista. Perheellisten toimeentuloa alentavat lapset.

Perheen merkitys käy ilmi myös kuviosta 3.4, jossa käytettävissä olevat tulot on jaettu henkilön omiin ja muihin tuloihin. Omia tuloja ovat henkilön ansio-, pääoma- ja tulonsiirrot vähennettynä veroilla. Muita tuloja ovat kotitalouden muiden jäsenten vastaavat tulot sekä tulolajit, joita ei voi kohdentaa eri perheenjäsenille.¹⁷ Palkansaajilla sekä eläkeläisillä muut kuin omat tulot muodostavat lähes puolet ja työvoiman ulkopuolella olevilla jopa kolme neljäsosaa henkilön koko toimeentulosta. Koko väestössä muiden tulojen osuus henkilön toimeentulosta on myös korkea. Tämä selittyy lapsilla, joiden toimeentulosta vanhemmat huolehtivat.

¹⁷ Asuntotulo on aina, myös yksinäisillä henkilöillä, laskettu muihin tuloihin. Näin on vältetty pulma siitä, kenelle perheenjäsenistä tämä tulo pitäisi kohdentaa. Samoin on menetelty niiden tulonsiirtojen osalta, joita ei voi kohdentaa yksittäisille henkilöille.

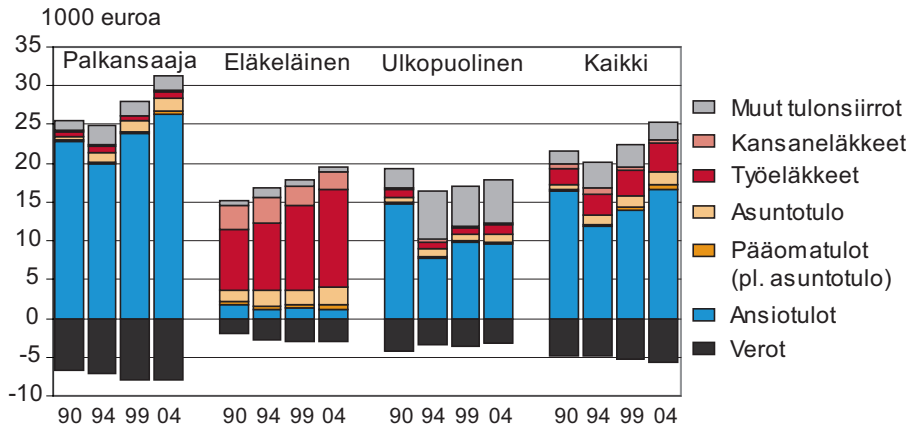
Kuvio 3.4. Keskituloisen toimeentulo sosioekonomisissa ryhmissä henkilön ja kotitalouden muiden tulojen mukaan, vuoden 2005 rahassa.*

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko. Ulkopuolisia ovat pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat (työvoiman ulkopuolella olevat -ryhmä).

Seuraavasta kuviosta käy ilmi toimeentulon rakenne eri väestöryhmissä. Kuvan positiivisella akselilla on esitetty bruttotulojen koostumus ja negatiivisella akselilla maksetut välittömät verot. Henkilön käytettävissä oleva tulo saadaan, kun bruttotulosta vähennetään verot. Esimerkiksi vuonna 2004 keskituloisen eläkeläisen bruttotulo oli 19 600 euroa. Koska hän maksoi 3 000 euroa veroja, hänen käytettävissä olevat tulonsa olivat 16 600. On muistettava, että tarkastelu koskee vain keskituloisia. Myöhemmin ilmenee, miten paljon tulonmuodostus ja tulojen kehitys vaihtelee eri tulotasoilla.

Kuvio 3.5. Keskituloisten bruttotulojen rakenne ja välittömät verot sosioekonominen aseman mukaan vuosina 1990, 1994, 1999 ja 2004.*

* Tulolajit kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko. Ulkopuolisia ovat pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat (työvoiman ulkopuolella olevat -ryhmä).

Keskituloisen eläkeläisen tärkein toimeentulon lähde on eläke. Vuonna 2004 työeläkkeen osuus bruttotulosta oli 65 ja kansaneläkkeen 11 prosenttia. Vuoteen 1990 verrattuna työeläkkeen osuus on noussut neljänneksellä ja kansaneläkkeen osuus puolittunut. Keskituloisen eläkeläisten toimeentulo on tarkastelujakson aikana noussut työeläkkeen nousun ansiosta. Muista tulolajeista merkittävin on asuntotulo, jonka osuus bruttotulosta on noin 10 prosenttia. Muissa väestöryhmissä asuntotulon merkitys keskituloisen toimeentuloon on melko pieni.

Ansiotulojen osuus keskituloisen palkansaajan bruttotulosta oli vuonna 2004 noin 85 prosenttia. Pienempiä tuloeriä olivat asuntotulo ja muut tulonsiirrot. Eläkkeen merkitys on häviävän pieni. Suhdannevaiheet näkyvät tulorakenteessa hyvin. Laman aiheuttaman työttömyyden seurauksena palkansaajien ansiotulot laskivat ja tulonsiirrot nousivat. Toimeentuloa alensi myös verotuksen kiristyminen. Laman jälkeen keskituloisen palkansaajan toimeentulo on ansiotulojen nousun ansiosta selvästi noussut. Vuonna 2004 ansiotulot olivat 26 000 euroa, kun ne kymmenen vuotta aikaisemmin olivat lähes neljänneksen pienemmät. Suotuisa talouskehitys näkyy myös siinä, että tulonsiirtojen osuus bruttotulosta on lama-ajasta puolittunut.

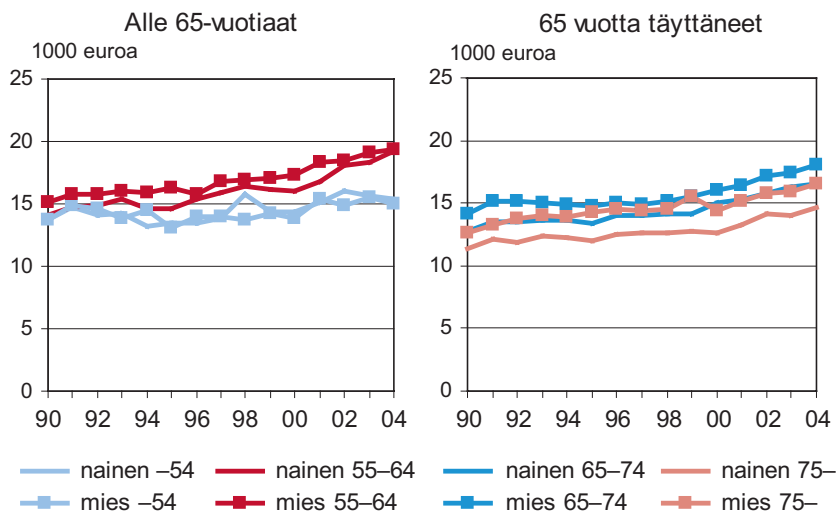
Työvoiman ulkopuolella olevien bruttotuloista valtaosa on ansiotuloa, mutta myös tulonsiirtojen osuus on huomattava. Erityisen korkea, lähes 40 prosenttia,

tulonsiirtojen osuus oli lama-aikana. Merkille pantavaa on se, että tulonsiirtojen osuus on edelleen vuoden 1990 tasoa korkeampi. Tämä on merkki siitä, että laman vaikutukset eivät ole vielä ohi.

3.3 Toimeentulo eri eläkeläisryhmissä

Edellä eläkeläisten toimeentuloa arvioitiin suhteessa muihin väestöryhmiin. Seuraavassa tarkastellaan miten toimeentulo on eri eläkeläisryhmissä kehittynyt. Kuviossa 3.6 eläkeläisten toimeentulo on iän lisäksi esitetty sukupuolen mukaan. Alle 65-vuotiaat (varhaiseläkkeellä olevat) on koottu kuvion vasemmalle ja 65 vuotta täyttäneet (vanhuuseläkeläiset) kuvion oikealle puolelle.¹⁸

Kuvio 3.6. Keskituloisten eläkeläisten toimeentulo iän ja sukupuolen mukaan vuosina 1990–2004.*

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko.

Iän myötä keskituloisten eläkeläisnaisten ja -miesten väliset toimeentuloerot kasvavat, mutta vanhinta ikäryhmää lukuun ottamatta erot ovat verrattain pienet. Parhaiten tulevat toimeen varhaiseläkkeellä olevat 55–64-vuotiaat miehet

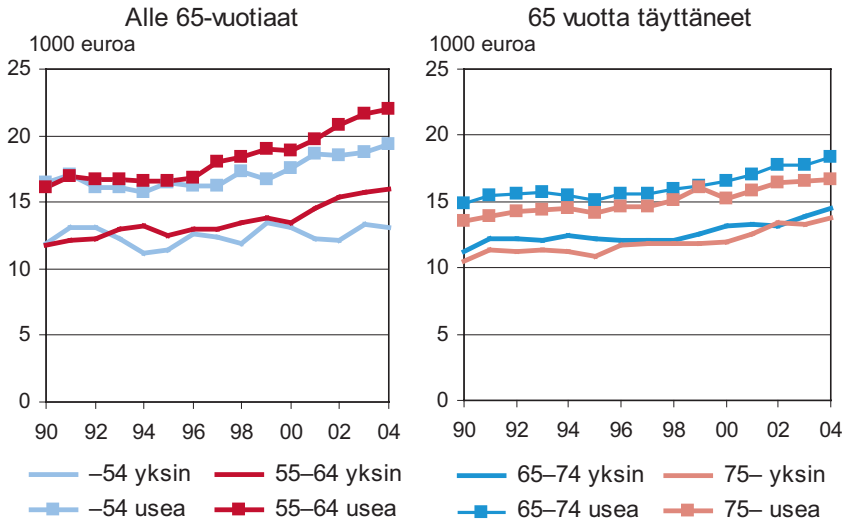
¹⁸ Yleinen vanhuuseläkeikä oli tutkimuksen kattamina vuosina 65 vuotta, mutta julkisella sektorilla ja eräillä erikoisaloilla vanhuuseläkkeelle saattoi päästä ennen 65 vuoden ikää.

ja nykyään myös samanikäiset naiset. Vuonna 2004 käytettävissä olevat tulot näissä ryhmissä olivat liki 20 000 euroa eli neljänneksen suuremmat kuin heikoinnassa asemassa olevien alle 55-vuotiaiden sekä 75 vuotta täyttäneiden naisten toimeentulo.

Viime vuosikymmenen puolivälin jälkeen tulot ovat nousseet reaalisesti kaikissa ikä-sukupuoliryhmissä. 1990-luvun laman aikana alle 55-vuotiaiden eläkeläisten reaalitytulot tosin laskivat ja siksi alle 55-vuotiaiden suhteellinen asema on tarkastelujakson aikana heikentynyt.

Sukupuolta enemmän eri-ikäisten eläkeläisten toimeentulo vaihtelee perheeseen mukaan (kuvio 3.7). Parhaiten tulevat toimeen 55–64-vuotiaat perheelliset, mutta lähes yhtä hyvin pärjäävät muiden ikäryhmien perheelliset. Keskituloisen yksinasuvan toimeentulo on ikäryhmästä riippuen 20–30 prosenttia matalampi kuin perheellisen. Suhteellisesti ja myös absoluuttisesti suurin ero yksin asuvien ja perheellisten välillä on alle 55-vuotiailla eläkeläisillä.

Kuvio 3.7. Keskituloisten eläkeläisten toimeentulo iän ja perheeseen mukaan vuosina 1990–2004.*

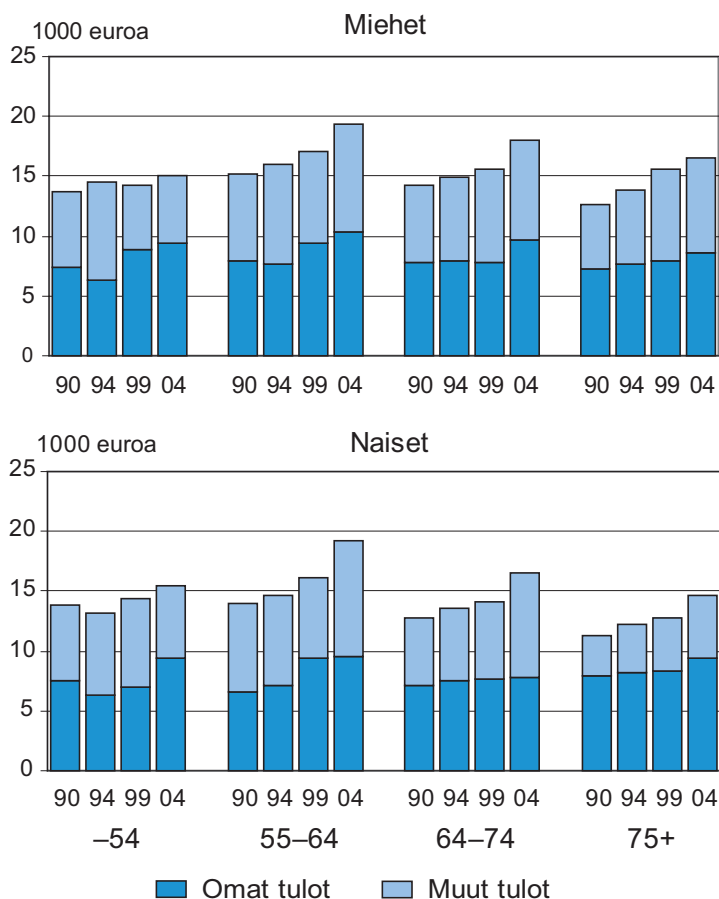

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko.

Kun kotitalouden muiden tulojen vaikutusta henkilön toimeentuloon tarkasteltiin sosioekonomisen aseman mukaan, keskituloiset eläkeläiset eivät poikenneet vastaavasta palkansaajaryhmästä (vrt. kuvio 3.4). Molemmissa ryhmissä

kotitalouden muiden tulojen osuus oli lähes puolet henkilön käytettävissä olevasta tulosta. Iän ja sukupuolen mukainen keskituloisten eläkeläisten tarkastelu muuttaa tätä kuvaa siltä osin, että 75 vuotta täyttäneillä naisilla muiden tulojen osuus toimeentulosta on vain noin viidennes (kuvio 3.8). Vastaavan ikäisillä miehillä omat tulot ovat samaa tasoa, mutta muut tulot ovat selvästi suuremmat kuin naisilla. Naiset elävät pitempään kuin miehet ja siksi kaikkien vanhimmas-
sa ikäryhmässä on eniten yksinasuvia naisia. Tämä näkyy verrattaessa naisten ja miesten toimeentuloa.

Kuvio 3.8. Keskituloisten eläkeläismiesten ja -naisten toimeentulo omien ja kotitalouden muiden tulojen mukaan vuosina 1990, 1994, 1999 ja 2004.*

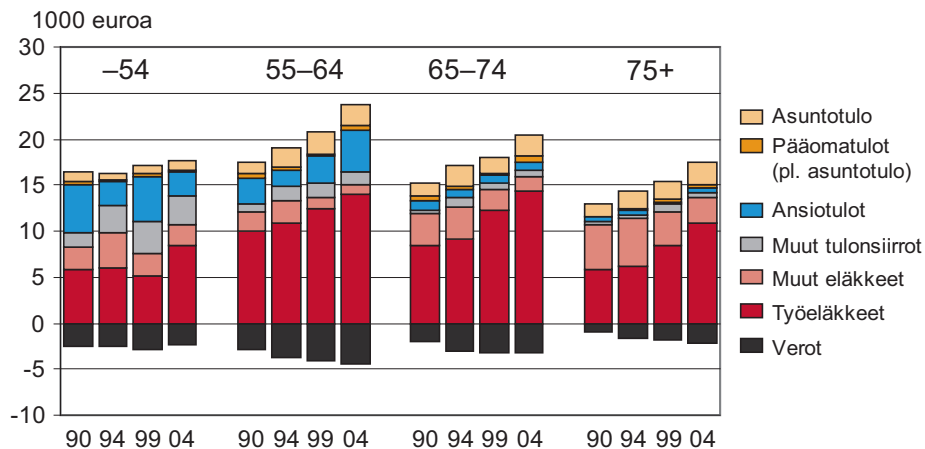

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko.

Ikä, sukupuoli ja perhekoko vaikuttavat eläkeläisten toimeentuloon. Puolison työssä olon lisäksi varhaiseläkkeellä olevan toimeentuloa voi nostaa se, että hän on ollut vanhempia ikäryhmiä pidemmän ajan työeläkejärjestelmän piirissä.¹⁹ Myös eläkkeen perustana oleva palkka voi olla heillä korkeampi. Toisaalta vajaksi jäänyt työura alentaa varhaiseläkeläisten toimeentuloa. Perheen ja sukupuolen merkitys näkyy parhaiten siinä, että 75 vuotta täyttäneiden naisten tulotaso on kaikkein alhaisin. He ovat usein yksinasuvia.

Nämä piirteet käyvät hyvin ilmi kuviosta 3.9. Esimerkiksi keskituloisen 55–64-vuotiaan toimeentulo on 65–74-vuotiasta korkeampi ansiotulojen ansiosta. Ansiotuloista valtaosa on seurausta puolison työssä käynnistä.²⁰ Eläke oli puolestaan molemmissa ikäryhmissä samaa tasoa, ja muiltakin osin tulorakenteet olivat samankaltaiset.

Kuvio 3.9. Keskituloisten eläkeläisten bruttotulojen rakenne ja välittömät verot ikäryhmittäin vuosina 1990, 1994, 1999 ja 2004.*

* Tulolajit kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko.

Nuorimman ja vanhimman eläkeläisryhmän tulorakenteet poikkeavat toisistaan eniten. Vuonna 2004 eläkkeen osuus bruttotuloista oli nuorimmassa ikäryhmässä 60 prosenttia, mutta vanhimmassa 80 prosenttia. Alle 55-vuotiaiden toimeentuloa täydensivät muut tulonsiirrot sekä puolison työssäkäynti, kun taas 75 vuotta

¹⁹ Työeläkettä on pääsääntöisesti karttunut vuodesta 1962 lähtien.

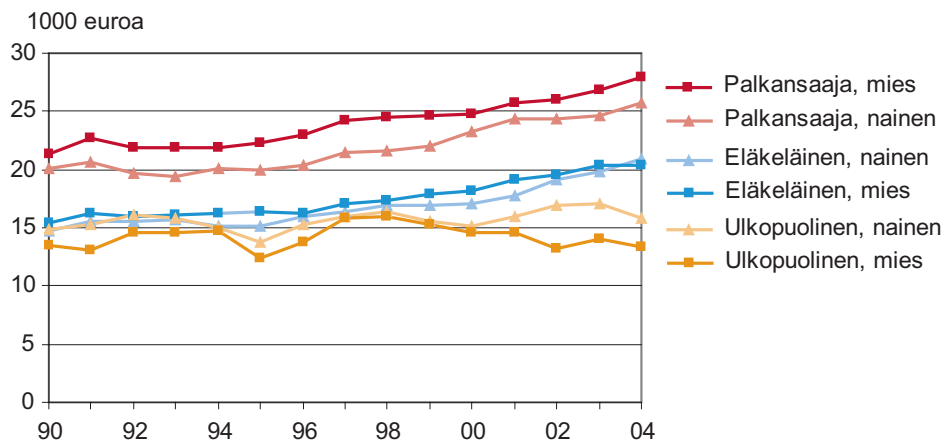
²⁰ Myös eläkkeellä oleva voi saada ansiotuloa, mutta yleensä ansiot ovat vähäiset.

täyttäneille asuntotulo oli tärkeä tulolaji. Huomion arvoista on myös 75-vuotiaiden toimeentulon nousu tarkastelujakson aikana. Taustalla on se, että entistä suurempi osa ikäryhmän eläkkeestä on nykyään työeläkettä. Nuorimmassa ikäryhmässä toimeentulo ei sen sijaan ole juuri noussut.

3.4 Varhaiseläkeikäisten toimeentulo

Henkilön sosioekonomien asema heijastaa karkealla tavalla elinkaaren eri vaiheita, kuten opiskelua nuorella aikuisiällä, työssä ja työttömänä oloa keski-iässä ja eläkkeellä oloa vanhemmalla iällä. Eri sosioekonomisessa asemassa olevat henkilöt ovat siksi yleensä hyvin eri-ikäisiä. 55–64-vuotiaat ovat ikäryhmä, jossa sekä työllisiä, eläkeläisiä että työvoiman ulkopuolella olevia on runsaasti.²¹ Tämä mahdollistaa sen, että "samanikäisten", mutta sosioekonomiselta asemaltaan erilaisten henkilöiden toimeentuloa voidaan verrata keskenään. Kuviossa 3.10 tämä tarkastelu on sosioekonomisen aseman lisäksi tehty sukupuolen mukaan.

Kuvio 3.10. 55–64-vuotiaiden toimeentulo sosioekonomisen aseman ja sukupuolen mukaan vuosina 1990–2004.*

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko. Ulkopuolisia ovat pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat (työvoiman ulkopuolella olevat -ryhmä).

²¹ Muita työvoiman ulkopuolisia ovat lähinnä pitkäaikaistyöttömät, sillä opiskelu vanhemmalla iällä on harvinaista.

Kun 55–64-vuotiaita verrataan vastaaviin ryhmiin ilman ikärajausta, kuva toimeentulon kehityksestä ja ryhmien välisistä eroista muuttuu (vrt. kuvio 3.2). Esimerkiksi 55–64-vuotiailla palkansaajilla miesten toimeentulo on naisia korkeampi. Samanikäisillä eläkeläisillä tätä eroa ei ole. Sen sijaan kaikkien eläkeläismiesten toimeentulo on naisia korkeampi eikä kaikilla palkansaajilla ole eroa sukupuolten välillä. Merkillepantavaa on myös se, että 55–64-vuotiaiden palkansaajien ja ryhmän "työvoiman ulkopuolella olevat" toimeentulo ei lama-aikana laskenut läheskään yhtä paljon kuin vastaavissa ryhmissä ilman ikärajausta.

Varhaiseläkeikäinen 55–64-vuotias väestö on hyvä esimerkki toimeentulon elinkaarisidonnaisuudesta. Tämän ikäryhmän palkansaajat ovat varttuneita työntekijöitä, mikä voi näkyä työuraan liittyvissä palkkaeroissa miesten ja naisten välillä. Lisäksi senioriasema työelämässä on voinut ehkäistä ansiotulojen laskua lama-aikana nuorempia palkansaajia paremmin. Varhaiseläkkeellä olevien toimeentulon yhtäläinen taso miesten ja naisten välillä liittyy siihen, että 55–64-vuotiaista moni on vielä perheellinen. Yksin asuminen yleistyy vasta vanhuuseläkeiässä ja enemmistö yksinasuvista on naisia.

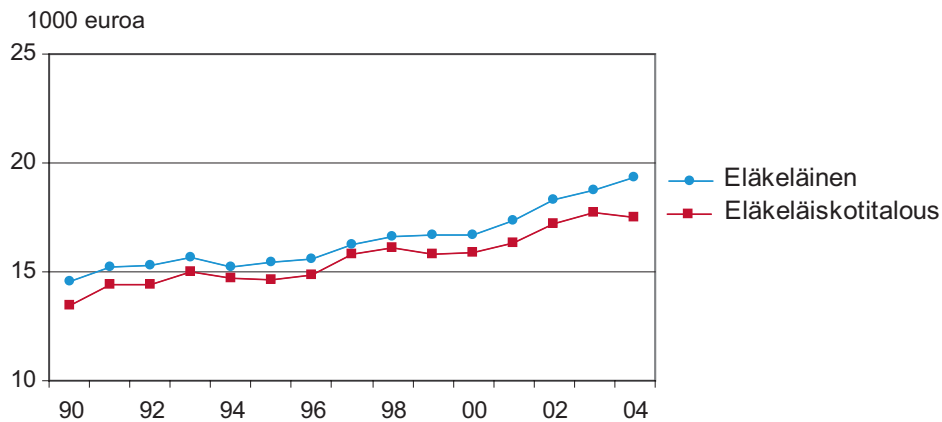
Tässä tutkimuksessa eläkeläiset määritellään henkilön sosioekonomisen aseman perusteella. Luvussa 2 ilmeni, ettei kuva eläkeläisten toimeentulosta oleellisesti muutu, vaikka eläkkeellä olo määriteltäisiin toisin.²² Varhaiseläkeiässä määritelmillä on merkitystä, sillä tässä iässä puoliso on usein vielä työelämässä. Seuraavassa on vertailtu 55–65-vuotiaiden keskituloisten eläkeläisten ja eläkeläiskotitalouksissa asuvien toimeentuloa.

Keskituloisten 55–64-vuotiaiden eläkeläisten toimeentulo on 5–10 prosenttia korkeampi kuin vastaavan ikäisten eläkeläiskotitalouksissa asuvien toimeentulo. Lamavuosiin verrattuna ero on tällä vuosikymmenellä kasvanut. Muutoksen taustalla on ikääntyvien työllisyyden kohentuminen, sillä entistä useamman varhaiseläkeläisen puoliso on työssä tai osa-aikaeläkkeellä.²³

²² Kotitalouden eniten ansaitsevan jäsenen sosioekonomisen aseman perusteella ne eläkeläiset, joiden puoliso on suurituloisempi ja ansiotyössä, luetaan palkansaajakotitalouksiin. Henkilöön sosioekonomisen asemaan perustuvassa määritelmässä he kuuluvat eläkeläisten ryhmään. Eläkeläiskotitalouden ikä saadaan päämiehen perusteella.

²³ Vastaava määritelmien välinen vertailu tehtiin myös muille ikäryhmille. Alle 54-vuotiailla ero eläkeläisten ja eläkeläiskotitalouksissa asuvien toimeentulossa oli 5–20 prosenttia. Kapeimmillaan ero oli 1990-luvun alussa. Yli 64-vuotiaiden osalta ei määritelmien välillä käytännössä ollut eroa.

Kuvio 3.11. 55–64-vuotiaiden keskituloisten eläkeläisten ja eläkeläiskotitalouksissa asuvien toimeentulo vuosina 1990–2004.*

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko.

4 Eläkeläiset ja eläkkeet tulonjaossa

Suomen tulonjaon kokonaiskehitykseen vaikuttavat useat eri tekijät. Ensinnäkin, miten eri väestöryhmien keskimääräinen tulotaso kehittyy. Jos pienituloisten tulokehitys on keskimääräistä nopeampaa, niin tulonjako tasoittuu. Toiseksi ryhmien väestöosuuksien muutoksella on merkitystä. Jos pienituloisen ryhmän, esimerkiksi eläkeläisten, väestöosuus kasvaa, niin koko väestön tasolla mitatut tuloerot kasvavat. Kolmantena, vaikeammin ennakoitavana tekijänä on tulojakauman muutos ryhmän sisällä.

Pitkällä aikavälillä vaikuttavat myös kotitalouksien rakenteen muutokset. Suurperheissä saavutetaan hyvinvoinnin kannalta merkittäviä mittakaavaetuja. Nämä voidaan menettää, jos perhekoko pienenee tai esimerkiksi yksin asuvien eläkeläisten väestöosuus kasvaa.

Tässä luvussa tarkastellaan tuloerojen kehitystä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Tarkastelun pääpaino on eläkeläisten asemalla tulonjaossa ja heidän tulokehityksensä vaikutuksessa koko väestön tulonjakoon. Menetelmänä käytetään Gini-kertoimen hajotelmaa, jonka avulla voidaan erottaa eri tulolajien ja tulonsaajaryhmien tulokehityksen vaikutus tulonjaon muutokseen.

4.1 Tulonjaon kehityksen yleispiirteitä

Tulonjaon kehitystä tutkitaan vertaamalla henkilöiden käytettävissä olevien tulojen eroja Gini-kertoimen avulla. Gini-kerroin on laajalti käytetty eriarvoisuusmittari, jota virallinen tilastointi käyttää useimmissa maissa tulonjaon kehityksen kuvaamiseen.²⁴ Vertailu perustuu suhteellisiin eroihin. Nämä säilyvät ennallaan, jos kaikkien toimeentulo esimerkiksi kaksinkertaistuu. Niinpä Gini-kerrointa laskettaessa ekvivalentit tulot jaetaan ensin väestökeskiarvolla ja Gini-kerroin saadaan keskiarvoon suhteutettujen tuloerovertailujen keskiarvona.

²⁴ Muihin tulonjakomittoihin, kuten variaatiokerroin, verrattuna Gini-kertoimella on etuna se, että mitta on vähemmän herkkä äärihavainnoille ja aineistovirheille. Tästä syystä se estimoituu suhteellisen tarkasti otosaineistoista (Suoniemi 2000).

Gini-kertoimen tuloerovertailut mitataan tulovajeina, so. niinä eroina, joita pienempituloisella on häntä paremmassa asemassa oleviin nähden.²⁵ Ginikertoimen arvo, joka on aina nollan ja ykkösen välillä, saadaan laskemalla keskiarvo kaikista pareittaisista tulovajeista. Vajeet lasketaan aina positiivilukuina. Jos tulot jakautuvat tasan, siis kaikilla on yhtä suuret tulot, niin Gini-kertoimen arvo on nolla. Mitä suurempaa eriarvoisuus on, sitä suuremman arvon kerroin saa. Suurimmillaan sen arvo on prosenteissa mitattuna 100. Kaavana esitettynä Gini-kerroin, $G(y)$,

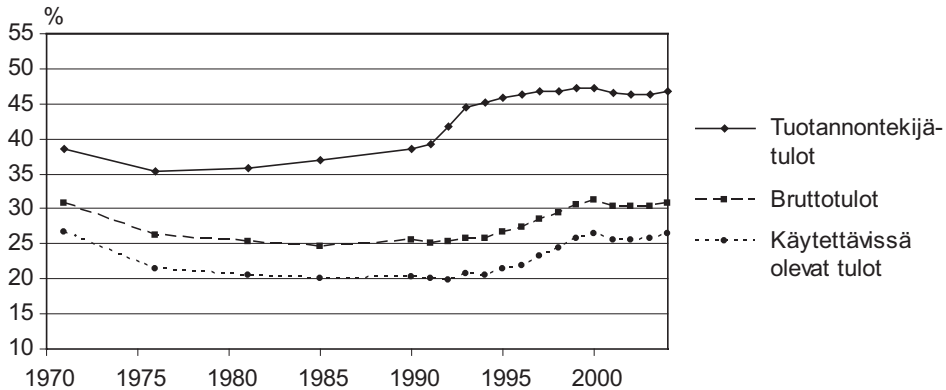
$$G(y) = (1/n(n-1)) \sum (y_i - y_j) / m_y \quad (4.1)$$

Yllä summaus on yli kaikkien parien, $y_i \geq y_j$, m_y on tulojen y keskiarvo ja n viittaa väestön kokoon.

Tulonjako muodostuu vaiheittain. Luonnollinen lähtökohta, johon julkisen vallan tulontasausmekanismien vaikutus voidaan vaiheittain lisätä, on kotitalouden saama korvaus tuotantoon osallistumisesta, tuotannontekijätulot (so. palkka-, yrittäjä-, ja pääomatulojen summa). Kotitaloudet saavat suurimman osan tuloistaan tuotannosta ja tuotannontekijätuloissa mitatut tuloerot ovat selvästi suurimmat.

Julkinen valta muovaa tulonjakoa edelleen. Kun tuotannontekijätuloihin lisätään kotitalouden saamat tulonsiirrot, saadaan kotitalouden bruttotulot. Bruttotuloissa mitattuina tuloerot ovat selvästi pienemmät. Vähentämällä näistä maksetut välittömät verot ja sosiaaliturvamaksut päädytään käytettävissä oleviin tuloihin ja näiden huomioon ottaminen tasoittaa eroja entisestään.

²⁵ Gini-kerroin voidaan määritellä useilla eri tavoilla. Yleensä se määritellään tulojen Lorenz-käyrän avulla. Tämän tutkimuksen pareittaisiin tuloeroihin perustuva määritelmä on läpinäkyvä ja helposti tulkittava. Lisäksi sitä kautta päästään suoraan käsiksi Gini-kertoimen hajotelmiin ja niiden ominaisuuksiin (luku 4.2). Koska valitsemamme oikopolku on harvemmin käytetty, joudumme vaivaamaan lukijaa matemaattisilla yksityiskohdilla. Toisaalta vastaava esitys olisi mutkikkaampi, jos käyttäisimme totuttua määritelmää ja sen avaamaa väylää.

Kuvio 4.1. Tuloverojen kehitys (Gini-kerroin) Suomessa vuosina 1971–2004.

Lähde: Tilastokeskuksen kulutustutkimusten ja tulonjakotilaston palveluaineistot.

Suomen tulonjaon yleiskehitys 1970-luvun alusta alkaen on esitetty kuviossa 4.1. Siinä esitetään Gini-kertoimella mitatut tuloverot käytettävissä olevissa tuloissa, tuotannontekijä- ja bruttotuloissa.²⁶ Tulonjaon kehityksessä voidaan havaita seuraavat pääpiirteet. Vuosina 1971–1976 tuloverot kaventuivat nopeasti. Tuolloin palkkatulojen merkitys kotitalouden tuloissa kasvoi ja ne jakautuivat aiempaa tasaisemmin. Talouden rakennemuutos ja muuttoliike nostivat työllisyysastetta ja kehitys hyödytti myös pienimpiä tuloja saavia. Samalla tulojakauma muuttui kauttaaltaan tasaisemmaksi. Osaltaan tähän vaikutti myös hyvinvointivaltion tulonsiirtojärjestelmien kehittäminen (Uusitalo 1988 ja Suoniemi 1999).

Tämän jälkeen tulonjako säilyi lähes ennallaan aina viime vuosikymmenen alun lamaan saakka. Tosin eri tulolajien vaikutukset tulonjakoon muuttivat muotoaan. Suomen tulonjakopolitiikka onnistui, sillä julkiset tulonsiirrot, erityisesti työeläkejärjestelmän kypsyminen vaikutuksesta, hillitsivät tuotannontekijätulojen kautta syntyneitä paineita tulonjakoon (Suoniemi 1999). Kansainvälisessä vertailussa Suomen tuloverot olivat 1980-luvun lopulla OECD-maiden pienimmät (Atkinson ym. 1995).

²⁶ Tässä esitetyt luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia, sillä vuosien 1971–1985 tuloja ja Gini-kertoimia laskettaessa on käytetty vanhaa OECD:n ekvivalenssiskaalaa. Lisäksi ajanjaksojen 1990–1993 ja 1994–2004 välillä on eroja tulonimikkeistön sisällössä. Tässä tehtäviin kvalitatiivisiin arvioihin tällä ei ole juuri vaikutusta.

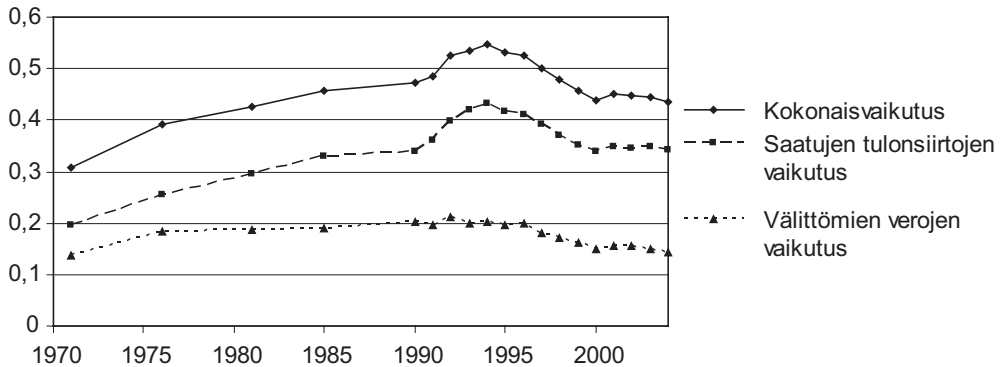
Juuri tuolloin palkka- ja tuloerot kääntyivät kasvuun useissa teollisuusmaissa. Atkinson tiivistää näkemyksensä seuraavasti: "1980-luvun jälkipuoliskolla tuloerojen kaventumiseen johtanut kehitys pysähtyi useimmissa Euroopan maissa, ja joissakin, vaikka ei kaikissa, maissa eriarvoisuus on tämän jälkeen selvästi lisääntynyt."²⁷ Suomessa tällaista kehitystä ei vielä tuolloin voitu havaita.

Suomen taloudessa 1990-luku oli poikkeuksellinen. Talous syöksyi 1990-luvun alussa syvään lamaan sitä edeltäneen korkeasuhdanteen jälkeen. Työttömyysaste nousi pahimmillaan 16 prosenttiin ja kotitalouksien reaalin tulotaso laski yli kymmenen prosenttia. Tuotannontekijätulot ja erityisesti palkkatulot jakautuivat selvästi aiempaa epätasaisemmin. Mutta samalla tuloerot kaventuivat sekä bruttotuloissa että käytettävissä olevissa tuloissa. Tämä oli hyvinvointivaltion turvaverkkojen ansiota. Verotukseen ja tulonsiirtoihin liittyvä automaatiikka esti lamavuosina tuloerojen kasvun.

Vuonna 1994 talous alkoi elpyä. Samalla, kun talous kääntyi nopeaan kasvuun, alkoivat tuloerot lisääntyä. Tulonjako muuttui 1990-luvun jälkipuoliskolla muutamassa vuodessa yhtä paljon kuin kahtena edeltävänä vuosikymmenenä.

Tuotannontekijätulot ovat koko 1990-luvun jakautuneet selvästi epätasaisemmin kuin aiemmin. Lamasta peritty massatyöttömyys oli tähän alkusyynä. Vaikka ekvivalentissa toimeentulossa mitatut tuloerot kasvoivat lähes tasaista noin yhden prosenttiyksikön vuosivauhtia, niin tuotannontekijätulojen Gini-kerroin on vuoden 1997 jälkeen pysynyt lähes vakiona. Tästä syystä tuloerojen kasvulle on etsittävä syytä julkisen vallan tulontasausmekanismeista.

²⁷ Näin kävi esimerkiksi Norjassa ja Ruotsissa (Fjaerli ja Aaberge 2000; Gustafsson ja Palmer 2001). Isossa-Britanniassa tuloerot ovat kasvaneet jo pidempään ja muutos on ollut suurin (Atkinson 1999).

Kuvio 4.2. Tulojen uudelleenjako Suomessa vuosina 1971–2004.

Lähde: Tilastokeskuksen kulutustutkimusten ja tulonjakotilaston palveluaineistot.

Verotuksella ja julkisilla tulonsiirroilla on merkittävä vaikutus kotitalouksien käytettävissä oleviin tuloihin ja näin myös tulonjakoon. Julkisen talouden kokonaisvaikutusta tulonjakoon voidaan kuvata tuotannontekijätuloista sekä käytettävissä olevista tuloista laskettujen keskimääräisten tuloerojen, niiden Gini-kerroimien, suhteellisen erotuksena. Suomessa tämä erotus pieneni kymmenen prosenttiyksikköä vuosien 1994–2000 välillä (kuvio 4.2). Verotus ja tulonsiirrot eivät enää kompensoineet markkinoilta saatujen tulojen aiheuttamaa painetta tuloeroihin ja tuloerot kasvoivat vuosituhanen vaihteeseen asti.

Tämä on yllättävää, sillä yleensä välittömään verotukseen ja tulonsiirtoihin liittyvä progressio ja automatiikka vaikuttavat tuloeroihin erisuuntaisesti kuin suhdannekehitys.²⁸ Suomessa tulonsiirrot hillitsivät laman aikana tehokkaasti tuloerojen kasvua. Sitä vastoin laman jälkeisen kehityksen tärkeinä syinä olivat veromuutokset ja etenkin julkisten tulonsiirtomenojen supistukset (kuvio 4.2).

Tulojaon muutokseen vaikuttivat tuolloin sekä alimpia tuloja että huipputuloja saavien keskimääräisestä poikkeava tulokehitys. Työttömien ja työvoimaan kuulumattomien kannalta tärkeintä oli tulonsiirtojen jääminen jälkeen muusta tulokehityksestä. Massatyöttömyyden aikana monen toimeentulo jäi tulonsiirtojen varaan, ja työttömyyden pitkittyessä monet putosivat pelkän vähimmäis-

²⁸ Professori Atkinson (1999) löysi OECD-maista vastaavaa vain Ison-Britannian vuosien 1984–1990 kehityksestä.

turvan varaan. Työttömyyden rakenne muuttui ja pitkäaikaistyöttömyys syveni (Suoniemi 2006). Tähän yhdistyi vähimmäisturvan epäedullinen kehitys. Tulorejojen kasvuun vaikutti merkittävästi myös suurituloisten irtiotto muista tulonsaajaryhmistä, jota verotus ei hillinnyt (Riihelä ym. 2001 ja 2005).

Vuosituhaten vaihteen jälkeen talouskasvu hidastui. Tulonjaossa tämä näkyy kehityksen tasaantumisena. Kaiken kaikkiaan Suomen tuloverot ovat 1990-luvun mullistusten, sosiaalietuuksien saantiehtojen tiukentamisen ja etuustasojen leikkausten sekä verotukseen tehtyjen reformien seurauksena nousseet aiempaa korkeammalle tasolle. Vuonna 2004 suhteelliset tuloverot olivat Gini-kertoimella mitattuina 30 prosenttia (6 prosenttiyksikköä) suuremmat kuin vuonna 1990.

4.2 Gini-kertoimen hajotelmat

Miten eläkeläiset ovat olleet osallisia tässä tulonjaon muutoksessa, ja miten heidän asemansa on muuttunut tulonjaossa? Tätä voidaan tutkia käyttäen Gini-kertoimen dekomponointia. Näin Gini-kertoimen kehitys voidaan hajottaa osatekijöihin, jotka kuvaavat toisaalta väestöryhmien, kuten eläkeläisten, saamien tulojen ja toisaalta tulorakenteen, kuten eläkkeiden osuuden, muutosten vaikutusta koko väestön tulonjakoon.

Gini-kerrointa laskettaessa käytetään kaikkia, siis myös eri tulonsaajaryhmien välisiä pareittaisia tuloveroja. Tästä syystä eläkeläisten ryhmän sisäisen tulonjaon Gini-kerroin ei välttämättä kerro kovin paljon vaikutuksesta koko väestön tulonjakoon.²⁹ Eläkkeiden ja eläkeläisten tulokehityksen vaikutusta tulonjakoon voidaan arvioida käyttämällä Gini-kertoimen hajotelmaa eri tulolajien suhteen. Seuraavassa hajotelmaa käsitellään yksityiskohtaisesti.

Gini-kertoimen hajotelma tulolajeittain

Gini-kerroin voidaan jakaa luontevasti eri tulolajien vaikutusten suhteen (Lerman ja Yitzhaki 1985). Jos tulot muodostuvat tulolajien summana, $y = \sum x_k$,

²⁹ Täsmällisesti lausuttuna koko väestön Gini-kerrointa ei voida hajottaa (dekomponoida) eri tulonsaajaryhmien suhteen käyttäen pelkästään ryhmien keskiarvoja ja niiden sisäisiä Gini-kertoimia.

niin voidaan kirjoittaa (alla summaus on aina yli kaikkien parien $y_i \geq y_j$):

$$\begin{aligned} G(y) &= (1/n(n-1)) \sum (y_i - y_j) / m_y = (1/n(n-1)) \sum (\sum_k x_k(y_i) - \sum_k x_k(y_j)) / m_y \\ &= (1/n(n-1)) \sum_k (m_{x_k} / m_y) ((\sum x_k(y_i) - \sum x_k(y_j)) / m_{x_k}) = \sum_k w_k C(x_k | y), \quad (4.2) \end{aligned}$$

jossa $C(x_k | y)$, on tulolajin, x_k keskittymiskerroin ja tulo-osuus, $w_k = m_{x_k} / m_y$.

Keskittymiskerroin mittaa keskimääräistä suhteellista eroa suurempi- ja pienempituloisen välillä, kun eroja mitataan muuttujan x_k arvoilla. Siksi tulolajin, x_k , voidaan arvioida olevan tuloeroja tasoittava, jos siinä mitattujen suhteellisten erojen keskiarvo, siis keskittymiskerroin, $C(x_k | y)$, on pienempi kuin vastaavat tuloero käytettävissä olevissa tuloissa, so. Ginikerroin, $G(y)$. Siis, jos

$$(1/n(n-1)) \sum_k (1/m_{x_k}) ((\sum x_k(y_i) - \sum x_k(y_j)) \leq (1/n(n-1)) \sum_k (1/m_y) \sum (y_i - y_j)$$

aina kun $y_i \geq y_j$.

Tehokkaimmillaan tämä tasoittava vaikutus on, jos mitatut erot ovat negatiiviset. Formaalisti voidaan kirjoittaa kaavaa (4.2) vastaava "derivaattalauseke":³⁰

$$d \log G(y) / d \log m_k = w_k C(x_k | y) / G(y) - w_k, \quad (4.3)$$

jossa merkintä, $d \log m_k$, viittaa tulolajin k yhtenäiseen muutokseen, joka on kaikille henkilöille suhteellisesti mitattuna yhtä suuri.³¹ Kaava (4.2) mahdollistaa Gini-kertoimen dekomponoinnin eri tulolajien suhteen. Tämän avulla voidaan arvioida eri tulolajien merkitystä tulontasauksen kannalta ja seurata tämän vaikutuksen muuttumista ajassa.³²

³⁰ Lerman ja Yitzhaki (1985) toivat hajotelman (4.2) ja kaavan (4.3) tulonjakotutkimukseen.

³¹ Lisäksi vaaditaan, ettei alkuperäinen järjestys, siis ehto $y_i \geq y_j$, muutu.

³² Eri ajankohtien välillä tulolajin x_k "aiheuttama" Gini-kertoimen muutos voidaan jakaa osiin, jotka aiheutuvat yhtäältä tulo-osuuden Δw_k ja toisaalta keskittymiskertoimen muutoksista $\Delta C(x_k | y)$: $\Delta(w_k C(x_k | y)) = C(x_k | y) \Delta w_k + w_k \Delta C(x_k | y)$, jossa lihavoidut lausekkeet viittaavat puoliväliarvoihin $w_k = 1/2 (w_{k1} + w_{k0})$. Haluttaessa voidaan tulo-osuuden muutos jakaa edelleen tarkasteltavan tulonsaajaryhmän väestö-osuuden muutokseen ja keskitulon muutokseen.

Gini-kertoimen hajotelma tulolajin ja tulonsaajaryhmän mukaan

Edellistä yksityiskohtaisemmin tulonjaon kehitystä voidaan tarkastella käyttäen sellaista Gini-kertoimen hajotelmaa, jossa tulonjakomitta hajotetaan samanaikaisesti sekä tulolajien että tulonsaajaryhmien suhteen. Hajotelmaa voidaan käyttää arvioitaessa tietyn tulonsaajaryhmän saamien tulojen vaikutusta koko väestön Gini-kertoimeen. Näin saatavaa taulukkoa voidaan käyttää sekä tulonjaon muutosten kuvailuun että siihen vaikuttavien paineiden keskinäiseen arviointiin. Aiempi käyttö on osoittanut, että hajotelma antaa hyödyllistä, usein varsin tarkkaakin tietoa tulonjaon kehitykseen vaikuttavista tekijöistä (Suoniemi 2000 ja 2002).

Tulolajeihin perustuvasta hajotelmasta saadaan tulonsaajaryhmien mukainen asetelma soveltamalla sitä keinotekoisiiin tulolajeihin, joissa huomioidaan, mihin ryhmään tulonsaaja kuuluu. Annettua ryhmää vastaava keinotekoinen tulolaji saa arvon nolla, jos ryhmään ei kuuluta. Määritellään siis tulolaji, $x_{kj} = \mathbf{1}_j x_k$, kiinnittämällä huomiota mihin ryhmään tarkasteltava henkilö kuuluu ($\mathbf{1}_j = 1$, jos henkilö kuuluu ryhmään j , $i = 1, \dots, m$, ja on muuten 0). Jos tarkasteltavat tulonsaajaryhmät muodostavat koko väestön osituksen ($\sum_j \mathbf{1}_j = 1$), niin lausekkeiden $\sum_j x_{kj} = x_k$ ja $\sum_j \sum_k x_{kj} = y$ perusteella voidaan muodostaa Gini-kertoimen hajotelmataulu näitä keinotekoisia tulolajeja vastaavien keskittymiskertoimien avulla.³³

Saatu taulukko kuvaa, miten tulonsaajaryhmän tuloerot kehittyvät sekä ryhmän sisällä että suhteessa muihin ryhmiin. Perinteisistä väestöryhmähajotelmista poiketen eriarvoisuutta ei jaeta ryhmien sisäiseen ja ryhmäkeskiarvojen väliin osaan. Sen sijaan tulonsaajaryhmien ja tulolajien vaikutukset esitetään taulukkona, jossa sarakesummat ilmoittavat tulolajin, esimerkiksi eläkkeiden, kokonaisvaikutuksen käytettävissä olevissa tuloissa mitattuihin tuloeroihin. Näin taulukon (j,k) sarakkeet summautuvat koko väestön saaman tulolajin, x_k , $x_k = \sum_j x_{kj}$, yhteenlasketuksi vaikutukseksi $w_k C(x_k | y)$.

Rivisummat puolestaan ilmoittavat koko tulonsaajaryhmän, esimerkiksi eläkeläisten käytettävissä olevien tulojen vaikutuksen lopulliseen, koko väestön tulonjakoon. Siis tulonsaajaryhmän j saaman käytettävissä olevan tulon $\sum_k x_{kj} = \mathbf{1}_j y$, vaikutus on $w_j C(\mathbf{1}_j y | y)$, jossa tulo-osuus w_j muodostuu ryhmän j keskitu-

³³ Yhteishajotelma on kuvattu ja sitä perustellaan tarkemmin tutkimuksessa (Suoniemi 2000).

losta sen väestöosuudella kerrottuna. Tässä on huomattava ryhmän väestöosuuden vaikutus. Suuren, esimerkiksi pienituloisen, ryhmän tulokehityksen vaikutus koko väestön tuloeroihin on voimakkaampi kuin tulotasoltaan samanlaisen mutta kooltaan pienemmän ryhmän. Vastaavasti taulukon yksittäinen rivi kuvaa riviä vastaavan tulonsaajaryhmän saamien tulolajien erillisvaikutukset tuloeroihin.

4.3 Gini-kerroin ja eläkeläisten tulorakenteen muutos

Tarkastellaan henkilön sosioekonomisen aseman mukaisia tulonsaajaryhmiä, yrittäjät, palkansaajat, eläkeläiset, työvoiman ulkopuoliset (opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät) sekä jäännösryhmää, muut. Tulolajeina ovat pääoma- ja ansiotulot, eläkkeet, muut saadut tulonsiirrot ja välittömät verot ja näistä muodostuvat käytettävissä olevat tulot, joista käytetään taulukoissa lyhyempää ilmaisua nettotulot.³⁴ Taulukko 4.1 esittää kokoelmana näitä vastaavat Gini-kertoimen hajotelmataulut vuosilta 1990, 1994, 1999 ja 2004.³⁵

Esimerkiksi vuoden 1990 Gini-kertoimen arvo, 20,29 prosenttia, löytyy taulukosta rivillä kaikki ja sarakkeelta nettotulot. Vastaavasti eläkeläisten ansiotulojen vaikutus Gini-kertoimen arvoon löytyy vastaavilta riveiltä ja sarakkeilta ollen 1,09 prosenttia vuonna 1990. Taulukossa 4.2 on puolestaan kuvattu väestön keskimääräinen toimeentulo ja sen jakautuminen tulonsaajaryhmän ja tulolajin mukaan.

Aikavälillä 1990–1994 käytettävissä olevien tulojen (nettotulojen) Gini-kertoimen arvo ei juurikaan muuttunut (taulukko 4.1, rivi kaikki, sarake nettotulot). Tuloerojen lähteet muuttuivat laman aikana osin yllättäväänsuuntaan. Työllisyyden heikkeneminen heijastui ansiotulojen supistumisen (työllisyys- ja palkkakehitys) kautta tuloerojen pienentymisenä (ks. sarake ansiotulot, rivi kaikki). Pääomatuloissa tapahtuneet muutokset sitä vastoin lisäsivät tuloeroja. Elä-

³⁴ Jäännösryhmä, muut, sisältää henkilöt, joiden toimeentulo on muiden perheenjäsenten varassa. Näitä ovat lapset ja omaa kotitaloutta hoitavat. Gini-kertoimen hajotelmaa tulkittaessa heitä ei voi "tulonsaajaryhmänä" rinnastaa muihin ryhmiin. Ryhmää vastaavat luvut ovat mukana taulukossa lähinnä siksi, että tulonjaon kokonaisuutta kuvaava väestöositus tulee esitetyksi.

³⁵ Talouskehitys ja tulonjaon kehitys perustelevalta menettelyä, jossa vuosien 1990 ja 2004 välinen aika jaetaan kolmeen, lähes yhtä pitkään ajanjaksoon, syöksy talouslamaan 1990–1994, toipumisen ja nopean talouskasvun aika 1994–1999 ja kasvun tasaantuminen 1999–2004.

keläisten muita ryhmiä edullisempi tulokehitys ja erityisesti eläkkeiden muutos (eläkeläisrivi ja eläkesarake) vaikutti niin, että eläketulojen tuloeroja tasoittava vaikutus heikkeni. Yhteensä tämä muutos oli samaa suuruusluokkaa kuin ansiotulojen muutoksesta aiheutunut erojen kaventuminen.

Muiden tulonsiirtojen, kuten työttömyyskorvausten, voimakas kasvu pienensi tuloeroja. Koska samaan aikaan väestön keskitulot alenivat, niin muiden tulonsiirtojen yhteenlaskettu suhteellisia tuloeroja tasoittava vaikutus voimistui merkittävästi. Verotuksen vaikutus ei juuri muuttunut. Tämä johtui siitä, että verotusta kiristettiin valtiontalouden alijäämän kasvaessa. Normaali suhdanneautomatiikka olisi sitä vastoin näkynyt progressiivisen verotuksen ansiosta muutoksena tuloeroja selvästi hillitsevään suuntaan.

Nopean talouskasvun aikana, vuosina 1994–1999, kehityksen suunta muuttui. Tuloerojen kasvu näkyy sekä palkkojen että pääomatulojen kautta. Valtaosa kasvusta aiheutui pääomatuloista. Ansiokehityksen kautta näkyvä muutos oli suhteellisen pieni, kun otetaan huomioon ansiotulojen suuri osuus kotitalouksien tuloista (63 prosenttia bruttotuloista vuonna 1999) ja tulo-osuuden nopea kasvu (taulukko 4.2).³⁶

Verotuksen tuloeroja supistava vaikutus voimistui, mutta vain saman verran kuin oli ansiotulojen vastakkainen vaikutus. Pääomatulojen kasvu ei näy verotuksessa. Muiden tulonsiirtojen, erityisesti vähimmäisturvan, epäedullinen kehitys ja työttömyysturvan saantiehtojen kiristyminen, vaikuttivat niin, että niiden tuloeroja vähentävä vaikutus heikkeni. Vähimmäisturvan heikentyminen vaikutti mm. yksinhuoltajien asemaan (Hiilamo 2000; Suoniemi 2002).

Taulukon 4.1 viimeinen sarake eli nettotulot paljastaa, että yrittäjien (kooltaan pieni ryhmä) tulojen kokonaisvaikutus voimistui suhteellisesti eniten vuosien 1994 ja 1999 välillä. Eläkeläisten tulojen kokonaisvaikutus tuloeroihin sitä vastoin säilyi likimain ennallaan.

³⁶ Yhdysvalloissa ylimpien ansiotulojen kasvu on ollut merkittävänä tekijänä tuloerojen ja huipputulotulojen viimeaikaisessa kasvussa (Atkinson 2002). Suomen tulonjaossa ei toistaiseksi näy selviä merkkejä tästä. Keskitetty työsopimusjärjestelmä ja solidaarinen palkkapolitiikka ovat hillinneet palkkaerojen kasvua Suomessa.

Taulukko 4.1. Gini-kertoimen hajotelma tulonsaajaryhmän ja tulolajien mukaan (%) vuosina 1990, 1994, 1999 ja 2004.

	Pääoma- tulot	Ansio- tulot	Eläkkeet	Tulon- siirrot	Välittömät verot	Netto- tulot
1990						
Yrittäjä	0,34	2,94	0,06	0,04	-1,26	2,13
Palkansaaja	1,27	22,73	0,65	0,38	-8,21	16,81
Eläkeläinen	-0,04	1,09	-2,23	-0,10	-0,69	-1,97
Ulkopuolinen	0,10	1,24	-0,04	-0,28	-0,59	0,43
Muut	0,53	5,26	-0,03	-0,52	-2,35	2,90
Kaikki	2,20	33,25	-1,58	-0,47	-13,10	20,29
1994						
Yrittäjä	0,65	2,78	0,14	-0,03	-1,11	2,43
Palkansaaja	2,09	19,44	0,78	0,71	-7,98	15,05
Eläkeläinen	0,76	1,57	0,68	0,08	-1,69	1,38
Ulkopuolinen	0,31	1,74	0,01	-2,27	-0,65	-0,86
Muut	0,87	5,19	0,09	-1,48	-2,13	2,54
Kaikki	4,67	30,71	1,70	-2,99	-13,56	20,54
1999						
Yrittäjä	2,49	3,09	0,13	0,10	-1,79	4,01
Palkansaaja	3,24	21,67	0,69	0,41	-8,94	17,07
Eläkeläinen	1,76	1,29	-0,14	0,09	-1,57	1,44
Ulkopuolinen	0,72	1,27	-0,04	-1,69	-0,67	-0,41
Muut	2,00	5,20	0,02	-0,99	-2,68	3,55
Kaikki	10,22	32,52	0,66	-2,08	-15,65	25,66
2004						
Yrittäjä	2,44	2,83	0,11	-0,01	-1,64	3,72
Palkansaaja	4,61	21,62	0,72	0,29	-8,42	18,82
Eläkeläinen	1,13	1,29	-0,56	-0,05	-1,11	0,70
Ulkopuolinen	1,07	1,11	-0,05	-1,55	-0,69	-0,12
Muut	2,12	4,54	-0,01	-1,07	-2,28	3,31
Kaikki	11,36	31,40	0,21	-2,39	-14,14	26,44

Tarkasteltaessa eri tulolajien kokonaisvaikutusta (rivi kaikki) nousee esille pääomatulojen vaikutus, vuonna 1999 yli 10 prosenttiyksikköä, joka oli 40 prosenttia kaikista tuloeroista. Vaikutus on suuri, sillä pääomatulojen osuus oli vain 13 prosenttia bruttotuloista vuonna 1999 (taulukko 4.2). Myös ansiotulojen vaikutussuunta oli tuloeroja lisäävä. Tulo-osuuteen suhteutettuna vaikutus jää kuitenkin vähäiseksi, kun sitä verrataan pääomatulojen vaikutukseen. Lisäksi palk-

katulojen progressiivinen verotus neutraloi osan tästä.³⁷ Kaikkiaan Gini-kerroin kasvoi kaudella 1994–1999 yhden prosenttiyksikön vuosivauhtia. Tämä on paljon, vaikka tuloerojen lähtötaso olikin kansainvälisesti arvioituna matala.

Päätösjaksolla, vuosina 1999–2004, kehitys tasaantui, eikä Gini-kertoimen arvo enää juuri noussut. Pääomatulojen tuloeroja kasvattava kehitys jatkui vaikkakin hidastuen. Verotuksen tuloeroja tasaava vaikutus heikkeni edelleen. Kaikkiaan palkansaajien suhteellinen asema tulonjaossa parani ja eläkeläisten asema jonkin verran huononi. Tämä näkyy eläkeläisten saamien tulojen vaikutuksen pienenemisenä (taulukko 4.1).

Yhteenvetona eläkeläisten tulojen ja erityisesti eläkkeiden vaikutus Gini-kertoimen arvoon oli aluksi, ajanjaksolla 1990–1994, sitä lievästi nostava. Tämän jälkeen vaikutus on hieman heikentynyt. Kaiken kaikkiaan eläkeläisten tulojen ja tulorakenteen rooli on ollut verrattain vähäinen koko väestön Gini-kertoimen muutoksissa, jos se suhteutetaan pääomatulojen ja yrittäjien tulokehityksen vaikutukseen.

4.4 Tulolajien marginaalivaikutus tulonjakoon vuonna 2004

Seuraavassa arvioidaan eläkeläisten tulorakenteen ja erityisesti eläkkeiden muutosten marginaalivaikutusta tulonjakoon, siis Gini-kertoimen arvoon. Gini-kertoimen hajotelmassa tulolajin muutoksen aiheuttama vaikutus riippuu sen painosta tulonmuodostuksessa (kaava 4.2). Taulukossa 4.1 esitettyyn tulonsaajaryhmien väliseen vertailuun vaikuttavat siis sekä väestöryhmien koko että niiden keskitulot. Tämä monimutkaistaa politiikkavaihtoehtojen vertailuja tulonjaon näkökulmasta. Arviointiin tarvitaan Gini-kertoimen hajotelmataulun lisäksi väestöryhmien ja tulolajien mukaan muodostettua taulukkoa toimeentulo-osuuksista (taulukko 4.2).

Vaikutus riippuu siis yhtäältä siitä, miten ryhmän tulot jakautuvat muuhun väestöön verrattuna ja toisaalta siitä, miten suuri osuus ryhmällä on koko väestön tuloista. Eri ryhmillä on aivan erikokoinen paino. Eläkeläisten osuus kaikista käytettävissä olevista (ekvivalenteista) tuloista oli vuonna 2004 noin 19 prosenttia, kun taas palkansaajien paino oli yli kaksinkertainen. Yleisesti margi-

³⁷ Ansiotulojen vähäinen merkitys tuloerojen kasvussa on erityisen tärkeä havainto, sillä yritysten kannustiminaan käyttämät osakeoptiot, jotka olivat tuolloin suosittuja ja herättivät runsaasti julkista huomiota, lasketaan ansiotuloihin.

naalivaikutuksen etumerkki saadaan vertaamalla Gini-hajotelman (Gini-kertoimen arvoon suhteutettua) lukuarvoa toimeentulotaulukon vastaavaan lukuun (kaava 4.3). Esimerkiksi vuonna 2004 eläkeläisten ryhmälle laskettu vertailuku on $0,03 = 0,70/26,44$, joka on selvästi pienempi kuin heidän tulo-osuutensa, $0,19 = 4,15/22,14$. Siis kaavaa (4.3) vastaava marginaalivaikutus eläkeläisten tulonlisäykselle on negatiivinen, eriarvoisuutta vähentävä. Päinvastoin on yrittäjien ryhmässä.

Taulukko 4.2. Toimeentulon hajotelma tulonsaajaryhmän ja tulolajien mukaan (1000 euroa) vuosina 1990, 1994, 1999 ja 2004.*

	Pääoma- tulot	Ansio- tulot	Eläkkeet	Tulon- siirrot	Välittömät verot	Netto- tulot
1990						
Yrittäjä	0,14	1,44	0,08	0,10	-0,49	1,28
Palkansaaja	0,34	9,88	0,33	0,58	-3,08	8,06
Eläkeläinen	0,39	0,69	2,32	0,18	-0,59	2,99
Ulkopuolinen	0,07	1,08	0,06	0,15	-0,34	1,03
Muut	0,18	4,70	0,12	0,74	-1,42	4,32
Kaikki	1,13	17,79	2,91	1,75	-5,92	17,66
1994						
Yrittäjä	0,23	1,07	0,08	0,15	-0,37	1,16
Palkansaaja	0,56	7,04	0,26	0,79	-2,63	6,02
Eläkeläinen	0,59	0,53	2,73	0,21	-0,85	3,21
Ulkopuolinen	0,24	1,62	0,18	1,03	-0,72	2,35
Muut	0,36	3,41	0,14	1,26	-1,33	3,84
Kaikki	1,98	13,67	3,39	3,44	-5,90	16,57
1999						
Yrittäjä	0,61	1,25	0,08	0,12	-0,55	1,51
Palkansaaja	0,94	9,14	0,30	0,72	-3,34	7,75
Eläkeläinen	0,81	0,57	2,94	0,22	-0,91	3,63
Ulkopuolinen	0,31	1,63	0,14	0,75	-0,68	2,16
Muut	0,67	3,95	0,08	0,98	-1,54	4,15
Kaikki	3,34	16,54	3,54	2,79	-7,02	19,19
2004						
Yrittäjä	0,70	1,38	0,08	0,11	-0,58	1,70
Palkansaaja	1,42	10,47	0,37	0,69	-3,49	9,45
Eläkeläinen	0,90	0,69	3,30	0,19	-0,93	4,15
Ulkopuolinen	0,43	1,65	0,13	0,72	-0,65	2,28
Muut	0,81	4,23	0,10	0,93	-1,51	4,56
Kaikki	4,26	18,42	3,97	2,64	-7,15	22,14

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko. Ulkopuolisia ovat pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat (työvoiman ulkopuolella olevat -ryhmä).

Jakamalla Gini-hajotelmataulun luvut aluksi koko väestön Gini-kertoimella ja sitten vastaavilla tulo-osuuksilla saadaan tulonjakovaikutuksia kuvaava taulu. Tässä tulonsaajaryhmälle kertyvän tulolajin marginaalivaikutus tuloeroihin on niitä kasvattava, jos vastaava luku on yli yhden ja vastaavasti niitä kaventava, jos luku jää alle ykkösen (taulukko 4.3).

Kuten aiemmin, taulun alimmalla rivillä on esitetty kunkin tulolajin kokonaisvaikutus Gini-kertoimeen. Vaikka ansiotuloilla on suurin vaikutus, kun Gini-kerrointa dekomponoidaan (taulukko 4.1), niin sen marginaalivaikutus jää selvästi pienemmäksi. Tähän vaikuttaa ansiotulojen suuri paino tulonmuodostuksessa (taulukko 4.2).

Taulukko 4.3. Tulolajien marginaalivaikutusten hajotelma vuonna 2004.

	Pääoma- tulot	Ansio- tulot	Eläkkeet	Tulon- siirrot	Välittömät verot	Netto- tulot
Yrittäjä	2,91	1,71	1,13	-0,08	-2,38	1,84
Palkansaaja	2,72	1,73	1,63	0,36	-2,02	1,67
Eläkeläinen	1,05	1,57	-0,14	-0,23	-1,00	0,14
Ulkopuolinen	2,10	0,56	-0,29	-1,81	-0,90	-0,04
Muut	2,20	0,90	-0,06	-0,96	-1,26	0,61
Kaikki	2,24	1,43	0,04	-0,76	-1,66	1,00

Pääomatulojen marginaalivaikutus on yli kaksinkertainen tulo-osuuteen verrattuna, kun vastaava suure jää ansiotulojen osalta alle puolentoista. Pääomatulojen suhteellinen vaikutus tuloeroihin on siis selvästi voimakas.

Eläkkeiden marginaalivaikutus (0,04) jää selvästi alle yhden. Eläkkeiden korottaminen siis tasaasi tuloeroja. Muiden tulonsiirtojen hajotelmaluku on jopa negatiivinen. Niiden tuloja tasaava vaikutus on siis voimakas. Budjetin tasapainon kannalta neutraali uudistus, jossa välittömien verojen alennus rahoitetaan tulonsiirtojen leikkauksin, lisäisi tuloeroja molempien tulolajien välityksellä. Tällöin sosiaaliturvan leikkauksen vaikutus olisi noin kolmannes koko Gini-kertoimen kasvusta.

Taulukon sisäosaa voidaan tulkita aivan vastaavasti. Se antaa lisätietoa eri tulolajien vaikutuksesta tulonjakoon. Yllä esitetty veronkevennys vaikuttaisi tuloeroihin samansuuntaisesti kaikkien väestöryhmien kautta. Toisaalta, vaikka ansiotulojen marginaalinen lisäys yleensä kasvattaa Gini-kertoimen arvoa, niin työvoiman ulkopuolisten ryhmässä näin ei ole. Luku on ykköistä pienempi ja ansiotulojen vaikutus on tuloeroja tasaava. Tässä ryhmässä työllisyyden lisäys

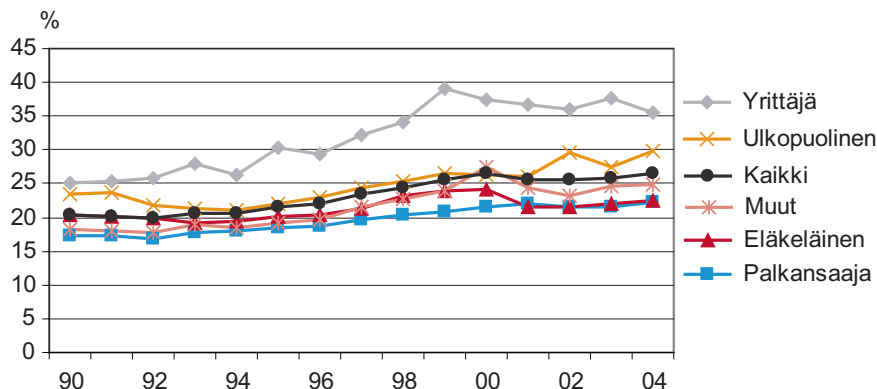
olisi siis edullista tulojaon kehityksen kannalta. Näillä pienituloisilla työllistyminen ja ansiotulojen lisäys parantaa suhteellista asemaa ja kaventaa tuloeroja. Taulukon sisäosan tarkastelu paljastaa, ettei tulolajin vaikutus eriarvoisuuteen ole välttämättä yhtenäinen eri tulonsaajaryhmien osalta. Esimerkiksi eläkeläisten osalta pääomatulojen lisäyksen vaikutus (1,05) on käytännössä neutraali tuloerojen kannalta. Tämä on selvä poikkeus verrattuna muihin tulonsaajaryhmiin.

Esimerkit osoittavat, miten saman tulolajin vaikutus voi vaihdella, kun tarkastellaan eri tulonsaajaryhmiä. Tässä paljastuu hajotelmataulun monipuolinen käyttömahdollisuus. Se antaa huomattavasti enemmän informaatiota kuin Lermanin ja Yitzhakin (1985) pelkkä tulolajien mukainen hajotelma, jota voidaan käyttää pohdittaessa eri väestöryhmille räätälöityjen verojen ja tulonsiirtojen vaikutusta.

5 Tulonjako eläkeläisväestössä

Henkilön sosioekonomisen aseman perusteella yrittäjien sisäiset tuloerot ovat suurimmat ja palkansaajien vastaavasti pienimmät (kuvio 5.1).³⁸ Palkansaajien ja eläkeläisten ryhmissä tuloerot ovat nykyisin samaa tasoa. Eläkeläisten Gini-kerroin laski heti 1990-luvun alussa, mutta vuodesta 1994 alkaen se kääntyi kasvuun saavuttaen huippunsa vuosituhanen vaihteessa. Tämän jälkeen kerroin laski samalle tasolle kuin palkansaajien vastaava. Kaiken kaikkiaan eläkeläisten Gini-kertoimen muutossuunta noudatti koko väestön ja palkansaajien vastaavaa kehitystä, vaikkakin käännteet olivat jonkin verran voimakkaampia.

Kuvio 5.1. Eri tulonsaajaryhmien Gini-kertoimet (%).

Yrittäjien Gini-kertoimen kasvu oli merkittävästi nopeampaa kuin muissa tulonsaajaryhmissä, eikä siinä ole vuoden 1999 huippuvuoden jälkeen havaittavissa laskua tätä edeltävälle tasolle. Kaikissa ryhmissä tuloerot ovat nyt suuremmat kuin 1990-luvun alussa.

³⁸ Muistutetaan vielä, ettei koko väestön Gini-kerrointa voida yleisesti lausua alaryhmien Gini-kertoimien ja keskiarvojen avulla. Näin voidaan tehdä vain siinä erikoistapauksessa, että ryhmien tulojen arvojoukot ovat täysin erilliset ja järjestyksessä, esimerkiksi kahden ryhmän erikoistapauksessa toisen alaryhmän saamat arvot ovat kauttaaltaan suurempia kuin toisessa ryhmässä.

Sosioekonomisen aseman mukaisten tulojakaumien muoto on kehittynyt tarkastelujaksolla samansuuntaisesti. Kaikissa väestöryhmissä (jakauman sisäisen) ylimmän tulokymmenyksen keskitulot ovat kasvaneet 1990-luvun puolivälin jälkeen selvästi nopeammin kuin alimman kymmenyksen ja keskidesiilin (kuvio 5.2). Kuviossa 5.1 näkyvä tuloerojen kasvu on siis pääosin ollut suurituloisten tulokehityksen seurausta.³⁹ Eläkeläisten ryhmässä vuosi 2000 on suurituloisten osalta huippuvuosi. Muissa ryhmissä suurituloisten tulot ovat myöhemmin ylittäneet tuolloisen tason.

Vaikka kehityksen suunta on ollut yhtenäinen, on toimeentulossa selviä taseeroja.⁴⁰ Kuviossa esitettyjen tulokymmenysten toimeentulo on eläkeläisillä selvästi alle palkansaajien vastaavien. Lisäksi absoluuttinen ero keskidesiilin ja alimman desiilin toimeentulossa on eläkeläisillä pienempi kuin palkansaajien ryhmässä.

Selvästi heikoimmin on laman jälkeen kehittynyt työvoiman ulkopuolisten, siis pitkäaikaistyöttömien ja opiskelijoiden, alimman tulokymmenyksen toimeentulo. Sosiaaliturvan heikko kehitys näkyy erityisesti näiden pienituloisten elintasossa, joka on polkenut laman jälkeen paikallaan. Eläkeläisten tulot ovat sitä vastoin kasvaneet jonkin verran myös alimmassa tulodesiilissä.

Luvussa 3 kuvattiin keskituloisten bruttotulojen rakennetta eri tulonsaaja-ryhmissä. Kuviossa 5.3 tämä tarkastelu on tehty myös ylimmälle ja alimmalle tulokymmenykselle. Pääomatulojen voimakas kasvu näkyy kaikkien tulonsaajaryhmien ylimmän tulokymmenyksen tulorakenteessa (kuvio 5.3).⁴¹ Eläkeläisten pääomatulot olivat tässä desiilissä poikkeuksellisen suuret vuonna 1999.⁴² Muissa ryhmissä pääomatulojen kasvu näyttäytyy tasaisempana. Välittömien

³⁹ Rajuinta oli kaikkein suurituloisimpien tulojen kasvu. Ylimmän tuloprosentin reaali-tulot kasvoivat 120 prosenttia ajanjaksolla 1990–2002, kun alimman tulokymmenyksen vastaava kasvu oli vaivaiset 1,1 prosenttia (Riihelä ym. 2005).

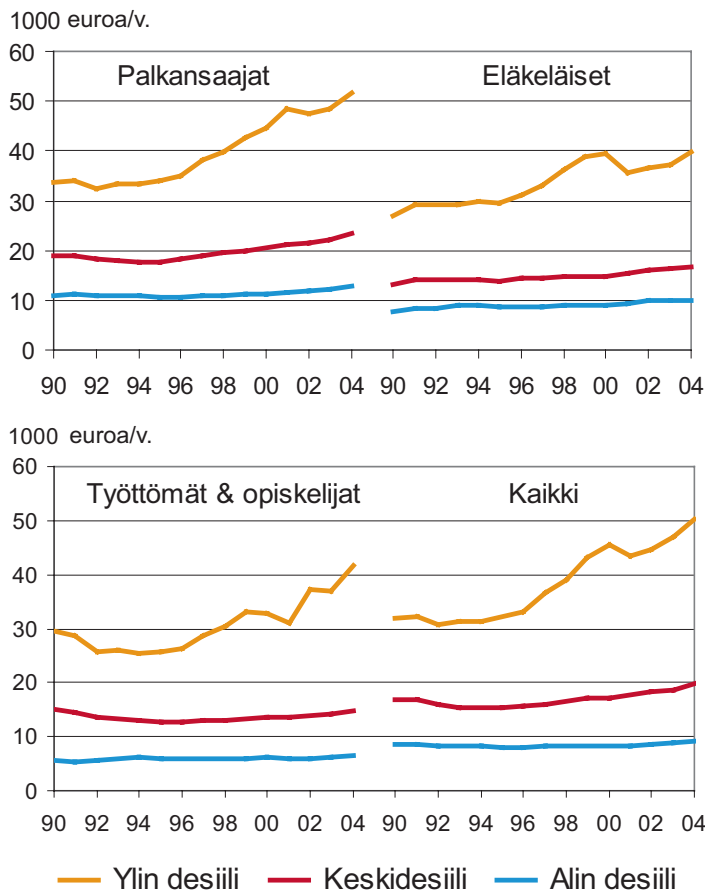
⁴⁰ Yrittäjien ylimmän desiilin kehitys ei mahdu tähän mittakaavaan. Kvalitatiivisesti tämä kehitys on samanlainen kuin palkansaajilla.

⁴¹ Ajanjaksolla 1990–2002 pääomatulojen osuus nousi 14 prosentista yli puoleen ylimmän tuloprosentin tuloista. Vuoden 1993 eriytetty pääomaverouudistus, jonka seurauksena pääomatuloja verotetaan kiinteällä veroprosentilla loivensi välittömän verotuksen progressiota, hyödytti huipputulotuloja saavia ja lisäsi heidän tulo-osuuttaan (Riihelä ym. 2005).

⁴² Otannan aiheuttama satunnaisvaihtelu voi olla tämän taustalla.

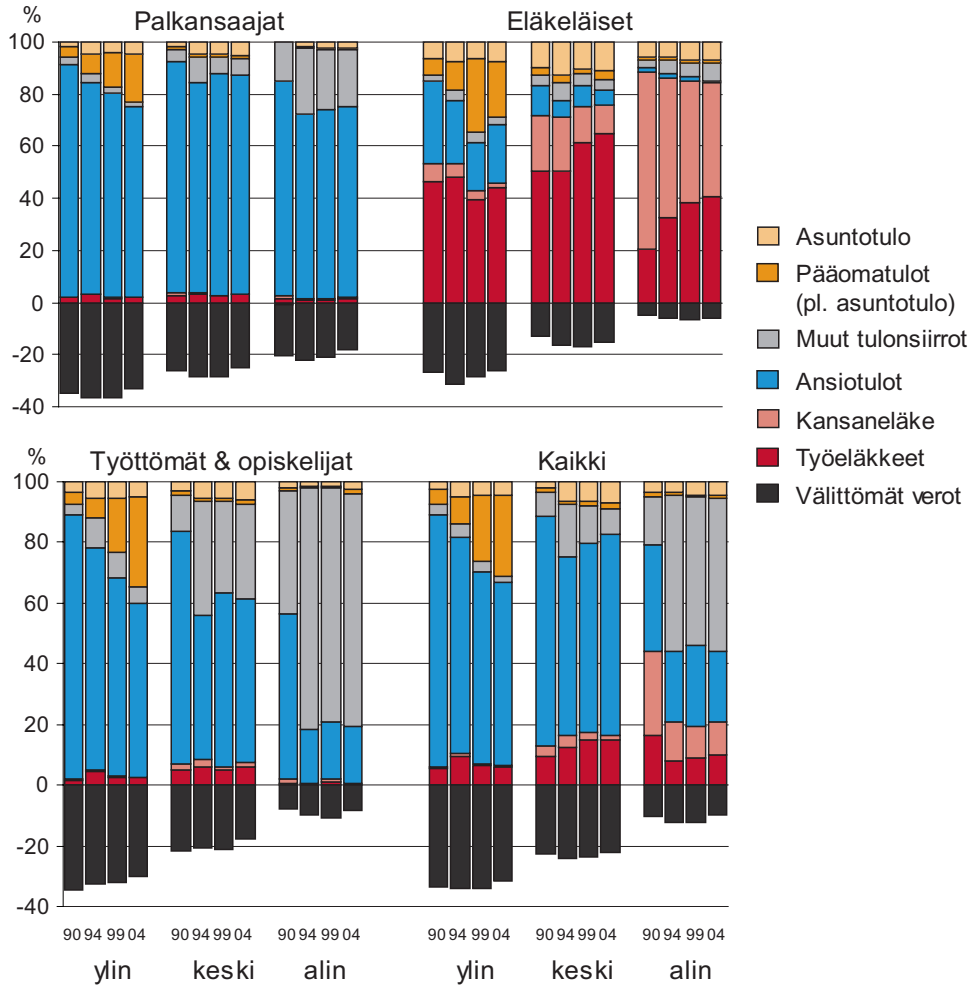
verojen osuus ylimmistä bruttotuloista on laskenut 1990-luvun lopun jälkeen takaisin vuoden 1990 tasolle. Verotus ei ole seurannut ylimpien tulojen rivakkaa kasvua, joka ilmeni kuviosta 5.2.

Kuvio 5.2. Tulokehitys alimmissa, keski- ja ylimmissä desiileissä.*

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko.

Kuvio 5.3. Tulorakenne eri tulokymmenyksissä.

Eläkeläisten alimmassa tulokymmenyksessä erottuu asuntotulon muita vastaavia ryhmiä suurempi paino toimeentulossa. Työvoiman ulkopuolisten alimmasa desiilissä on ansiotulojen merkitys vähentynyt 1990-luvun alun tilanteeseen verrattuna ja heidän toimeentulonsa on nykyisin valtaosaltaan tulonsiirtojen varassa (kuvio 5.3).

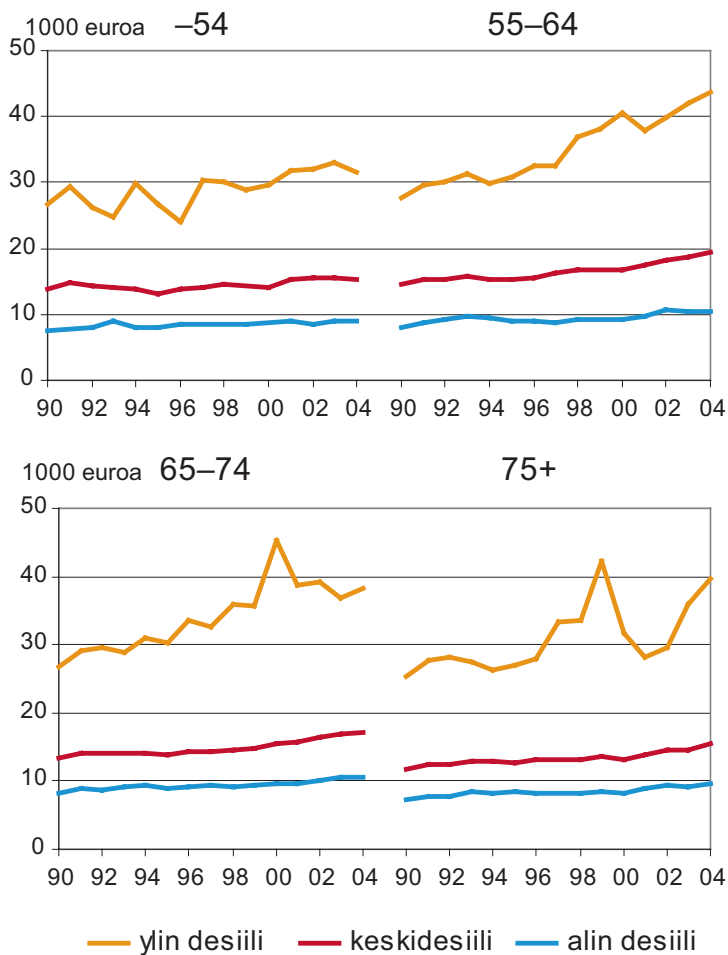
Eläkeläisten ryhmässä on työeläkkeiden osuus jatkuvasti noussut muihin eläkkeisiin (lähinnä kansaneläke) verrattuna. Alimmassa desiilissä muiden eläkkeiden merkitys on tosin edelleenkin työeläkkeitä suurempi. Eläkeläisten alimman tulokymmenyksen toimeentulossa on muiden tulonsiirtojen kuin eläkkeiden (toimeentulotuki, eläkkeensaajan asumistuki) osuus pieni, jos sitä verrataan muihin vastaaviin tulokymmenyksiin. Eläkkeensaajilla joko toimeentulo/asumistuen saantiehtot jäävät täyttymättä tai sitten he eivät hae tukea, vaikka siihen oikeutettuja olisivatkin.

Eläkeläisten ikäryhmittäisissä tarkasteluissa otantaan liittyvä satunnaisvaihtelu korostuu, koska tarkasteltavien ryhmien koko pienenee. Erityisen selvästi tämä näkyy ylimmissä tulokymmenyksissä, jossa myös tulojen hajonta on suurinta (kuvio 5.4). Nuorimpien, alle 55-vuotiaiden eläkeläisten ryhmässä ei näy yhtä voimakasta ylimmän tulokymmenyksen tulojen kasvua kuin muissa ryhmässä havaittiin. Myös pääomatulojen osuus on tässä ryhmässä muita pienempi (kuvio 5.5).

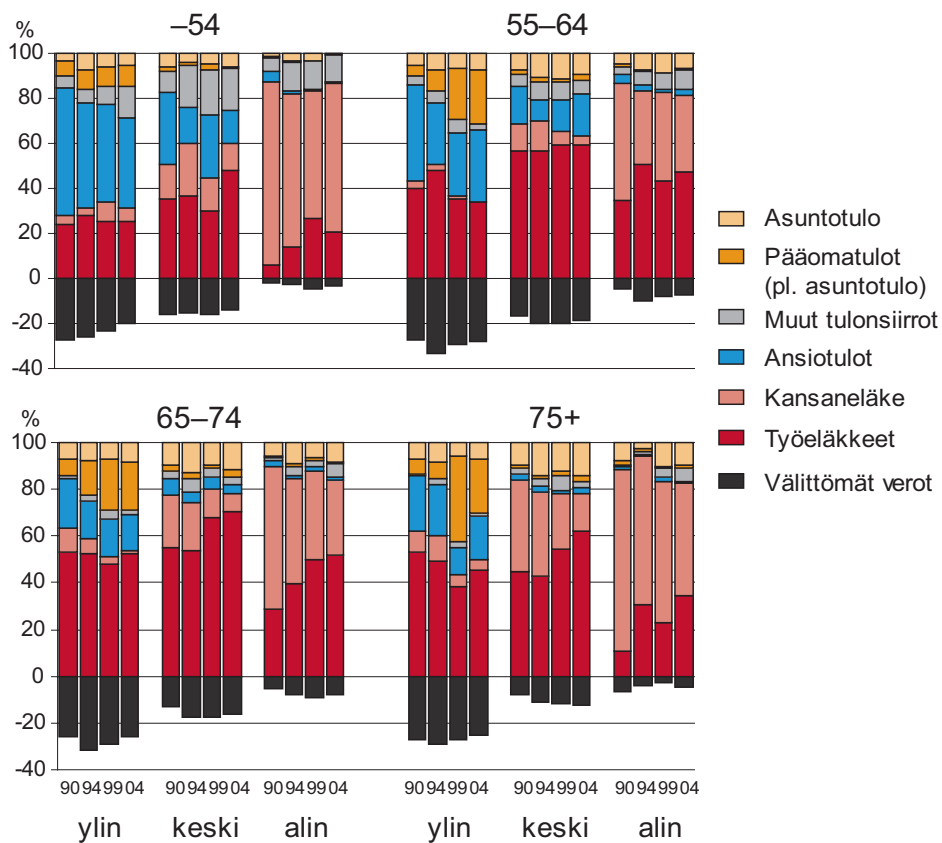
Yli 75-vuotiaiden ylimmän tulokymmenyksen osalta vuoden 1999 huippu poikkeaa merkittävästi muista vuosista. Tulorakenteessa tämä näkyy poikkeuksellisen suurena pääomatulojen osuutena (kuvio 5.5). Tämä myös liittyy otannan aiheuttamaan satunnaisvaihteluun.

Keskituloisen yli 74-vuotiaan eläkeläisen toimeentulo jää selvästi alle tätä nuorempien 65–74-vuotiaiden eläkeläisten vastaavan tason ja on lähempänä alimman tulokymmenyksen keskiarvoa (kuvio 5.4). Tulorakenteen osalta nämä ryhmät ovat myös lähempänä toisiaan kuin täsmälleen vastaavat tulokymmenykset. Esimerkiksi yli 74-vuotiaiden alimmassa tulokymmenyksessä on työeläkkeiden osuus selvästi pienempi kuin 65–74-vuotiaiden vastaavassa ryhmässä.

Kuvio 5.4. Tulokehitys eri eläkeläisikäryhmissä.*

* Käytettävissä oleva vuositulo kulutusyksikköä kohden vuoden 2005 rahassa, OECD:n uusi asteikko.

Kuvio 5.5. Tulorakenne eri eläkeläisikäryhmissä.

6 Eläkeläiset ja taloudellinen köyhyys

Taloustieteellisessä kirjallisuudessa köyhyys määritellään asettamalla minimivaatimustaso niille kotitalouden käytössä oleville resursseille, tässä käytettävissä olevien tulojen avulla määritelty toimeentulo, joilla perustarpeet saadaan tyydytettyä. Tämä minimitaso määrää köyhyysrajan, ja ne joiden resurssit eivät yllä köyhyysrajaan määritellään köyhiksi. Kuten aiemmin havaintoyksikköinä ovat henkilöt, eivätkä kotitaloudet.

Vaikka kuvattu köyhyysrajan määrittelyperiaate on suoraviivainen, on köyhyyden mittaaminen osoittautunut vaikeaksi eikä siinä ole yhteisesti sovittuja vakiokäytäntöjä. Se, mitä perustarpeisiin liitetään vaihtelee eri aikoina ja eri alueilla, riippuen paitsi talouden kehitystasosta myös yhteisön sosiaalisista normeista ja arvoista. Köyhyysraja voidaan asettaa subjektiivisesti, absoluuttisena tai suhteellisenä.⁴³

Tässä työssä noudatetaan OECD:n aloittamaa ja Euroopan unionin omaksumaa käytäntöä, joka perustuu suhteelliseen köyhyysrajaan. On selvää, että köyhyyden yleisyys riippuu siitä, mikä köyhyysraja valitaan. Jos raja on korkeampi, tulee köyhyys mitattua yleisempänä. Euroopan unionissa rajana on yleensä 60 prosenttia mediaanitulosta. Jos henkilön toimeentulo jää alle tämän, osin mielivaltaisesti asetetun riskirajan, on hänellä vaara altistua toimeen-

⁴³ Absoluuttinen näkökulma tuntuu useista tärkeimmältä ja perustavalta tavalta arvioida köyhyyttä. Rawls (1971) näkee erityisen tärkeänä taata kaikille sellaisten primäärihyödykkeiden saanti, jotka takaavat perustarpeiden tyydyttämisen. Absoluuttisesta näkökulmasta korostuu myös tarve vaikuttaa suoraan ihmisten kykyihin ja mahdollisuuksiin olla toimiva ja päätöksiin kykenevä yksilö. Huomion kohteena ovat olosuhteet ja toiminta työmarkkinoilla, koulutuksessa, sosiaalisessa elämässä ja kansalaisena. Amartya Senin "capability"-lähestymistapa tarjoaa keinon yhdistää sekä absoluuttinen että suhteellinen näkökulma. Liiallisen yksinkertaistuksen uhallakin Sen (1992) kiteyttää köyhyyden absoluuttiseksi käsitteeksi kykyjen ja valmiuksien tasolla, mutta toisaalta köyhyys ilmenee usein suhteellisenä tarkasteltaessa hyödykkeiden saantia ja mahdollisuuksia niiden käyttöön. Suhteellinen deprivatio taloudellisten mahdollisuuksien, käytettävissä olevien tulojen, suhteen voi johtaa absoluuttiseen deprivatioon toimintakykyisyyden ja -valmiuksien tasolla. "Maassa, joka on suhteellisesti rikkaampi, tarvitaan vastaavasti enemmän tuloja sellaisten hyödykkeiden hankkimiseksi, jotka mahdollistavat yhteiskunnallisesti saman tason sosiaalisen toiminnan, tällainen toiminto on esimerkiksi 'julkisuudessa esiintyminen ilman häpeän tunnetta'". Vastaavat näkökohdat soveltuvat myös toimintoon 'osallistuminen yhteisön arkielämään' (Sen 1992).

tulo-ongelmista aiheutuville hyvinvointiin ja elämän laatuun vaikuttaville riskitekijöille. Kuten edellä rakenteeltaan erilaisiin kotitalouksiin kuuluvien henkilöiden toimeentulo muunnetaan yhteismitallisiksi OECD:n modifioidun ekvivalenssiskaalan avulla.⁴⁴

6.1 Köyhyyden mittareista

On useita tapoja arvioida köyhyyttä ja mitata sen laajuutta ja syvyyttä. Yleisimmässä käytössä on päälukuun perustuva köyhyysriski, H,

$$H = (1/n) \sum \mathbf{1}(y_i < z). \quad (6.1)$$

Mitta yksinkertaisesti laskee niiden henkilöiden väestöosuuden, joiden toimeentulon taso, y_i , jää köyhyysrajan, z , alapuolelle. Tämän mittarin ongelmana on, ettei sillä, miten kauaksi köyhän toimeentulo köyhyysrajasta jää, ole merkitystä. Mittari arvottaa toimeentuloon liittyviä ongelmia karkealla tavalla.⁴⁵

Köyhyysriskiä täydentävä mittari, jota kuitenkin tilastoidaan vähemmän laajalti on köyhyyskuilu, HI,

$$HI = (1/n) \sum \mathbf{1}(y_i < z) (z - y_i) / z \quad (6.2)$$

Mitta yhdistää kertolaskulla köyhyysriskin, H, ja köyhien keskimääräisen köyhyyskuilun, $I = \text{tulojen suhteellisen etäisyyden köyhyysrajasta, suuruuden}$.⁴⁶ Mitan perusteella voidaan karkeasti arvioida köyhyyden poistamisesta aiheutuvia kustannuksia. Näin sillä on selvää käytännön merkitystä.

⁴⁴ Tosin perheen koon, lasten lukumäärän ja henkilön iän vaikutus voi hyvin olla erilainen köyhyysrajan alapuolella kuin mediaaniperheen toimeentulon tasoa määrittäessä. Lisäksi köyhien kulusrakenne voi perustella reaalityloja laskettaessa eri hintaindeksiä kuin mitä sovelletaan keskiarvokulutustajaan.

⁴⁵ Mittaria ja sen suosiota on kritisoinut Sen (1976). Tosin Atkinson (1998) on puoltanut köyhyysriskiä: jos minimitulo on ihmisille kuuluva perusoikeus, niin mittari kertoo suoraan niiden lukumäärän, joilta tämä oikeus jää toteutumatta.

⁴⁶ Tälläkin mittarilla on Senin osoittama puute, se ei mitenkään ota huomioon köyhyyden erilaisuutta. Yhden euron merkitys on köyhyyden poistamista arvioitaessa täsmälleen yhtä suuri riippumatta siitä, annetaanko se kaikkein köyhimmälle vai juuri ja juuri köyhyysrajan alapuolelle jäävälle. Tästä syystä eivät köyhyyskuilu eikä köyhyysriski riitä sellaisenaan politiikan ohjenuoraksi.

Senin esittämä vaihtoehto ottaa huomioon toimeentulo-ongelmien syvyyden. Siinä köyhyyttä painotetaan köyhien välisin tulovertailuin. Senin köyhyysindeksi käyttää apuna köyhien tuloista laskettua Gini-kerrointa. Tälle vaihtoehtoinen on Fosterin, Greerin ja Thorbecken (1984) esittämä luokka FGT-indeksejä, jossa tulonjako otetaan huomioon painottaen köyhyyskuilua sen suuruuden perusteella.⁴⁷ Suositettu erikoistapaus painottaa köyhyyskuilua sen neliöfunktiolla, ja se voidaan laskea käyttäen köyhien tuloista laskettua variaatiokerrointa:

$$P_2 = (1/n) \sum \mathbf{1}(y_i < z) (z - y_i)^2 / z^2 = H(I^2 + (1-I)^2 V^2), \quad (6.3)$$

jossa H ja I ovat kuten yllä ja V on köyhien tuloista laskettu variaatiokerroin.

Köyhyysmittareilla (6.1–3) on yhteinen ominaisuus, josta on selvää etua köyhyyden kehitystä tarkasteltaessa. Köyhyysmitat voidaan hajottaa additiivisesti eri väestöryhmien suhteen. Siis, jos köyhyyttä tarkastellaan erillisissä väestöryhmissä, j , $j = 1, \dots, m$, ja köyhyysmitan arvo ryhmässä j on P_j ja ryhmän väestöosuus on s_j , niin koko väestössä köyhyysmitan arvo saadaan painotettuna keskiarvona,

$$P = \sum s_j P_j, \quad (6.4)$$

Hajotelman ansiosta riittää tarkastella mittareiden arvoja eri väestöryhmissä. Koko väestön luvut saadaan helposti painottamalla mittareiden arvoja ryhmien väestöosuudella.

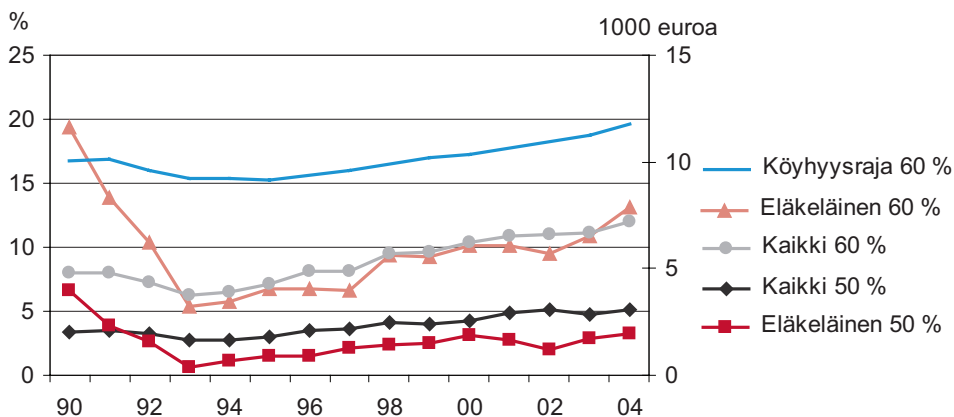
Esimerkiksi köyhyysriskin perusteella arvioitu köyhyys voi muuttua näiden kahden vaikutuskanavan kautta seuraavasti. Ensinnäkin köyhyys väestössä lisääntyy, jos sellaisen ryhmän väestöosuus kasvaa, jossa köyhyys on keskimääräistä yleisempää. Lisäksi köyhyys lisääntyy ryhmän köyhyysriskin nousun myötä, vaikka ryhmän koko säilyisi ennallaan.

⁴⁷ Näiden mittareiden käyttöä puoltaa mahdollisuus dekomponoida mittari eri väestöryhmien suhteen, ks. (6.4). Senin mittarilla ei ole tätä ominaisuutta.

6.2 Eläkeläisten köyhyysriski ja köyhyysrajan valinta

Kuvio 6.1 antaa yleiskuvan köyhyysriskistä (H) sekä siitä, miten köyhyyden rakenne muuttuu tarkasteltaessa eläkeläisiä kahden eri köyhyysrajan suhteen. Lisäksi kuviossa on (asteikko oikealla) esitetty yhden aikuisen reaalin köyhyysraja (60 % mediaanista), joka on laskettu vuoden 2005 rahassa (1000 euroa).

Kuvio 6.1. Eläkeläisten köyhyysriski ja köyhyysraja vuosina 1990–2004.

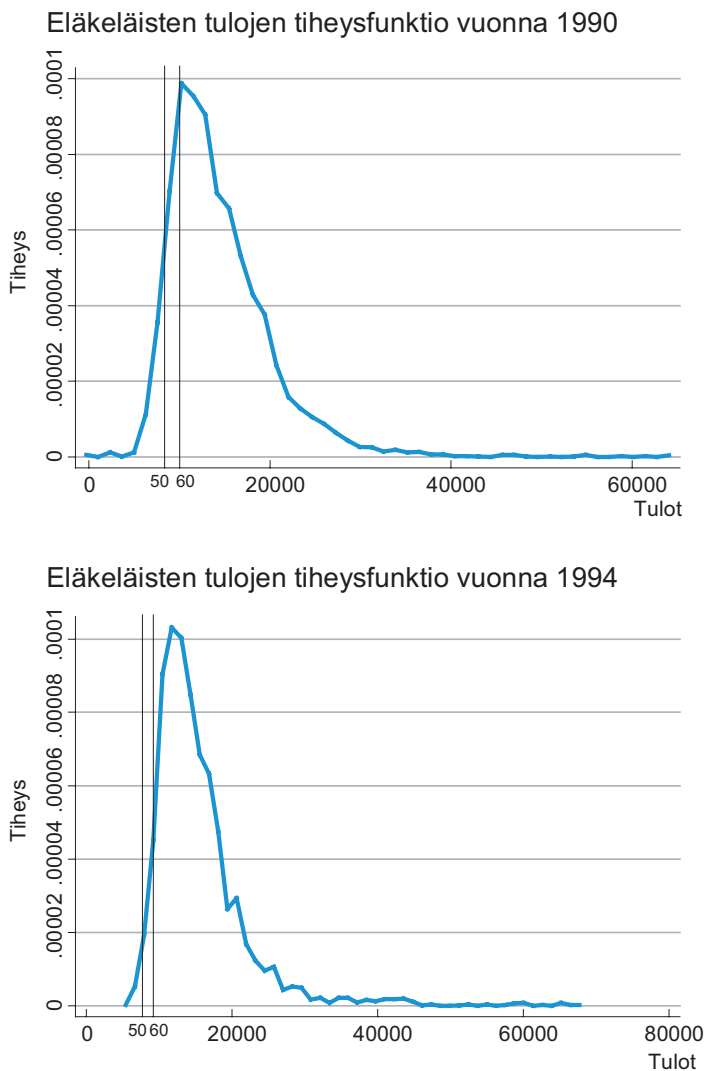
Tulokehitys oli 1990-luvulla epäyhtenäistä. Käytettävissä olevat mediaanitulot alenivat laman aikana. Tämä näkyy suoraan köyhyysrajan kehityksessä, joka seuraa mediaania. Tuolloin myös koko väestön suhteellinen köyhyysriski aleni. Työttömyyden lisääntyessä ja palkkatulojen supistuessa tulonsiirrot saivat aiempaa suuremman roolin tulonmuodostuksessa. Pienituloisten ja työttömien tulot alenivat vähemmän kuin taloudessa keskimäärin. Talouslaman aikana eläkeläisten suhteellinen asema jopa parani, koska eläkkeiden taso oli sidottu aiempaan, lammasta edeltävään tasoon ja työikäisten tulot samaan aikaan pienenevät. Tästä syystä heidän köyhyysriskinsä aleni alle kolmannekseen vuoden 1990 tasosta käytettäessä 60 prosentin köyhyysrajaa.

Laman jälkeen, talouden kääntyttyä nopeaan kasvuun suhteellinen köyhyys alkoi lisääntyä. Vaikka työllisyyden kehitys oli suotuisa, eivät kaikki päässeet nauttimaan kasvun hedelmistä. Köyhyys yleistyi suhteellisen tasaista vauhtia niin, että köyhyysriski oli vuonna 2004 jo puolitoistakertainen vuoteen 1990 verrattuna. Samaan aikaan myös eläkkeet alkoivat jäädä jälkeen yleisestä tulokehityksestä ja eläkeläisten suhteellinen asema, joka oli laman aikana merkittä-

västi parantunut, alkoi heikentyä. Eläkeläisten köyhyysriski kasvoi samaa vauhtia kuin koko väestön.

Köyhyyden laajuus riippuu siitä, mikä köyhyysraja valitaan. Jos raja on korkeampi, tulee köyhyys mitattua yleisempänä. 1990-luvun alussa eläkeläisten köyhyysriski riippuu poikkeuksellisen voimakkaasti siitä, onko raja 50 vai 60 prosenttia mediaanista (kuvio 6.1). Koko väestön osalta ei tämä ero eikä tuolloinen köyhyysriskin alentuminen näy yhtä voimakkaana.

Kuvio 6.2. Eläkeläisten tulojakauma ja köyhyysraja vuosina 1990 ja 1994.

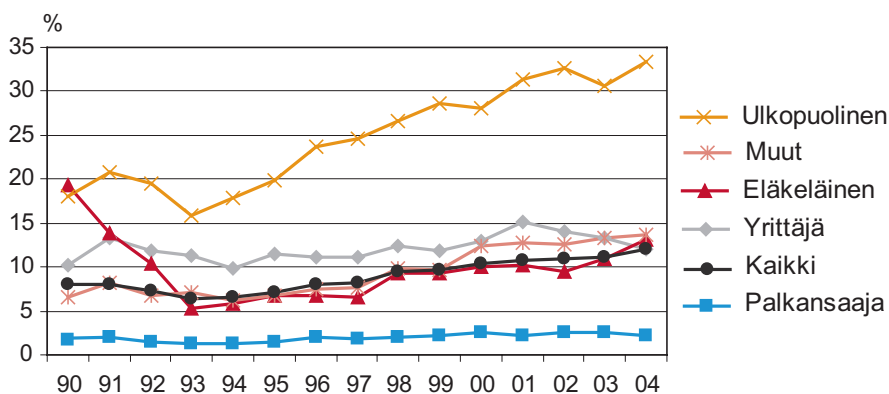

Syynä köyhyysriskin mittausherkkyyteen on se, että eläkeläisten tulojakauma keskittyy lähelle 60 prosentin köyhyysrajaa, jolloin pienetkin muutokset köyhyysrajassa muuttavat dramaattisesti köyhien lukumäärää. Tämä käy ilmi kuvio 6.2, jossa on esitetty eläkeläisten käytettävissä olevien tulojen tiheysfunktio sekä 50 ja 60 prosentin köyhyysrajat vuosina 1990 ja 1994. Näiden vuosien välillä eläkeläisten köyhyysriski (köyhyysraja 60 % mediaanitulosta) aleni yli 13 prosenttiyksikköä. Vaikka 60 prosentin rajanvalinnalla ainakin eläkeläisten köyhyysriskin mittaukseen tulee ylimääräistä herkkyyttä, niin noudatamme sitä jatkossa. Tärkeimpänä syynä on vertailtavuus Euroopan unionin raportoimiin tuloksiin.

6.3 Sosioekonominen asema ja köyhyyden muutokset

Verrattaessa eri köyhyysmittojen kehitystä sosioekonomisen aseman perusteella havaitaan, että 1990-luvun talouskehitys ja eriarvoisuuden kasvu näkyy selvimmin köyhyysriskin kehityksessä (kuvio 6.3). Ryhmäkeskiarvoina esitetyt köyhyyskuilu ja köyhien tulonjaon huomioiva mitta P_2 eivät näytä köyhyysriskiä vastaavaa kehityskaarta (kuviot 6.4 ja 6.5). Ilmeisesti köyhyys on enemmänkin yleistynyt kuin syventynyt. Keskimääräinen köyhyyskuilu on toki muuttunut vuodesta toiseen, mutta siinä ei näy selvää trendiä. Eri ryhmien välillä on selviä tasoeroja. Tarkastelemme niitä tuonnempana.

Kuvio 6.3. Köyhyysriski ja sosioekonominen asema.

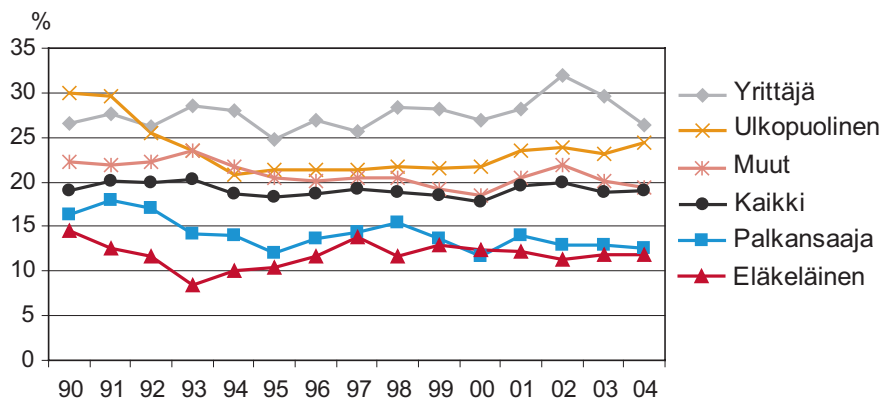
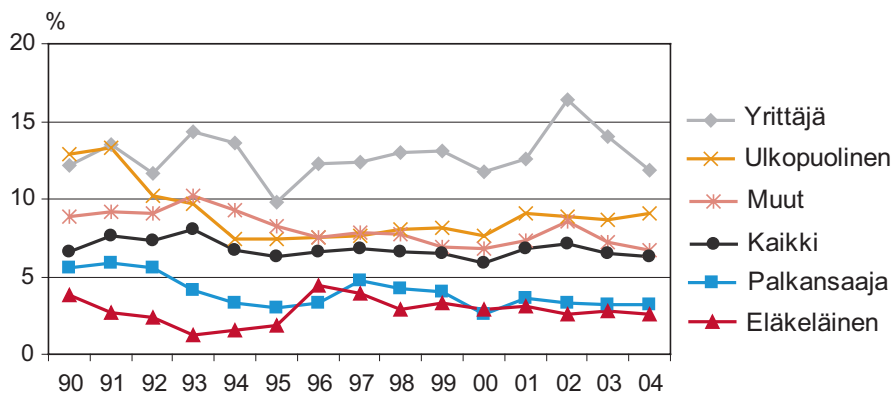
Lisäksi koko väestön tasolla sekä köyhyyskuilun HI että mittarin P_2 kehitys noudattaa köyhyysriskin kehitystä, sillä ne ovat verrannollisia köyhyysriskiin (ks. kaavat 6.2 ja 6.3). Tästä syystä niistä ei saada mitään lisätietoa siihen, mitä eri ryhmien köyhyysriski jo kertoo (kuvio 6.3).

Yrittäjien ryhmässä tulojen vaihtelu ja tuloerot ovat erityisen suuret (luku 4.2). Tästä syystä myös heidän köyhyysriskinsä on ainakin vuositasolla keskimääräistä korkeampi. Palkansaajien köyhyysriski on selvästi muita matalampi, eikä työtätekevien köyhyys näyttäydy näiden lukujen valossa erityisen polttavana ongelmana.

Eläkeläisten köyhyysriskiä on jo aiemmin käsitelty. Köyhyysriski näyttää olevan poikkeuksellisen suuri pääosin sosiaaliturvan varassa elävien työvoiman ulkopuolisten ryhmässä. Tässä ryhmän muodostavat opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät. Nopean talouskasvun aikana pitkäaikaistyöttömien tulot jäivät selvästi jälkeen muiden tulokehityksestä. Yhtäältä ansiosidonnaisen työttömyysturvan ehtoja tiukennettiin, ja toisaalta vähimmäisetuuksien nimellinen taso kehittyi hitaasti. Samalla yhä useampi pitkäaikaistyötön putosi ansiosidonnaiselta työttömyysturvalta peruspäivärahalle tai työmarkkinatuella. Nykyisin he ovat yleensä oikeutettuja vain työttömyysturvan vähimmäistasoon, joka ei aina yllä edes toimeentulotuen normiin. Siksi he ovat usein myös toimeentulotuen asiakkaita

Yksittäisistä tekijöistä juuri työttömien köyhyysriskin kasvu on tärkein köyhyyden yleistymistä selittävä tekijä (Riihelä ym. 2005; Suoniemi 2006). Sitä vastoin yrittäjien köyhyysriskin laman jälkeinen kohoaminen ei ole juurikaan vaikuttanut koko väestön köyhyyden yleistymiseen. Myös opiskelijoiden köyhyysriski on korkea.⁴⁸ Vaikka opiskelijoiden väestöosuus on jonkin verran noussut tarkastelujaksolla, ei siltäkään ole ollut suurta merkitystä köyhyyden yleistymisessä (Suoniemi 2006).

⁴⁸ Opiskelijoiden tulot muuttuvat usein merkittävästi pian valmistumisen jälkeen. Tästä syystä heidän, lähinnä tilapäisinä koettuja, toimeentulo-ongelmiaan ei aina pidetä niin ongelmallisina kuin muiden ryhmien.

Kuvio 6.4. Keskimääräinen köyhyyskuilu ja sosioekonominen asema.**Kuvio 6.5.** Keskimääräinen FGT-indeksi P_2 ja sosioekonominen asema.

Lähde: Ritakallio 2001; Suoniemi 2006.

6.4 Iän ja sukupuolen vaikutus eläkeläisten köyhyyteen

Tarkastellaan eläkeläisten köyhyysriskiä ja köyhyyden syvyyttä jakamalla tarkastelu edelleen henkilön iän ja sukupuolen suhteen. Koska tässä tutkimuksessa käytetyt köyhyysmitat voidaan dekomponoida väestöryhmien suhteen, niin köyhyyden kehitystä voidaan tarkastella sekä ryhmän sisäisen kehityksen että sen perusteella, miten ryhmän koko muuttui.

Taulukossa 6.1 on esitetty tarkasteltavien ryhmien väestöosuudet vuosilta 1990, 1994, 1999 ja 2004. Kokonaisvaikutus köyhyyden kehitykseen saadaan yhdistämällä taulukon 6.1 väestöosuus sen vastinpariin joko taulukossa 6.2 (köyhyysriski) tai 6.3 (köyhyyskuilu) tai 6.4 (FGT-indeksi, P_2).

Taulukko 6.1. Väestöryhmien väestöosuudet (%).

Väestöryhmä ja ikä	Vuosi			
	1990	1994	1999	2004
Yrittäjä	6,8	6,4	6,0	6,2
Palkansaaja, joista	40,6	31,6	35,7	36,6
Palkansaaja nainen 55–64	1,7	1,4	1,9	3,0
Palkansaaja mies 55–64	1,3	1,1	1,5	2,6
Palkansaaja nainen –54	18,8	14,7	15,8	15,3
Palkansaaja mies –54	18,8	14,4	16,4	15,6
Eläkeläinen, joista	20,6	20,6	21,1	21,8
Eläkeläinen nainen 75–	3,5	3,6	4,2	4,6
Eläkeläinen mies 75–	1,7	1,7	1,9	2,4
Eläkeläinen nainen 65–74	4,9	4,8	4,7	4,7
Eläkeläinen mies 65–74	3,0	3,3	3,6	3,8
Eläkeläinen nainen 55–64	3,1	2,7	2,3	2,2
Eläkeläinen mies 55–64	2,5	2,6	2,4	2,3
Eläkeläinen –54	1,9	1,9	1,9	1,9
Eläkeläinen nainen –54	0,7	0,8	0,8	0,8
Eläkeläinen mies –54	1,1	1,1	1,2	1,0
Ulkopuolinen, joista	6,5	17,0	14,4	13,2
Ulkopuolinen nainen 55–64	0,1	0,6	0,8	0,7
Ulkopuolinen mies 55–64	0,0	0,6	0,6	0,6
Ulkopuolinen nainen –54	3,4	7,6	6,7	6,0
Ulkopuolinen mies –54	3,1	8,2	6,3	5,9
Muut	32,3	30,8	28,9	28,4
Kaikki	100	100	100	100

Tarkastelujaksolla merkittävin väestöosuuksiin vaikuttava muutos oli työttömyyden nopea kasvu 1990-luvun alun laman aikana. Vaikka työttömien määrä onkin

alentunut 1990-luvun loppupuoliskon ripeän talouskasvun aikana, oli se vielä vuonna 2004 selvästi korkeammalla tasolla kuin vuonna 1990. Toisaalta myös opiskelijoiden väestöosuus on noussut (Suoniemi 2005). Näistä syistä ryhmän työvoiman ulkopuoliset väestöosuus on kasvanut. Yrittäjien määrä on maatalousyrittäjien osalta samaan aikaan jonkin verran vähentynyt. Väestön ikääntyessä on eläkeläisten väestöosuus kasvanut. Tämä näkyy erityisesti yli 75-vuotiaiden väestöosuuden kasvuna.

Taulukossa 6.2 on esitetty vastaava köyhyysriskin kehitys. Palkansaaajien köyhyysriski on selvästi muita pienempi, eikä se ole näiden lukujen perusteella juuri muuttunut. Erityisen matala se on ikäryhmässä 55–64-vuotiaat.

Taulukko 6.2. Väestöryhmien köyhyysriskit (%).

Väestöryhmä ja ikä	Vuosi			
	1990	1994	1999	2004
Yrittäjä	10,1	9,9	11,8	12,0
Palkansaaaja, joista	2,0	1,2	2,2	2,2
Palkansaaaja nainen 55–64	0,4	1,6	0,3	0,7
Palkansaaaja mies 55–64	1,5	1,0	1,4	0,3
Palkansaaaja nainen –54	2,2	1,2	2,6	2,7
Palkansaaaja mies –54	1,9	1,3	2,0	2,4
Eläkeläinen, joista	19,3	5,7	9,2	13,1
Eläkeläinen nainen 75–	33,9	14,2	13,6	21,8
Eläkeläinen mies 75–	17,8	3,0	5,9	8,7
Eläkeläinen nainen 65–74	20,9	3,8	8,2	10,1
Eläkeläinen mies 65–74	9,2	2,3	7,1	7,9
Eläkeläinen nainen 55–64	17,1	2,8	5,8	8,5
Eläkeläinen mies 55–64	12,3	3,6	8,5	12,3
Eläkeläinen –54	18,6	9,9	14,6	21,7
Eläkeläinen nainen –54	20,1	9,6	13,6	18,1
Eläkeläinen mies –54	17,5	10,0	15,3	24,7
Ulkopuolinen, joista	18,0	17,8	28,5	33,3
Ulkopuolinen nainen 55–64	6,3	6,0	17,7	24,9
Ulkopuolinen mies 55–64	25,3	19,7	18,6	35,0
Ulkopuolinen nainen –54	19,5	16,9	28,0	31,3
Ulkopuolinen mies –54	16,6	19,2	31,5	36,1
Muut	6,5	6,2	9,7	13,7
Kaikki	8,1	6,5	9,6	12,0

Jo aiemmin todettiin eläkeläisten köyhyysriskin kehityskaari 1990-luvulla (kuvio 6.3). Eri-ikäisten eläkeläisten köyhyysriski noudattaa yleensä tätä yhteistä kehityslinjaa. Huomionarvoisin ero on nuorten, alle 55-vuotiaiden köyhyysris-

kissä, jossa vuoden 2004 riski on noussut yli vuoden 1990 riskitason. Muissa ryhmissä viimeaikainen riskin nousu ei ole tavoittanut vuoden 1990 tasoa. Toisin väestösuusluvut paljastavat, että otoksessa on aika vähän alle 55-vuotiaita eläkeläisiä, ja lisäksi köyhyysrisin yleisyyden mittaamiseen liittyy 60 prosentin köyhyysrajalla "ylimääräistä" epävarmuutta (kuvio 6.2).

Taulukko 6.3. *Köyhien keskimääräinen köyhyysriski (% köyhyysrajasta).*

Väestöryhmä ja ikä	Vuosi			
	1990	1994	1999	2004
Yrittäjä	26,6	28,0	28,2	26,3
Palkansaaja, joista	16,4	14,0	13,7	12,6
Palkansaaja nainen 55–64	4,1	27,1	6,0	12,1
Palkansaaja mies 55–64	22,7	30,7	23,2	9,7
Palkansaaja nainen –54	16,7	16,3	15,4	12,8
Palkansaaja mies –54	14,8	9,3	11,2	12,5
Eläkeläinen, joista	14,5	10,0	13,0	11,9
Eläkeläinen nainen 75–	15,6	9,0	16,3	12,4
Eläkeläinen mies 75–	12,9	9,6	7,2	13,5
Eläkeläinen nainen 65–74	12,9	6,4	9,8	10,4
Eläkeläinen mies 65–74	12,4	12,4	13,7	10,1
Eläkeläinen nainen 55–64	14,9	12,0	16,7	11,4
Eläkeläinen mies 55–64	14,8	13,2	12,0	10,4
Eläkeläinen –54	18,0	13,2	11,4	14,2
Eläkeläinen nainen –54	21,6	7,6	7,8	16,0
Eläkeläinen mies –54	15,3	17,3	13,6	13,0
Ulkopuolinen, joista	30,0	20,8	21,6	24,5
Ulkopuolinen nainen 55–64	13,5	21,5	14,8	19,9
Ulkopuolinen mies 55–64	14,5	20,3	17,9	25,4
Ulkopuolinen nainen –54	30,1	23,5	22,9	23,8
Ulkopuolinen mies –54	30,3	18,9	21,0	25,4
Muut	22,2	21,7	19,2	19,3
Kaikki	19,0	18,7	18,5	19,0

Yli 64-vuotiaiden ryhmissä eläkeläisnaisten köyhyysriski on selvästi miehiä korkeampi. Tätä nuoremmista eläkeläisryhmissä sukupuolien välinen ero on yleensä päinvastainen. Eläkeläisten köyhyys yleistyy iän myötä niin, että riski on korkeimmillaan yli 74-vuotiailla. Otokseen liittyvä epävarmuus huomioiden iäkkäiden yli 74-vuotiaiden köyhyysriski on samaa tasoa kuin alle 55-vuotiailla eläkeläisillä.

Vuoden 2004 lukujen perusteella työvoiman ulkopuolisten 55–64-vuotiaiden, siis lähinnä pitkäaikaistyöttömien, köyhyysongelma on erityisen vakava.

Tätä nuorempien alle 55-vuotiaiden riskilukuja nostaa opiskelijoiden muita korkeampi köyhyysriski (Suoniemi 2005).

Kaikkien tässä tarkasteltujen eläkeläisryhmien keskimääräinen köyhyyskuilu on kooltaan 10–16 prosenttia köyhyysrajasta (taulukko 6.3). Yrittäjien ja työvoiman ulkopuolella olevien keskimääräinen köyhyyskuilu on suurin. Sitä vastoin köyhien eläkeläisten keskimääräinen köyhyyskuilu jää pienemmäksi kuin kaikkien köyhien keskimääräinen köyhyyskuilu. Kaikkiaan eri ryhmien väliset erot ovat pieniä, kun niitä verrataan köyhyysriskissä havaittuihin. Lisäksi kaikille köyhille laskettu keskimääräinen köyhyyskuilu on käytännössä yhtä suuri kaikkina näinä vuosina. Niinpä väestötasolla keskimääräisen köyhyyskuilun kehitys noudattaa tarkasti köyhyysriskin kehitystä (ks. kaava 6.2).

Köyhyyskuilun avulla voidaan karkeasti arvioida esimerkiksi eläkeläisten köyhyyden poistamisen kustannuksia. Eläkeläisten köyhyysriski oli 13 prosenttia vuonna 2004 ja köyhien eläkeläisten köyhyyskuilu oli puolestaan noin 12 prosenttia köyhyysrajasta, joka oli 60 prosenttia mediaanitulosta. Siis näin arvioiden keskimääräinen kuilu oli 7 prosenttia mediaanitulosta köyhää kohti. Kaikki eläkeläisköyhät yhteen laskien päädytään siis noin prosenttiin keskimääräisestä (mediaani) toimeentulosta.⁴⁹

Köyhyyskuilumittarilla tarkasteltuna eläkeläisten köyhyys ei näytä syventyneen siitä, mitä se oli vuonna 1990. Alle 55-vuotiaiden luvuissa nähtävät erot johtuvat otantavaihtelusta, eikä tämän perusteella voi vetää varmoja johtopäätöksiä. Tuloksia voidaan tulkita niin, että eläkeläisten toimeentulo-ongelmat ovat suhteellisen yleisiä mutta jäävät keskimääräistä lievemiksi. Vaikka tulot jäisivät alle köyhyysrajan, niin köyhyyskuilu ja samalla köyhien väliset tuloerot jäävät pieniksi (ks. taulukko 6.4). Työttömien tilanne on sitä vastoin vakavampi ja osalle heistä köyhyysraja jää suhteellisen kauas. Yrittäjien ja opiskelijoiden tulot vaihtelevat varsin paljon. Tämä heijastuu näiden ryhmien sisäiseen tulonjakoon ja näkyy myös köyhyyden syvyyttä arvioitaessa (Suoniemi 2006).

⁴⁹ Laskelmassa ei ole huomioitu toimeentulon laskennassa käytettyä skaalatekijää, ekvivalenttien aikuisten lukumäärää. Tällaisenaankin laskelma antaa arvion kustannusten mittakaavasta. Se on tosin alaraja, koska laskelma perustuu pelkästään (ex ante) köyhille suunnattuihin tulonlisiin.

Taulukko 6.4. *Köyhien keskimääräinen FGT-indeksi (%).*

Väestöryhmä ja ikä	Vuosi			
	1990	1994	1999	2004
Yrittäjä	12,1	13,6	13,0	11,8
Palkansaaja, joista	5,6	3,3	4,0	3,1
Palkansaaja nainen 55–64	0,2	8,0	0,4	2,8
Palkansaaja mies 55–64	7,2	9,4	7,2	1,1
Palkansaaja nainen –54	5,4	3,8	5,1	3,2
Palkansaaja mies –54	4,6	1,9	2,4	3,2
Eläkeläinen, joista	3,8	1,6	3,3	2,5
Eläkeläinen nainen 75–	3,7	1,2	4,6	2,4
Eläkeläinen mies 75–	3,6	1,8	0,9	3,6
Eläkeläinen nainen 65–74	3,3	0,7	2,4	2,6
Eläkeläinen mies 65–74	4,2	2,0	4,7	1,7
Eläkeläinen nainen 55–64	4,7	2,1	3,6	2,6
Eläkeläinen mies 55–64	3,7	2,8	2,5	1,7
Eläkeläinen –54	4,3	2,6	1,9	3,5
Eläkeläinen nainen –54	5,8	0,9	0,8	4,1
Eläkeläinen mies –54	3,1	3,8	2,5	3,1
Ulkopuolinen, joista	12,9	7,4	8,1	9,0
Ulkopuolinen nainen 55–64	1,8	5,7	3,3	4,8
Ulkopuolinen mies 55–64	2,7	6,1	4,2	9,1
Ulkopuolinen nainen –54	12,8	9,3	9,2	8,6
Ulkopuolinen mies –54	13,4	6,2	7,6	9,8
Muut	8,9	9,3	6,9	6,7
Kaikki	6,6	6,7	6,5	6,3

Eläkeläisten köyhyysriski ja kotitalouden koko

Kotitalouden kokoon liittyvät skaalaedut parantavat yhdessä asuvien aikuisten toimeentulomahdollisuuksia yksinäisiin verrattuna. Eläkeläisistä vähintään 75-vuotiaiden naisten köyhyysriski oli erityisen korkea (taulukko 6.2). Koska naisten keskimääräinen elinikä on miehiä korkeampi, moni tämänikäinen nainen asuu yksin.⁵⁰

Taulukosta 6.5 nähdään, että kaikissa ikäryhmissä yksin asuvien köyhyysriski on selvästi korkeampi kuin muiden. Erityisen korkea se on työvoiman ulkopuolisilla ikäryhmässä 55–64-vuotiaat. Mutta myös sukupuolella on merkitystä.

⁵⁰ Muistutetaan siitä, että tulokset koskevat kotitalousväestöä, ja laitoksissa asuvat jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Tämä vaikuttaa tuloksiin erityisesti kaikkein vanhimman ikäryhmän yli 74-vuotiaiden osalta, mutta mihin suuntaan se vaikuttaa esimerkiksi sukupuolten ja eri havaintovuosien välisessä vertailuissa, jää meille epäselväksi.

Ennen 65 ikävuotta eläkkeelle jääneiden yksinäisten miesten köyhyysriski on harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta, korkeampi kuin vastaavan naisten ryhmän. Toisaalta yli 74-vuotiaiden yksinäisten naisten köyhyysriski oli 2004 selvästi korkeampi kuin vastaavan ikäisten miesten. Vaikka iäkkäiden naisten toimeentulo-ongelmat olivat vielä tätä vakavampia 1990-luvun alussa, on heidän suhteellinen tulotasonsa viime vuosina uudelleen heikentynyt.

Taulukko 6.5. Köyhyysriski (%) iän ja kotitalouden koon suhteen.

Väestöryhmä, koko ja ikä	Vuosi			
	1990	1994	1999	2004
Eläkeläiset yksin				
Nainen 75–	47,5	20,1	18,9	29,3
Mies 75–	27,9	8,5	18,5	12,2
Nainen 65–74	34,8	7,3	14,1	18,8
Mies 65–74	18,4	5,1	23,0	27,0
Nainen 55–64	36,2	4,6	13,7	20,2
Mies 55–64	39,7	12,4	25,1	34,0
Nainen –54	50,8	26,1	19,8	38,1
Mies –54	45,0	30,7	25,0	41,0
Eläkeläiset väh. kaksi				
Nainen 75–	10,2	2,3	3,4	9,5
Mies 75–	13,1	0,4	2,6	7,5
Nainen 65–74	7,4	0,6	3,6	4,1
Mies 65–74	7,0	1,6	3,0	3,4
Nainen 55–64	8,3	1,8	1,4	3,7
Mies 55–64	6,0	1,0	3,1	5,0
Nainen –54	11,3	3,2	9,6	9,2
Mies –54	6,4	1,8	9,7	14,1
Ulkopuolinen yksin				
Nainen 55–64	23,2	17,1	47,5	54,1
Mies 55–64	100,0	71,7	49,6	71,8
Ulkopuolinen väh. kaksi				
Nainen 55–64	0,0	2,1	8,2	13,2
Mies 55–64	5,9	6,3	6,7	11,6
Kaikki yksin				
Nainen 55–64	23,4	6,2	14,2	16,1
Mies 55–64	30,2	20,7	25,4	35,5
Kaikki väh. kaksi				
Nainen 55–64	6,4	2,4	3,1	3,7
Mies 55–64	5,3	2,3	4,0	4,0

6.5 Köyhien eläkeläisten tulorakenne

Miten köyhien tulot muodostuvat, ja mitä eroja tulorakenteessa on? Viitteitä tästä saatiin tarkasteltaessa eri tulonsaajaryhmien sisäistä tulonjakoa (luku 5) ja keskituloisten tulorakennetta (luku 3). Tulonsaajaryhmien alin tulokymmenys ei välttämättä muodostu samoista henkilöistä kuin köyhät. Näin on vain, jos ryhmän köyhyysriski on täsmälleen 10 prosenttia. Esimerkiksi yli 75-vuotiaiden naisten ryhmässä köyhyysriski oli vuonna 2004 noin 20 prosenttia. Tästä syystä vastaava köyhien ryhmä on kooltaan kaksinkertainen alimpaan tulokymmenyksen verrattuna.⁵¹

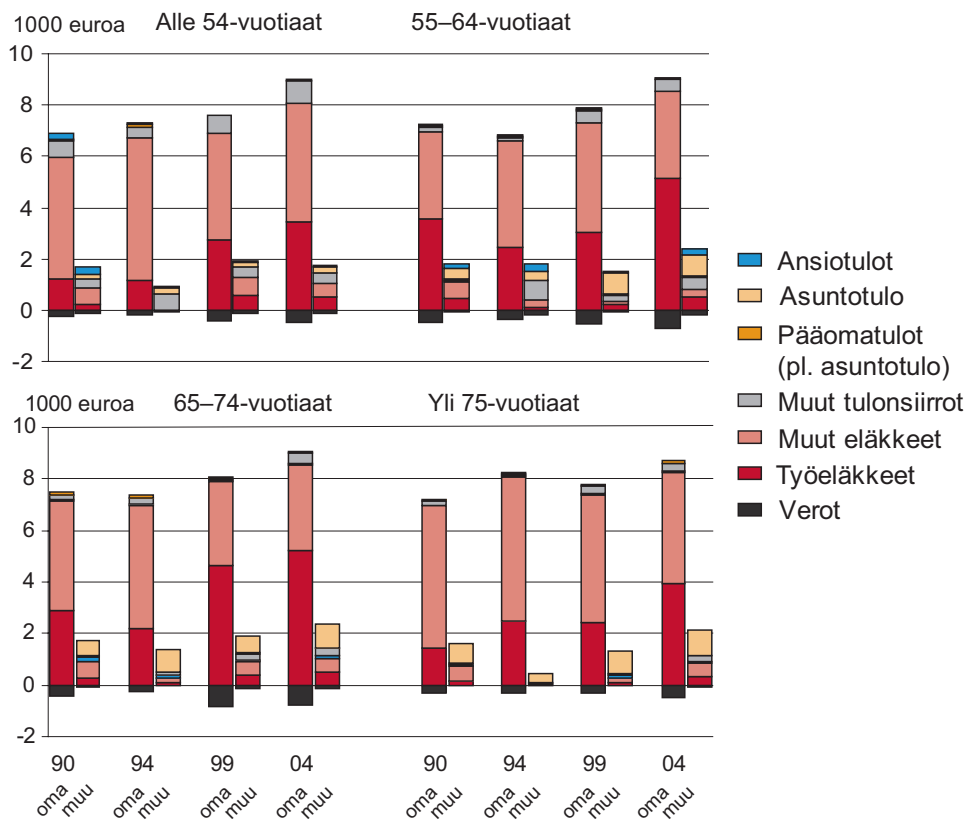
Jaettaessa toimeentulo erikseen omien tulojen ja muiden kotitalouden jäsenten suhteen havaitaan, että köyhien eläkeläisten toimeentulo jää valtaosaltaan heidän omien tulojensa varaan (kuvio 6.6).⁵² Jo aiemmin havaittiin, että yksinasuvien eläkeläisten toimeentulo-ongelmat olivat muita suuremmat (taulukko 6.5).

Vuoden 2004 köyhien eläkeläisten tulot olivat reaalisesti selvästi suuremmat kuin vastaavan, vuoden 1994 ryhmän. Kaikkein iäkkäimpien välisessä vertailussa ero jää selvästi pienemmäksi kuin muissa ikäryhmissä. Työeläkkeiden osuus toimeentulosta on jatkuvasti noussut, mutta sekä yli 74-vuotiailla että alle 55-vuotiailla työeläkkeet jäivät vielä vuonna 2004 alle muiden eläkkeiden (lähinnä kansaneläkkeiden) tason. Muiden tulonsiirtojen (toimeentulotuki ja eläkeläisen asumistuki) vaikutus toimeentuloon jäi yllättävänkin pieneksi.

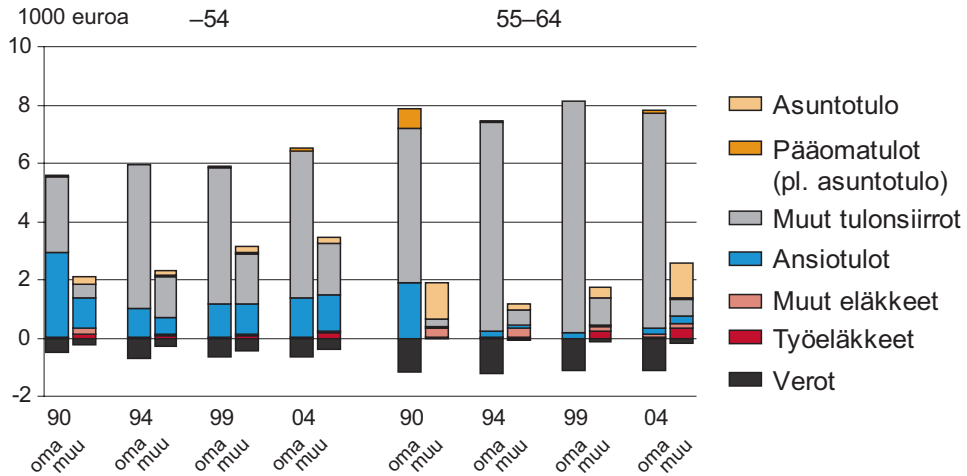
Työvoiman ulkopuolella olevien köyhien toimeentulo koostui lähes yksinomaan muista tulonsiirroista kuin eläkkeistä (kuvio 6.7). Heidän reaalityulois-
saan ei näy samanlaista lisäystä kuin eläkeläisten osalta havaittiin. Tämä johtuu osittain siitä, että ryhmän koostumus muuttuu vuosittain enemmän kuin eläkeläisryhmien. Nuorten alle 55-vuotiaiden ryhmässä on paljon opiskelijoita. Tämä selittää eroja 55–64-vuotiaiden ryhmään.

⁵¹ Köyhyysriski vaihtelee vuodesta toiseen. Eri vuosina köyhien keskituloja ja tulorakennetta arvioitaessa on syytä muistaa, että ryhmä, josta nämä on laskettu, vaihtelee kooltaan. Esimerkiksi eläkeläisten suhteellisen köyhyyden yleistyessä pelkästään köyhyysrajan nousun johdosta, eläkeläisköyhien ryhmään tulee mukaan aiempaa suurempituloisempia. Tämä vaikuttaa vertailuihin nostamalla "köyhien keskituloja" vaikeaksi mitään aitoa tulojen kasvua olisi tapahtunutkaan.

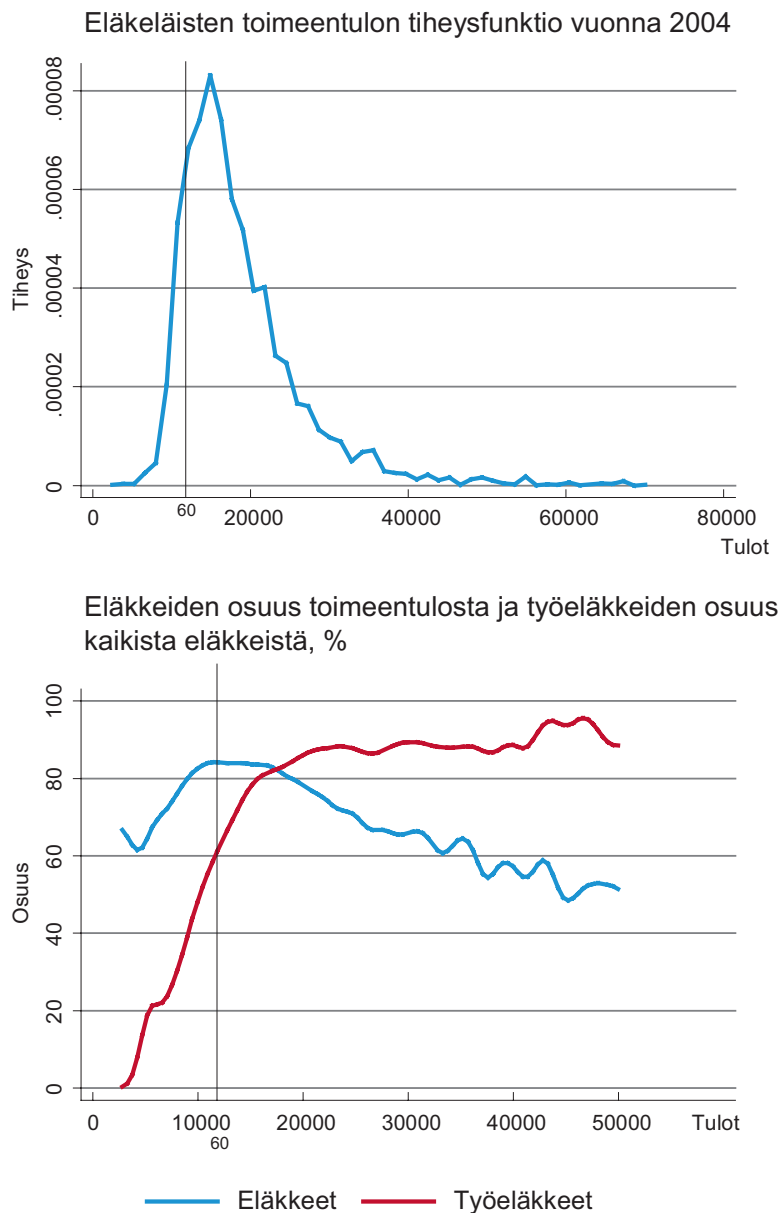
⁵² Kuviossa asuntotulo on aina, myös yksinäisillä henkilöillä, laskettu muiden jäsenten tuloon. Näin on vältetty pulmaa siitä, kenelle perheenjäsenistä tämä tulo pitäisi kohdentaa. Samoin on menetelty niiden tulonsiirtojen osalta, joita ei voi kohdentaa yksittäisille henkilöille.

Kuvio 6.6. Köyhien eläkeläisten tulojen rakenne iän mukaan.

Kuvio 6.7. Työvoiman ulkopuolisten köyhien tulojen rakenne.

Kuviossa 6.8 on esitetty eläkeläisten toimeentulon tiheysfunktio ja 60 prosentin köyhyysraja vuonna 2004 ja alemmassa paneelissa vastaavasti sekä eläkkeiden yhteenlaskettu osuus koko toimeentulosta että työeläkkeiden osuus kaikista eläkkeistä. Eläkkeiden osuus toimeentulosta näyttää saavuttavan maksimiarvonsa juuri köyhyysrajalla. Toimeentulon tyyppiärvon (moodin) kohdalla eläkkeiden osuus kääntyy laskuun, sillä pääomatulojen merkitys alkaa kasvaa (luvut 3 ja 5). Työeläkkeiden osuus koko eläketulosta on köyhyysrajalla noin 60 prosenttia, josta se nousee jo keskituloisilla yli 80 prosentin.

Kuvio 6.8. Työeläkkeiden merkitys eläkeläisten toimeentulossa vuonna 2004.

Asuntotulo ja köyhyysriskin arviointi

Tässä tutkimuksessa toimeentuloon on laskettu mukaan asuntotulo omassa käytössä olevasta vakituudesta asunnosta. Asuntotulo ei ole rahatuloa, eikä sitä voida käyttää vapaasti kulutuksen rahoittamiseen. Sen mukaanotto on perusteltua, sillä vastaava sijoitus muuhun omaisuuteen tuottaisi pääomatuloja. Lisäksi omistus pienentää asumismenoja vuokralla asumiseen verrattuna ja asuntotulo on otettava mukaan, jotta omistusasunnossa ja vuokra-asunnossa asuvat tulisivat näiltä osin kohdelluiksi yhdenvertaisesti. Vaihtoehtoinen tapa olisi olla laske-matta asuntotuloa, mutta tällöin olisi vastaavasti vähennettävä vuokralla asu-jien vuokramenot heidän tuloistaan.⁵³

Kansainvälisissä vertailututkimuksissa ei yleensä ole mahdollisuutta kerätä tietoja asuntotulon arvioimiseksi, vaan toimeentulontaso määritellään pelkäs-tään rahatulon perusteella. Suomessa omistusasuminen on suhteellisen yleistä. Miten tämä muuttaa köyhyysriskin arviointia?

Taulukossa 6.6 on esitetty ilman asuntotuloa lasketut köyhyysriskit 60-pro-sentin (ilman asuntotuloa lasketulla) köyhyysrajalla. Eläkeläiset asuvat keski-määräistä useammin omistusasunnossa. Tästä syystä heidän köyhyysriskinsä kohoaa siitä, mitä taulukossa 6.2 esitettiin. Vuonna 2004 eläkeläisten köyhyys-riski oli ilman asuntotuloa 3,5 prosenttiyksikköä korkeampi kuin siinä tapauk- sessa, jossa asuntotulo lasketaan mukaan. Yli 75-vuotiailla naisilla ero on vielä tätäkin suurempi ja heidän köyhyysriskinsä kohoaa lähes 9 prosenttiyksikköä, jopa 30 prosenttiin. Tämä vastaa eurooppalaisista vertailuaineistoista Suomelle laskettuja riskilukuja (Commission of the European Communities 2006).

⁵³ Tulonjaon palveluaineistoissa ei ole näitä tietoja, joten tällaista vertailua ei voi tehdä. Kulutustutkimusten mikroaineistoilla vertailu voitaisiin tehdä.

Taulukko 6.6. *Köyhyysriski (%) ilman asuntotuloa.*

Väestöryhmä ja ikä	Vuosi			
	1990	1994	1999	2004
Yrittäjä	12,6	12,9	13,7	13,2
Palkansaaja, joista	1,9	1,2	1,6	1,6
Palkansaaja nainen 55–64	1,5	2,2	0,4	0,6
Palkansaaja mies 55–64	1,5	1,4	2,3	0,6
Palkansaaja nainen –54	1,9	1,2	2,2	1,8
Palkansaaja mies –54	1,8	1,0	1,1	1,7
Eläkeläinen, joista	28,5	9,5	13,3	16,9
Eläkeläinen nainen 75–	47,8	20,1	28,2	30,1
Eläkeläinen mies 75–	27,5	4,8	6,8	13,8
Eläkeläinen nainen 65–74	34,8	10,7	12,2	16,9
Eläkeläinen mies 65–74	16,1	6,0	8,4	9,2
Eläkeläinen nainen 55–64	24,2	7,2	7,4	11,4
Eläkeläinen mies 55–64	15,2	3,9	8,5	11,7
Eläkeläinen nainen –54	22,8	6,5	9,7	18,3
Eläkeläinen mies –54	21,9	7,9	14,7	14,6
Ulkopuolinen, joista	19,8	15,2	23,4	30,3
Ulkopuolinen nainen 55–64	11,4	7,5	17,0	28,8
Ulkopuolinen mies 55–64	25,3	20,3	18,5	38,6
Ulkopuolinen nainen –54	20,7	14,6	22,0	27,4
Ulkopuolinen mies –54	18,9	15,9	26,2	32,5
Muut	5,8	4,6	7,3	11,8
Kaikki	10,3	6,9	9,2	11,7

7 Yhteenveto

Tässä tutkimuksessa eläkkeensaajien toimeentulon tasoa ja jakaumaa verrattiin muiden sosioekonomisen aseman mukaisten väestöryhmien vastaaviin sekä tarkasteltiin tilanteen kehitystä ajanjaksolla 1990–2004. Lisäksi selvitettiin eläkkeiden vaikutusta tulonjakoon ja sitä, miten eläkeläisten aseman muutokset ovat vaikuttaneet tulonjaon ja köyhyysriskin muutoksiin.

Eläke ei ole eläkeläiselle ainoa toimeentulon lähde. Eläkeläinen voi osallistua työelämäänsä, ja aiemmat säästöt antavat joillekin huomattaviakin omaisuustuloja. Lisäksi julkiset tulonsiirtojärjestelmät täydentävät eläkkeitä silloin, kun ne jäävät riittämättömiksi.

Kotitalouksissa taloudellinen hyvinvointi muodostuu yhteisin päätöksin. Siksi toimeentulovertailuissa otetaan huomioon kotitalouden kaikki tulot ja sen kulutustarpeet. Kulutustarpeet riippuvat sekä kotitalouden jäsenten lukumäärästä että kotitalouden rakenteesta. Kulutuksessa on skaalaetuja, esimerkiksi kaksi aikuista tulee toimeen yhdessä halvemmalla kuin erikseen. Toimeentulon arvioimiseksi kotitalouden yhteenlasketut tulot jaettiin OECD:n skaalatekijällä, joka yhdenmukaisti rakenteeltaan eroavat kotitaloudet toimeentulon osalta. Näin tarkasteluyksikkönä on henkilö, mutta toimeentulon osalta häntä tarkastellaan osana sitä kotitaloutta, johon hän kuuluu.

Eläkkeellä olo on tässä työssä määritelty henkilön sosioekonomisen aseman perusteella. Aiemmissa tutkimuksissa on yleensä käytetty kotitalouden eniten ansaitsevan jäsenen sosioekonomista asemaa, jolloin eläkeläinen, jonka parempituloinen puoliso on esimerkiksi työssä, on jäänyt eläkeläisten ryhmän ulkopuolelle. Tässä työssä käytetty määritelmä tuotti samansuuntaisia tuloksia, joita eläkeläisten toimeentulosta on aiemmin saatu. Eläkeläisten puoliset ovat usein itsekkin eläkeläisiä, joten useimmissa tapauksissa määritelmän vaihdolla ei ollut merkitystä. Mutta erojakin löytyi, ja näkökulman vaihto toi eläkeläisten osalta esiin havaintoja, jotka ovat jääneet aiemmin piiloon. Muissa väestöryhmissä, kuten pitkäaikaistyöttömät, tarkastelunäkökulman valinnalla oli enemmän vaikutusta.

Eläkeläisen keskimääräinen toimeentulo

Vuonna 2004 keskituloisen eläkeläisen käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden olivat 16 600 euroa vuodessa. Tämä on noin 70 prosenttia keskitu-

loisen palkansaajan toimeentulosta. Reaalisesti tulot ovat vuoteen 1990 verrattuna nousseet neljänneksellä. Keskituloisiin palkansaajiin nähden eläkeläiset ovat kuitenkin jääneet jälkeen, sillä laman jälkeen palkansaajien tulot ovat nousseet eläkeläisiä nopeammin. Toisaalta lama-aikana eläkeläisten asema suhteessa palkansaajiin oli poikkeuksellisen korkea. Heikommassa asemassa sekä toimeentulon tason että sen kehityksen suhteen ovat keskituloiset työvoiman ulkopuolella olevat eli pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat.

Keskitulaisia eläkeläisiä verrattaessa parhaiten tulivat toimeen 55–64-vuotiaat perheelliset miehet ja naiset. Heikommassa asemassa olivat puolestaan yksin asuvat alle 55-vuotiaat miehet ja naiset sekä 75 vuotta täyttäneet yksin asuvat naiset. Vuonna 2004 toimeentulo oli näissä ryhmissä alle 15 000 euroa, kun se 55–64-vuotiailla perheellisillä oli yli 20 000 euroa.

Eläke on eläkeläisen tärkein toimeentulolähde, mutta myös muilla tulolajeilla on merkitystä. Esimerkiksi keskituloisten 55–64-vuotiaiden eläkeläisten toimeentuloa täydensivät puolison työtulot. Alle 55-vuotiaiden toimeentulosta tulonsiirtojen osuus oli puolestaan suuri. Vanhimmassa ikäryhmässä, 75 vuotta täyttäneillä eläkeläisillä, pääomatuloihin kuuluva asuntotulo oli tärkeä. Puolison tulojen merkitys oli – etenkin naisilla – sen sijaan selvästi pienempi kuin muilla eläkeläisillä.

Eläkeläisten tulorakenteessa näkyi myös se, että entistä suurempi osa toimeentulosta on työeläkettä. Työeläkejärjestelmän kypsyminen onkin ollut tärkein syy siihen, miksi eläkeläisten toimeentulo on tarkastelujakson aikana noussut reaalisesti.

Eläkeläiset tulonjaossa

Tuloerojen osalta tarkasteltiin paitsi niiden yleiskehitystä niin myös erityisesti eläkeläisten asemaa tulonjaossa ja sitä, miten heidän tulokehityksensä vaikutti koko väestön tulonjakoon. Näitä piirteitä arvioitiin dekomponoimalla tulonjakomittarina käytettyä Gini-kerrointa. Menetelmän avulla tulonjako voidaan hajottaa osatekijöihin, jotka kuvaavat sekä eläkeläisten saamien tulojen ja että heidän tulorakenteensa (eläkkeiden) vaikutusta koko väestön tulonjakoon.

Tulonjaossa tapahtui merkittäviä muutoksia 1990-luvulla. Suomen 1990-luvun alun lamaa leimasi massatyöttömyys ja tulotason lasku. Tämän seurauksena tuotannontekijätulot ja erityisesti palkkatulot jakautuivat selvästi aiempaa epätasaisemmin. Mutta toisaalta suhteelliset tuloerot kaventuivat sekä bruttotu-

loissa että käytettävissä olevissa tuloissa. Tämä oli hyvinvointivaltion turva-verkkojen ansiota.

Kun talous kääntyi 1990-luvun jälkipuoliskolla nopeaan kasvuun, alkoivat tuloerot lisääntyä. Tulonjako muuttui muutamassa vuodessa yhtä paljon kuin kahtena edeltävänä vuosikymmenenä. Mutta vaikka tuotannontekijätulot jakautuvat laman jäljiltä selvästi epätasaisemmin kuin vuonna 1990, on tuotannontekijätulojen Gini-kerroin pysynyt lähes vakiona jo vuodesta 1997. Tämä vaatii selitystä, jossa paino on tulonsiirtojen ja verotuksen muutoksissa.

Dekomponointi osoitti, että ansiotulojen kasvun vaikutus tuloeroihin on ollut suhteellisen pieni. Valtaosa muutoksesta aiheutui pääomatuloista. Verotus ei hillinnyt suurista pääomatuloista tulevaa painetta tuloeroihin. Gini-kertoimen hajotelmissä tämä näkyi sekä voimakkaana pääomatulojen vaikutuksen kasvuna että lievempänä verotuksen tuloja tasaavan vaikutuksen heikkenemisenä. Myös tulonsiirtojen, erityisesti vähimmäisturvan, epäedullinen kehitys ja työttömyysturvan saantiehtojen kiristyminen, kasvattivat suhteellisia tuloeroja. Tuloerojen kasvun pääsyynä oli muutos julkisen vallan tulontasausmekanismeissa.

Vuosituhaten vaihteen jälkeen talouskasvu hidastui, mikä heijastui tuloerojen kasvun tasaantumisenä. Kaiken kaikkiaan Suomen tuloerot ovat 1990-luvun mullistusten, sosiaalietuuksien saantiehtojen tiukentamisen ja etuustasojen leikkausten sekä verotukseen tehtyjen reformien seurauksena nousseet korkeammalle tasolle. Vuonna 2004 Gini-kertoimella mitatut tuloerot olivat 30 prosenttia (6 prosenttiyksikköä) suuremmat kuin vuonna 1990.

Dekomponoinnin perusteella eläkeläisten tulokehityksen ja eläkkeiden rooli on ollut verrattain vähäinen koko väestön Gini-kertoimen muutoksissa, jos se suhteutetaan pääomatulojen kasvun, verotuksen ja esimerkiksi yrittäjien tulokehityksen vaikutukseen. Laman aikana erottuu eläkkeiden suhteellisesti edullinen kehitys, jonka seurauksena eläketulojen tuloeroja tasoittava vaikutus jopa heikkeni. Laman jälkeisenä aikana eläkeläisten tulojen vaikutus tuloeroihin säilyi likimain ennallaan.

Arvioimme myös eläkeläisten saamien tulojen ja erityisesti eläkkeiden muutosten marginaalista joustovaikutusta nykyiseen (vuoden 2004) tulonjakoon. Eläkeläisille suunnatun suhteellisen tulonlisäyksen marginaalivaikutus olisi negatiivinen, eriarvoisuutta vähentävä. Tulosaajaryhmistä suurin vaikutus vastakkaiseen, tuloeroja kasvattavaan, suuntaan olisi puolestaan yrittäjien saamalla tulonlisäyksellä.

Tulolajeja tarkasteltaessa voimakkain tuloeroja kasvattava vaikutus on pääomatuloilla. Ansiotulojen vaikutus jää selvästi pienemmäksi. Eläkkeiden korottaminen sitä vastoin tasaisi tuloeroja. Muiden tulonsiirtojen kuin eläkkeiden tuloja tasaava vaikutus oli voimakkain. Myös verotuksen kiristäminen, joka toteutetaan suhteessa nyt maksettuihin veroihin, supistaisi tuloeroja nykyisestä.

Analyysi paljastaa, ettei tulolajin vaikutus ole välttämättä yhtenäinen eri tulonsaajaryhmien osalta. Vaikka ansiotulojen marginaalinen lisäys kasvattaa yleisesti tuloeroja, niin työvoiman ulkopuolisten, opiskelijoiden ja pitkäaikaistyöttömien, ansiotulojen vaikutus on tuloeroja tasoittava. Näiden muita pienituloisempien ansiotulojen lisäys parantaisi heidän suhteellista asemaansa ja kaventaisi tuloeroja. Vastaavasti eläkeläisten pääomatulojen lisäys on tuloerojen kannalta neutraali, mikä on selvä poikkeus muihin tulonsaajaryhmiin verrattuna.

Ryhmien sisäisten tuloerojen vertailussa olivat yrittäjien tuloerot suurimmat, Palkansaajien ja eläkeläisten tuloerot ovat nykyisin samaa tasoa. Kaiken kaikkiaan eläkeläisten Gini-kertoimen muutos noudatti koko väestön ja palkansaajien vastaavaa kehitystä, vaikkakin käännteet olivat jonkin verran voimakkaampia. Eläkeläisten Gini-kertoimen arvo pieneni heti 1990-luvun alussa, mutta vuodesta 1994 alkaen se kääntyi kasvuun saavuttaen huppunsa vuosituhannen vaihteessa. Tämän jälkeen kerroin laski samalle tasolle kuin palkansaajien vastaava. Yrittäjien ryhmässä Gini-kertoimen kasvu oli nopeampaa kuin muissa tulonsaajaryhmissä, eikä siinä ole vuoden 1999 huippuvuoden jälkeen havaittavissa laskua. Kaikissa näissä ryhmissä tuloerot ovat nyt suuremmat kuin 1990-luvun alussa.

Myös tulojakaumien muoto on kehittynyt samansuuntaisesti. Jakaumien ylimmän tulokymmenyksen keskitulot kasvoivat 1990-luvun puolivälin jälkeen selvästi nopeammin kuin alimman kymmenyksen ja keskimmäisen tulodesiilin. Tarkasteluista ilmeni, että toimeentuloerojen kasvuun vaikutti sekä alimpia tuloja että huipputuloja saavien keskituloisesta poikkeava kehitys. Tuloerojen kasvupaineita aiheutti pääomatulojen aiheuttama suurituloisten irtiotto muista tulonsaajaryhmistä. Pääomatulojen voimakas kasvu näkyy kaikkien tulonsaajaryhmien, myös eläkeläisten, ylimmän kymmenyksen tulorakenteessa. Vuoden 1993 jälkeen pääomatuloja on verotettu kiinteällä, tulotasosta riippumattomalla veroprosentilla, joka on merkittävästi alempi kuin suurten ansiotulojen. Verojen osuus ylimmistä tuloista on palautunut vuoden 1990 tasolle eikä ole seurannut ylimpien tulojen rivakkaa kasvua.

Selvästi heikoimmin on kehittynyt työvoiman ulkopuolisten, siis pitkäaikaisyöttömien ja opiskelijoiden, alimman tulokymmenyksen toimeentulo. Tässä ryhmässä ansiotulojen merkitys on vähentynyt 1990-luvun alun tilanteeseen verrattuna, ja toimeentulo on nykyisin pääosin tulonsiirtojen varassa. Eläkeläisten tulo rakenne on muuttunut. Työeläkkeiden osuus on jatkuvasti noussut muihin eläkkeisiin verrattuna. Alimmassa tulokymmenyksessä muiden eläkkeiden (kansaneläke) merkitys on edelleenkin työeläkkeitä suurempi. Vastaavasti muiden tulonsiirtojen kuin eläkkeiden osuus on vähäinen, kun sitä verrataan muihin vastaaviin tulokymmenyksiin. Eläkkeensaajien toimeentulo- ja asumistuen saantiehtot jäävät joko täyttymättä tai sitten he eivät hae tukea, vaikka siihen oikeutettuja olisivatkin. Eläkeläisten alimmassa tulokymmenyksessä erottuu myös asuntotulon muita vastaavia ryhmiä suurempi osuus.

Taloudellinen köyhyys

Suhteellista köyhyyttä arvioitiin kolmella eri mittarilla, köyhyysriskillä, köyhyyskuilulla ja mittarilla, jossa köyhyyskuilua painotetaan sen suuruuden perusteella. Käytetyt mitat ovat dekomponoituvia siten, että koko väestössä mittarin arvo saadaan keskiarvona painottamalla väestöryhmissä laskettuja mittarin arvoja ryhmien väestöosuudella. Ominaisuus helpottaa köyhyiden kehityksen arviointia.

Köyhyysriski riippuu siitä, mikä köyhyysraja valitaan. Jos raja on korkeampi, tulee köyhyys luonnollisesti mitattua yleisempänä. Tutkimuksen laskelmat perustuvat eurooppalaista standardia seuraten 60 prosentin köyhyysrajaan (mediaanitulosta). Tämä köyhyysrajan valinta aiheutti 1990-luvun alussa herkkyyttä erityisesti eläkeläisten köyhyysriskin arviointiin. Syynä köyhyysriskin mittausherkkyyteen oli se, että eläkeläisten tulojakauma keskittyi vuonna 1990 lähelle 60 prosentin köyhyysrajaa, jolloin pienetkin muutokset köyhyysrajassa muuttivat dramaattisesti köyhien lukumäärää.

Käytettävissä olevat mediaanitulot alenivat 1990-luvun alun laman aikana. Samalla eläkeläisten suhteellinen asema parani, koska eläkkeiden taso oli sidottu aiempaan, lamaa edeltävään, tasoon. Tämän seurauksena heidän köyhyysriskinsä aleni alle kolmannekseen vuoden 1990 tasosta käytettäessä 60 prosentin köyhyysrajaa. Matalampaa 50 prosentin köyhyysrajaa käytettäessä kehitys ei ollut läheskään näin rajua.

Laman jälkeen, talouden kääntynyt nopeaan kasvuun suhteellinen köyhyys alkoi yleistyä tasaista vauhtia niin, että koko väestön köyhyysriski oli vuonna 2004 puolitoistakertainen vuoteen 1990 verrattuna. Eläkkeet ja muut tulonsiirrot alkoivat jäädä jälkeen yleisestä tulokehityksestä. Tästä huolimatta eläkeläisten köyhyysriski lisääntyi laman jälkeen vain vähän nopeammin kuin koko väestön. Vuonna 2004 se oli 13 prosenttia.

1990-luvun talouskehitys näkyy selvimmin juuri köyhyysriskin kehityksessä. Köyhien keskimääräinen köyhyyskuilu ei näytä mitään trendiä tai kehityskaarta. Se on pysynyt hämmästyttävän vakaana koko tarkastelujakson aikana. Tästä syystä väestötasolla mitatun köyhyyskuilun kehitys noudattaa tarkasti köyhyysriskin kehitystä. Suomessa köyhyys on enemminkin yleistynyt kuin syventynyt. Tästä syystä ei kolmas, köyhien välisiin tuloeroihin perustuva köyhyysmittari tuottanut mitään merkittävää lisätietoa.

Eri tulonsaajaryhmien välisistä vertailuista kävi ilmi, että nykyisin köyhyys on yleistä sosiaaliturvan varassa elävien työvoiman ulkopuolisten ryhmässä. Tämän ryhmän muodostavat opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät. 1990-luvun jälkipuoliskolla ansiosidonnaisen työttömyysturvan ehtoja tiukennettiin, ja samaan aikaan vähimmäisetuuksien nimellinen taso kehittyi hitaasti. Ajan myötä yhä useampi pitkäaikaistyötön putosi ansiosidonnaiselta työttömyysturvalta peruspäivärahalle tai työmarkkinatuelle. Yksittäisistä tekijöistä juuri työttömien köyhyysriskin kasvu on tärkein Suomen köyhyyden yleistymistä selittävä tekijä. Palkansaajien köyhyysriski on selvästi muita tulonsaajaryhmiä matalampi, eikä työtätekevien köyhyys näyttäydy erityisen polttavana ongelmana.

Keskimääräisen köyhyyskuilun osalta ryhmien väliset erot ovat pieniä köyhyysriskissä havaittuihin verrattuina. Vaikka tulot jäisivät alle köyhyysrajan, niin köyhyyskuilu ja samalla köyhien väliset tuloerot jäävät pieniksi. Pitkäaikaistyöttömien tilanne on muita ryhmiä vakavampi, ja osalle heistä köyhyysraja jää suhteellisen kauas. Sitä vastoin eläkeläisten köyhyys ei näytä lainkaan syventyneen siitä, mitä se oli vuonna 1990. Köyhyyskuiluna mitattuna eläkeläisten toimeentulo-ongelmat jäävät myös keskimääräistä lievemmiiksi.

Ikäryhmittäin tehdyissä tarkasteluissa havaittiin, että vanhuuseläkeläisten köyhyysriski yleistyy iän myötä. Mutta myös nuorempien alle 55-vuotiaiden eläkeläisten köyhyysriski on keskimääräistä korkeampi. Heidän köyhyysriskinsä oli vuonna 2004 noussut yli sen mitä vuonna 1990. Muissa eläkeläisryhmissä viimeaikainen riskinnousu on jäänyt alle vastaavan vuoden 1990 tason.

Kotitalouden kokoon liittyvät skaalaedut parantavat yhdessä asuvien aikuisten toimeentulomahdollisuuksia yksinäisiin verrattuna. Kaikissa ikäryhmissä yksin asuvien köyhyysriski oli selvästi korkeampi kuin muiden. Samalla eri tulonsaaja- ja ikäryhmien väliset erot korostuvat. Erityisen korkea riski, yli 50 prosenttia vuonna 2004, oli yksinäisten 55–64-vuotiaiden ja työvoiman ulkopuolelle jääneiden (pitkäaikaistyöttömien) joukossa. Eläkeläisten köyhyysriskin ja köyhyyden syvyyden kannalta tällä tulee jatkossa olemaan merkitystä, sillä ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät ovat lähellä vanhuuseläkeikää.

Myös sukupuolella on merkitystä. Ennen 65 ikävuotta eläkkeelle tai työvoiman ulkopuolelle jääneiden yksinäisten miesten köyhyysriski oli yleensä, vain harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta, korkeampi kuin vastaavien naisten ryhmien. Sitä vastoin yksinäisten yli 74-vuotiaiden eläkeläisnaisten lähes 30 prosentin köyhyysriski oli vuonna 2004 selvästi korkeampi kuin vastaavan ikäisten miesten. Vaikka iäkkäiden naisten toimeentulo-ongelmat olivat 1990-luvun alussa vielä tätä vakavampia, on heidän suhteellinen tulotasonsa heikentynyt viime vuosina. Eläkkeiden indeksointiin tehdyt muutokset voivat jatkossa aiheuttaa ongelmia iäkkäiden ja jo pitkään eläkkeellä olleiden toimeentulolle.

Yksinasuvien eläkeläisten toimeentulo-ongelmat näkyvät myös jaettaessa toimeentulo erikseen omien tulojen ja muiden kotitalouden jäsenten suhteen. Köyhien eläkeläisten toimeentulo jäi valtaosaltaan omien tulojen varaan. Työeläkkeiden osuus toimeentulosta on jatkuvasti noussut, mutta yli 74-vuotiailla ja alle 55-vuotiailla työeläkkeet jäivät vielä vuonna 2004 alle muiden eläkkeiden tason. Muiden tulonsiirtojen (toimeentulotuki ja eläkeläisen asumistuki) vaikutus eläkeläisköyhien toimeentuloon jäi vähäiseksi.

Työvoiman ulkopuolella olevien köyhien toimeentulo koostui lähes yksinomaan muista tulonsiirroista kuin eläkkeistä. Sosiaaliturvan heikko kehitys näkyy heidän toimeentulossaan, joka on reaalisesti polkenut paikallaan koko tarkasteluajanjakson ajan. Siinä ei näy samanlaista kasvua kuin köyhien eläkeläisten osalta.

Kansainvälisissä vertailututkimuksissa ei yleensä ole mahdollisuutta kerätä tietoja asuntotulon arvioimiseksi. Niissä toimeentulo ja köyhyysraja määritellään pelkästään rahatulon perusteella. Eläkeläiset asuvat keskimääräistä useammin omistusasunnossa. Ilman asuntotuloa eläkeläisten köyhyysriski oli 3,5 prosenttiyksikköä korkeampi kuin siinä tapauksessa, jossa asuntotulo lasketaan

mukaan. Yli 75-vuotiailla naisilla ero on tätäkin suurempi ja heidän köyhyysriskinsä kohoaa lähes 9 prosenttiyksikköä.

Tutkimuksen aineistona oli kattavaan tietopohjaan ja edustavaan väestöotokseen perustuva tulonjaon palveluaineisto. Siitä saatu tutkimustieto antaa hyvän vertailuperustan seuraavaan tutkimusvaiheeseen. Jatkotyössä käytämme laajaa rekistereihin perustuvaa paneeliaineistoa ja selvitämme eläkeläisten toimeentuloa ja sen muutoksia yli ajan.

Kirjallisuus

- Ahonen K. (2006) Eläkeläisten toimeentulo kansainvälisessä vertailussa. Luku 6 teoksessa Uusitalo H. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskus, Raportteja 2006:2, Helsinki.
- Atkinson A.B. (1997) Bringing income distribution in From the Cold. The Economic Journal, 107, 297–321.
- Atkinson A. B. (1998) Poverty in Europe. Blackwell: Oxford.
- Atkinson A.B. (1999) Is rising income inequality inevitable? A critique of the transatlantic consensus. Wider Annual Lectures, 3, Helsinki.
- Atkinson A.B. (2000) The changing distribution of income: Evidence and explanations. German Economic Review, 1, 3–18.
- Atkinson A.B., Rainwater L. and Smeeding T.M. (1995) Income distribution in OECD countries: Evidence from the Luxembourg income study. OECD, Social Policy Studies, 18, Paris.
- The Canberra Group (2001) Expert Group on Household Income Statistics: Final Report and Recommendations. Ottawa.
- Commission of the European Communities (2006) Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2006 – Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Commission Staff Working Document, COM(2006) 62 final.
- Eläketurvakeskus, Kansaneläkelaitos (2006) Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2005. SVT, Sosiaaliturva.
- Fjaerli E ja Aaberge R. (2000) Tax reforms, dividend policy and trends in income inequality. Empirical evidence based on Norwegian data. DP No. 284, Statistics Norway.
- Foster J., Greer J. and Thorbecke E. (1984) A class of decomposable poverty measures. Econometrica, 52, 761–66.
- Gustafsson B. och Palmer E. (2001) 90-talets inkomstklyftor – hur och varför de ökade. Ekonomiska Debatt, 29/7, 487–498.
- Hiilamo H. (2000) Perhepolitiikka mikrotasolla 1991–1999. Yhteiskuntapolitiikka, 65:6, 502–519.

- Lerman R. and Yitzhaki S. (1985) Income inequality effects by income source: A new approach and application to the United States. *The Review of Economics and Statistics*, 67, 151–156.
- Mäkinen H. (2005) Kotitalouksien tulojen muodostuminen ja kulutusbudjetit – Suomi kansainvälisessä vertailussa. Palkansaajien tutkimuslaitos, Raportteja, 6, Helsinki.
- Rantala J. (2006) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Luku 5 teoksessa Uusitalo H. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskus, Raportteja 2006:2, Helsinki.
- Rawls J. (1971) *A Theory of Justice*. Clarendon Press: Oxford.
- Riihelä M., Sullström R., Suoniemi I. ja Tuomala M. (2001) Income inequality in Finland during the 1990's. Luku 14 teoksessa Kalela J., Kiander J., Kivikuru U., Loikkanen H.A. ja Simpura J. (toim.) *Down from the heavens, Up from the ashes, The Finnish Economic Crisis of the 1990's in the Light of Economic and Social Research*. VATT-Julkaisuja, 27:6, 385–410.
- Riihelä M., Sullström R. ja Tuomala M. (2004) On recent trends in economic poverty in Finland. Luku 3 teoksessa Puuronen V. (toim.) *New Challenges for the Welfare Society*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, No. 142, 40–60.
- Riihelä M., Sullström R. ja Tuomala M. (2005) Trends in Top Income Shares in Finland. VATT-discussion papers, 371.
- Ritakallio V-M. (2001) Multidimensional poverty in the aftermath of the recession: Finland in 1995 and 2000. Luku 15 teoksessa Kalela J., Kiander J., Kivikuru U., Loikkanen H.A. ja Simpura J. (toim.) *Down from the heavens, Up from the ashes, The Finnish economic crisis of the 1990's in the light of economic and social research*. VATT-julkaisuja 27:6, 411–432.
- Sen A.K. (1992) *Inequality, Reexamined*. Clarendon Press: Oxford.
- Sen A.K. (1976) Poverty: An ordinal approach to measurement. *Econometrica*, 44, 211–31.
- Shorrocks A.F. (1980) The class of additively decomposable inequality measures. *Econometrica*, 48, 613–625.
- Stakes (2003) Ikääntyneiden sosiaali- ja terveystalvet 2002. SVT, Sosiaaliturva.
- Suoniemi I. (1998) Tuloissa ja kulutuksessa mitatun eriarvoisuuden kehitys Suomessa 1971–1994. Palkansaajien tutkimuslaitos, Tutkimuksia, 70, Helsinki.

- Suoniemi I. (1999) Tulonjaon kehitys Suomessa ja siihen vaikuttavista tekijöistä 1971–1996. Palkansaajien Tutkimuslaitos, Tutkimuksia, 76, Helsinki.
- Suoniemi I. (2000) Decomposing the Gini and the variation coefficients by income sources and income recipients. Labour Institute for Economic Research, Working Papers, 169, Helsinki.
- Suoniemi, I. (2002) Kotitalouksien tulot ja tulonjako 1990-luvulla. Luku 4 teoksessa Sauramo P. (toim.) Kriisistä Nousuun – miten kävi kansalaisille? Helsinki: Edita, 98–131.
- Suoniemi I. (2006) Työttömien toimeentulon kehityksestä Suomessa vuosina 1999–2002. Luku 4 teoksessa Hämäläinen K., Taimio H. ja Uusitalo R. (toim.) Työttömyys – Taloustieteellisiä Puheenvuoroja. Edita: Helsinki, 54–73.
- Tilastokeskus (2006) Tulonjakotilasto 2004. SVT, Tulot ja Kulutus.
- Uusitalo H. (1988) Muuttuva tulonjako. Hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan rakennemuutoksen vaikutukset tulonjakoon 1966–1985. Tilastokeskus, Tutkimuksia, 148, Helsinki.
- Uusitalo H. Sallila S. ja Hagfors R. (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Luku 7 teoksessa Hagfors R., Hellsten K., Ilmakunnas S. ja Uusitalo H. (toim.) Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 2003:1, Helsinki.

Liite: Tulolajien nimikkeistö⁵⁴

Palkkatulot: Rahapalkka; Työsuhteeseen perustuvat luontoisedut (sisältää optioedut työsuhdeoptioista) ja Työsuhteeseen perustuva kustannusten korvaus.

Yrittäjätulot: Yrittäjätulot maataloudesta; Muut maataloustulot; Yrittäjätulo metsätaloudesta; Muut metsätaloustulot; Muu yrittäjätulo; Yrittäjätulot yhdistämistä ja Patentit ja tekijänoikeudet

Pääomatulot: Korko- ja osinkotulot; Yksityisiin vakuutuksiin perustuvat eläkkeet ja korvaukset;⁵⁵ Asuntotulo (netto) vakituudesta asunnosta; Vuokratulo asunnoista; Luovutusvoitot arvopapereista; Veronalainen myyntivoitto ja Muut pääomatulot (esimerkkinä selvittämätön omaisuuden lisäys).

Kotitalouden saamat tulonsiirrot: Yleiset sosiaaliturvaetuudet (oma kansaneläke ja sen lisät, sairausvakuutukset); Työsuhteeseen perustuvat sosiaaliturvaetuudet (rahastoidut työeläkkeet, rahastoimattomat työeläkkeet, erittelemättömät ansioeläkkeet, lakisääteiseen tapaturmavakuutukseen perustuvat eläkkeet, avustuskassojen korvaukset, työttömyysvakuutus ja aikuiskoulutustuki); Sosiaaliavustukset (perheavustukset, opinto- ja tutkimusavustukset, työttömyyskorvaukset, sotilasvammalain mukaiset korvaukset, muut sosiaaliavustukset, asevelvollisten palkkiot); Muut käytettävissä oleviin tuloihin laskettavat tulonsiirrot (Kotitalouksien väliset tulonsiirrot: elatusapu, syytinki); Maatalouden tuet; Tulonsiirrot yksityisiltä voittoa tavoittelemattomilta yhteisöiltä (esimerkkinä lakkoavustus); Tulonsiirrot ulkomailta; Muut verovapaat eläkkeet.

Maksetut tulonsiirrot: Verot; Sosiaaliturvamaksut; Työ- ja yrittäjäeläkemaksut; Eläkevakuutusmaksut yksityisistä eläkkeistä ja Kotitalouksien väliset maksetut.

⁵⁴ Luettelo kuvaa sellaisenaan muuttujien sisältöä. Yksityiskohtainen vuosittainen muut-tujaluokittelu saatavissa Tilastokeskuksesta.

⁵⁵ Rinnastamme nämä muuhun pitkäaikaiseen säästämiseen, emme tulonsiirtoihin.

